

תורה עם דרך ארץ ישראלית

-

מקראה מבואות ומאמרים

תנועת הנוער התורני לאומי
הראשונה בישראל

עריכה ועימוד

לירן גרוס

מערכת

הרב קובי בורנשטיין

שאול דה-מלאך

לירן גרוס

עיצוב כריכה

אורית קלינר

בהוצאת:

עזרא - תנועת הנוער התורני לאומי הראשונה בישראל

רח' בית הדפוס 11, ירושלים

טלפון: 02-5371640 פקס: 02-5372639

Mhadracha@ezra.org.il **www.ezra.org.il**

תנועת הנוער עזרא

© כל הזכויות שמורות ירושלים, תשפ"ב

מהדורה שנייה: תשפ"ד

מהדורה שלישית: תשפ"ו

מבוא

לפניכם מקראה שתפתח צוהר ותתווה כיוון לקוראים בה על שיטת 'תורה עם דרך ארץ' ישראלית'. מקראה זה נועדה לעזור לקורא בה להבין מאיזה עולמות רעיוניים ינקה התנועה בראשית דרכה ועד לימינו אלה בהם השתכללה השפה לכדי תוצרה כיום.

כבר כמה שנים, מאז הועידה של שנת ה-100 (תשע"ט, 2019) ועוד לפני, התנועה נמצאת בתהליך בירור והמשגה מתמיד. תהליך זה הגיע להבשלה בנושאים שונים וכעת גם נושא זה, אשר הוא ליבת הרעיון התנועתי, מגיע לידי מימוש ראשוני שיהווה פתח לעוד צורות רבות של דרכי הסבר והנהרה של הדברים.

מדוע בחרנו דווקא במקראה?

ישנם מדיומים שונים בהם ניתן להעביר נושא. ישנם ספרים, ישנם סרטונים או סרטים וישנם כמובן דרכים נוספות.

כאשר ניגשנו למלאכה זו, רצינו לתת לקורא מפגש חי עם מאמרים מכוונים שבונים את הליבה העזראית. מפגש בצורה זו מאפשר לקבל תמונה רחבה ועם זאת גם נותן לקורא את המקום לבחון את הדברים במקורם וליצור עליהם דיון.

המקראה בנויה משני חלקים:

1. השורשים הרעיוניים - התנועה נוסדה על יד תלמידי הרש"ר הירש בגרמניה שחונכו על ברכי השיטה של 'תורה עם דרך ארץ'. שיטה ייחודית זו שנוסדה כתגובה למודרנה הייתה אבן דרך מרכזית על רבים מיהודי מערב אירופה. עם התקדמות השנים שיטה זו פותחה על ידי נכדו הרב ד"ר יצחק ברויאר אשר הוסיף לה את המילה 'ישראל' ונוצרה שיטת 'תורה עם דרך ארץ ישראל'. מתוך עולמות אלו צמחו בתנועה רעיונות ומעשים רבים אשר ליוו אותה לאורך עשרות השנים הראשונות לקיומה. שורשים רעיוניים אלו גם היוו את התשתית להבנה מעמיקה יותר בכתבי הרב קוק, הבנה שאפשרה הבנה עמוקה יותר של חיבור קודש וחול. על זאת נרחיב בחלק הבא.

2. תורה עם דרך ארץ ישראלית - ככל שנקפו השנים וחניכי התנועה חונכו לאורו של הרב קוק נוצר חיבור מיוחד בין התפיסות וסינתזה חדשה נולדה. תורה זו, תפיסה זו יוצרת חיבור חדש ביחס בין קודש לחול, בין פנימיות לנגלה ומאפשרת לקרוא את הדברים באופן חדש ולהציע שפה חדשה שחיה עם המציאות ומאפשרת גדילה של אנשי קודש שלוקחים חלק בעולם באופן לכתחילאי.

אנו תפילה שהקוראים במקראה זו יקבלו הבנה ברורה יותר בתורה זו ואף יותר חשוב מכך יעסקו בה, ידונו עליה ויפתחו אותה עוד בעצמם.

בברכת חזקו חברים!

מחלקת תוכן

הקדמת רב התנועה

הרב אורי עמוס שרקי

לצמוח ולגדול

תנועת נוער כשמה כן היא: תנועה. תנועת עזרא שהורתה בהתמודדות המרה של היהדות הנאמנה מול זרמיה העזים של המודרנה, בימים שבהם נדרש חוסן פנימי לעמוד בגלים הסוערים שפקדו את העולם בכלל ואת היהדות בפרט, מהווה דגם של הצלחה. חניכי התנועה ובוגריה בכל מקום שהם, מקדשים שם שמים ומפיחים רוח של תקווה ושמחת חיים במקומות שבהם ההתבוננות השטחית מביאה לידי יאוש. התנועה הלכה והתפתחה יחד עם התפתחותו של עם ישראל בדור התחיה. תחייתנו הלאומית על אדמת קודשנו איננה עובדה פוליטית בלבד, מעשה חולין. החולין שלנו כולו קודש הוא. תנועתנו יודעת לא רק להשתלב במהלך הגדול של שיבת ציון, אלא אף יותר מזה, יודעת היא להוביל את המהלכים של הגאולה, להוות נס ודגל לכל החפצים בהבנת המשמעות של המאורעות של זמננו, וגם של המאורעות העתידיים להתחולל.

לכן דבר גדול עשו מחברי המקראה המוגשת בזאת לפנינו היום, שהשכילו לחבר את ההגות של מייסדי התנועה, ההולכים בדרכו של איש א-לוהים הרש"ר הירש זצ"ל, אשר רומם את העולם היהודי בשעתו, יחד עם משנתו של מרן רואה האורות, הראי"ה קוק זצ"ל המאירה לנו את נתיבות עמנו בימינו אנו.

יהיו הדפים האלה למאגר של חוכמה ויראה כאחד, ויעודדו את כל הלומדים בהם להעמיק, לגדול ולצמוח.

אוהבכם,

אורי שרקי

הקדמת מזכ"ל התנועה

יש מושגים שאנחנו משתמשים בהם הרבה, ולפעמים דווקא בגלל זה הם נעשים מעט עמומים.

"תורה עם דרך ארץ" הוא אחד מהם.

אפשר לומר אותו כסיסמה. אפשר לתלות אותו על קיר. אפשר לפתוח איתו שיחה חינוכית או נאום תנועתי. אבל בסוף השאלה החשובה יותר היא אחרת: מה באמת עומד מאחוריו? מה הוא מבקש מאיתנו? ואיך מושג שנולד מתוך התמודדות של יהדות גרמניה עם עולם משתנה, נעשה לשפה חיה של תנועת נוער בארץ ישראל, במדינה יהודית, בתוך מציאות ישראלית מורכבת, תובענית ומלאה אחריות?

המקראה שלפניכם נולדה מתוך השאלה הזו.

תנועת עזרא לא נולדה בחלל ריק. היא נולדה מתוך התמודדות גדולה של יהדות נאמנה עם עולם משתנה. עולם של השכלה, קדמה, תרבות, מדע, חברה ומדינה. מול עולם כזה אפשר להיבהל ולהסתגר. אפשר גם להיסחף ולהיטמע. אבל בית המדרש שממנו צמחה התנועה ביקש דרך אחרת: לא פחד מן החיים, ולא כניעה להם. תורה גדולה, עמוקה ובטוחה בעצמה, שפוגשת את המציאות, מאירה אותה, בוררת מתוכה, ומבקשת להופיע בתוכה.

אבל הסיפור לא נעצר בגרמניה. כשהעם היהודי שב לארצו, כשהתורה חזרה אל מרחבי האומה, החברה, ההתיישבות, המדינה, הצבא, התרבות והאחריות הציבורית - גם המושגים עצמם היו צריכים לגדול. "תורה עם דרך ארץ" איננה יכולה להישאר רק תשובה ליהדות אירופה מול המודרנה. בארץ ישראל היא מקבלת קומה נוספת. היא נעשית תביעה עמוקה יותר: לגלות איך התורה אינה עומדת מן הצד של החיים, אלא מופיעה בתוכם. איך הקודש אינו בורח מן החול, אלא מרחיב אותו, מתקן אותו, ומעניק לו נשמה.

לכן זו איננה רק מקראה היסטורית. היא לא מבקשת רק לספר מאיפה באנו. היא מבקשת לשאול לאן אנחנו הולכים.

היא שואלת מהי דמותו של אדם עזראי בדור הזה. אדם שיש לו עמוד שדרה תורני ברור, אבל גם עיניים פקוחות לעולם. אדם שמכיר את המציאות הישראלית לא מבחוץ, אלא מבפנים. אדם שלא נבהל מהמפגש בין תורה למציאות, ולא מוכן להשאיר את התורה בבית המדרש בלבד או את המציאות מחוץ לעולם הקודש. אדם שמבין שהשליחות שלנו איננה רק לשמור על אש הקודש, אלא להגדיל אותה עד שתאיר עוד ועוד חדרים בבית הישראלי ההולך ונבנה כאן.

במובן הזה, "תורה עם דרך ארץ ישראלית" איננה עוד פרק במחשבת ישראל. היא שפה. היא מצפן. היא הזמנה לאחריות. היא מבקשת מאיתנו לא להסתפק בזה שיש לנו עבר מפואר, ולא להסתפק בזה שיש לנו סיסמאות נכונות, אלא לבנות מתוכן חיים: בסניף, בהדרכה, בבית המדרש, בצבא, באקדמיה, במשפחה, בקהילה, בהתיישבות, במדינה ובכל מקום שבו אדם מישראל נדרש לבחור איך התורה שלו נראית כשהיא פוגשת את החיים עצמם.

מי שקורא את המקראה הזו נכון, לא יוצא ממנה רק עם ידע. הוא יוצא ממנה עם תביעה.

תביעה לחשוב יותר. להעמיק יותר. לברר יותר. ובעיקר - לחיות חיים גדולים יותר. חזקו חברים!

לירן גרוס

מזכ"ל התנועה

פתיחה

במדרשים רבים מלמדים אותנו חז"ל על ערכה המיוחד של תורת ארץ ישראל. קולמוסים ובתי מדרש רבים נשתברו והתקשו בניסיון להבין את ייחודה של תורה זו, ואת אופני הביטוי המיוחדים לה. במקראה שלפניכם, נמצאים כמה מן המקורות הראשוניים המלמדים על תורה זו, יחד עם מקורות שונים המנסים להסביר, לפרש ולתאר לא רק מובנה התיאורטי, אלא את אופני היישום שלה במציאות.

נדמה, שאין בית מדרש שלא מדבר על "תורת חיים", תורה שמופיעה במציאות, קודש שמעלה את החול. אבל נדמה שאינפלציית המושגים והשימוש שבהם מייצרת "כלבוניק" רעיוני שבפועל עלולה דווקא לחמוק תחת הראדר. לדאבוננו, ביחס הפוך לגאות המושגים, ישנו שפל גדול בהבנת ותיאור דרכי היישום שלהם, ומיפוי מדויק של הדרכים והאופנים השונים בהם ניתן להבינם וממילא כיצד ליישם רעיונות ועקרונות שברומו של עולם אלו.

§ האם זה אומר שהחול הופך להיות קודש?

§ האם זה אומר שנשאר חול?

§ מה במציאות שלנו הוא קודש ומה חול?

§ מה מעמד של החילונים ולמעשה של התרבות כולה?

§ כיצד אמור להשפיע לימוד התורה על החיים?

§ מה יש לתורה לומר על העולם? צבא? פסיכולוגיה, כלכלה או תרבות?

שאלות אלו כמו רבות אחרות הן רק קצה הקרחון שמתחבא לו עם חתימת מכ"ם נמוכה. תשומת לב לשפה ולמינוחים השונים, מייצרת הקשבה ומתחילה מיפוי עדין של האופנים השונים והצורות השונות בהם הקודש יכול להופיע ולהתגלות דרך המציאות. החידוש, כי הקודש חבוי ונמצא במציאות, יונק באופן ישיר ממשנת האר"י המלמדת כי ניצוצות הקדושה נתפזרו בעולם והם חבויים שם ומחכים לגאולה. פיתוחים שונים נעשו לרעיון זה, אך המפותח והנועז ביותר מגיע מבית מדרשו של הראי"ה.

הראי"ה, שעלה לארץ ישראל, נפגש עם חלוציה, קרא את הוגיה, והכיר את סופריה (ופסליה) הטה את ערוץ הנחל לכיוונים מעניינים מאוד.

מורה הדרך הגדול שפרץ את הדרך לתורה זו, הינו הראי"ה קוק. זכינו, ובתנועה אנו שותים מיובלי בתי מדרש השונים שצמחו ממנו - הספרדי, האשכנזי-גרמני, החסידי, הליטאי, האיטלקי, הנשי... כל אחד מיובלים אלו עוסק בצורה זו או אחרת בתיאור מבנה היחסים הנכון שבין תורה לחיים, נחלים רבים המתלכדים יחד לנהר תנועתו שוצף גועש ורחב - רחובות הנהר.

שאל דה-מלאך

תוכן עניינים

מבוא	4
הקדמת רב התנועה	6
הקדמת מזכ"ל התנועה	8
פתיחה	10
השורשים הרעיוניים	14
הקדמה	16
ליקוטי הרש"ר	18
משנתו של ר' שמשון רפאל הירש	24
ליקוטי ברויאר	34
עם ומדינה במשנת הרב יצחק ברויאר	44
תורה עם דרך ארץ ישראלית	54
הקדמה	56
ליקוטי הראי"ה	58
תורתו של משיח	68
ליקוטי תורת ארץ ישראל	84
איש הקודש המתרחב	98
תורה עם דרך ארץ ישראלית	105
השיבה אל ארון הספרים היהודי	106
תורה עם דרך ארץ ישראלית - מאה, ומעבר	114
מדברים על תורה ישראלית	126
כְּשׁוֹשְׁנָה בֵּין הַחוּחִים	136
שיר המאה	148

השורשים הרעיוניים

הקדמה

מקימי התנועה הגיעו מבית מדרשו של הרש"ר הירש ובהמשך הובלו על ידי נכדו הרב ד"ר יצחק ברויאר.

כאשר חושבים על תפיסות עולם שבאמת הזיזו ושינו את תפיסת המציאות של החברה, חייבים לציין את שיטת 'תורה עם דרך ארץ'.

בעולם בו היהדות נפגשת עם השכלה וקדמה, עם רעיונות ליברליים חדשים ועם טכנולוגיה שמתקדמת בקצב הרבה יותר גבוה משהיה בעבר נוצרו שתי תפיסות מרכזיות.

האחת, ביקשה להיטמע ולהידמות לגויים ולאפשר ליהודי להיות חלק ממה שקורה בעולם, שיטה זו שהרפורמים היו הסמן הימני ביותר בה יצרה בעיות רבות בחברה היהודית באירופה.

לעומתה, התפיסה השנייה, תפיסתו של החת"ם סופר חרטה על דגלה 'חדש אסור מן התורה', אל לו ליהודי ללמוד דבר מהמתרחש בחוץ אלא להיפך עליו להתחזק ולהיות כמו שהיהודים היו מאז ומעולם.

בין שתי שיטות אלו שחילקו את החברה היהודית בין התנגדות לקדמה לבין היטמעות בקדמה זרחה שיטתו של הרש"ר.

התורה מובילה את העולם והיא המשקפיים שדרכם בוחנים את המציאות, ודווקא מתוך כך ניגש אל הקדמה וניקח ממנו את החלקים הטובים שלה. לא נפחד ממנה אלא ניתן לה חדר בבית של התורה שאנו מקיימים בעולם.

ממשיך דרכו ומובילה במאה ה-20 היה נכדו, הרב ברויאר שהיה ממקימי 'אגודת ישראל' וממובילי התנועה בשנותיה הראשונות שלקח את יסודו של הרש"ר בהבנת 'דרך ארץ' כיסודו של החידוש של העולם והחיל אותו על המתחדש בתקופתו, על ארץ ישראל שתופסת ממקום מרכזי יותר ויותר בעולם, ומתוך כך הוסיף לסיסמה: 'תורת עם דרך ארץ ישראל'.

שני גדולים אלו מעניקים תשתית רעיונית שמובילה את התנועה עד ימים אלו ומעניקה לה מבט מיוחד על המציאות.

בחלק זה ניפגש עם תורתם.

ליקוטי הרש"ר

בלקט פסקאות זה ניתן לפגוש את שיטת 'תורה עם דרך ארץ' באופן ברור כפי שהרש"ר הסביר זאת בכתביו, במאמריו ובתגובותיו לאנשים שונים. שיטה זה מתבססת על דברי המשנה באבות ונעוצה בתפיסה עקרונית שיש לה מקורות קדומים עוד לפני הרש"ר עצמו.

הרש"ר הוביל תפיסה זו בשעה שיש שני כוחות משמעותיים שמתמודדים איתו בזירת הרעיונות. מצד אחד התפיסה ה'חרדית' או המזרח-אירופית שדגלה ב-'חדש אסור מן התורה' וכניסה לד' אמות של הלכה ומהצד השני רפורמה וחילונות שמתפשטת בקרב יהודי אירופה כולה ובפרט בגרמניה.

הרב שמשון בן רפאל הירש (כ"ד בסיוון ה'תקס"ח, 20 ביוני 1808 - כ"ז בטבת ה'תרמ"ט, 31 בדצמבר 1888) למד תורה מפי החכם ברנאס ואחר כך מפי הרב יעקב עטלינגר בעל 'הערוך לנר'. הוא נבחר בגיל 22 בלבד להיות רב נסיכות אולדנבורג. בגיל 27 הוא כותב את הספר 'חורב' ו'אגרות צפון'. את התפקיד המשמעותי הראשון קיבל בגיל 39 כשמונה להיות רבה הראשי של מורביה בהונגריה. לאחר מכן הפך לרבה של פרנקפורט-דמיין שם הנהיג את קהילת 'עדת ישורון'. אבי שיטת 'תורה עם דרך ארץ', הקים מוסדות שונים, יסד כתבי עת וכתב ספרים רבים.

הרש"ר על מסכת אבות ב, ב

"דרך ארץ כוללת כל דבר הנובע ומותנה מכך, שהאדם שומה עליו להשלים את ייעודו ואת חייו בצוותא עם זולתו עלי אדמות, ועל ידי האמצעים והתנאים הניתנים לו מן האדמה. לפיכך מציין ביטוי זה בייחוד את דרכי הכלכלה והסדר האזרחי, וגם דרכי המוסר והליכות האדיבות וההגינות הדרושות לחיי-צוותא אלה, וכן כל הנוגע בחינוך ובהשכלה כלל אנושיים ואזרחיים."

א א א א א א

מתוך מאמר של הרש"ר בעיתון יהודי בפרנקפורט שנת 1903

"[בית הספר] מושתת על העיקרון העתיק, המקודש ביהדות, שחכמה סוציאלית וחיים סוציאליים מחד, וחכמה דתית וחיים דתיים מאידך - לא זו בלבד שאינם מבטלים אלה את אלה, אלא הם מתנים, משלימים וממלאים אלה את אלה באורח הדדי, ורק בהידבקם ובהתאחדם יחד ובהתמזגם אלה עם אלה הדק היטב - יולידו את הטוב והאופור, שאליו עלינו לשאוף בכל חיינו עלי אדמות."

סא סא סא סא סא

אגרות צפון עמ' ע"א

"ואף על פי כן תודה לא-ל, לא אלמן ישראל! יש כבר בינינו אנשים המעוררים כבוד לעצמם בחיי הכלכלה והתעשייה על ידי רמת השכלתם האירופית, ועם זה הריהם יהודים בלב ונפש, יהודים הדבקים במצוות ד' וביהדות העתיקה."

סא סא סא סא סא

כתבים, ב, עמ' 454

"כל עיקרי היהדות, אף הנעלים ביותר, פונים אל רוח האדם השואפת לקנות דעת, וכל הדעות-האמונות של היהדות.. מושתתות על מציאות ד' ופעילותו הכל יכולה במהלכי הטבע וההיסטוריה."

סא סא סא סא סא

כתבים, ח, עמ' 293

"תעודת ישראל אינה תובעת להתרחק מן החירות והעצמאות ומן הפריחה והשגשוג במובן הרוחני והחומרי גם יחד, אלא להיפך: לקבל אותם בשמחה בכל מקום שהם מוצעים, כדי למלא את תפקידי החיים, על פי מצוות התורה, ברב צדדיות עשירה ככל האפשר. רק על זאת ישים בן ישראל עינו בהתמדה: שהוא יישאר תמיד אדון על קנייני הרווחה הכלכלית הזורמים אליו בשפע, שיקלוט אותם, כביכול, לתוך מהותו המיוחדת של ישראל, יכניס אותם לתוך ריקמות הרוח של התורה וישווה להם ערך ומשמעות רק במידה שהם נעשים כאסקופה נדרסת לצורך קיום מצוות ד'. אבל ידחה מעליו כל דבר שאין בכוחו למזגו עם רוח התורה."

סא סא סא סא סא

פירוש על בראשית ג, כד

"רוח ישראל נוחה מכל תרבות, ובלבד שהיא מביאה לידי הכרת האמת ולידי עשיית הטוב. אולם, אם התרבות משועבדת לחושניות, רק תגדל על ידי כך ההשחתה.. אם אין תורה אין דרך ארץ, אם התרבות איננה מביאה לידי תורה, אלא מבקשת למלא את מקומה, הרי אין היא הדרך המוליכה אל עץ החיים, אלא הדרך אל ההשחתה."

ס ס ס ס ס

פירוש על ויקרא יח, ד

"עוד אמרו בתורת כהנים בעניין תלמוד תורה: 'ללכת בהם' - עשם עיקר ואל תעשם טפלה; 'ללכת בהם' - שלא יהא משאך ומתנך אלא בהם, שלא תערב בהם דברים אחרים בעולם, שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלמד חכמת אומות העולם, תלמוד לומר 'ללכת בהם' - אינך רשאי ליפטר מתוכן". הווי אומר: תכלית מאמציכם תהיה "בהם"; הם יהיו מטרתכם, הדבר המוחלט, ואף להם להפוך לדבר טפל לעיקר או לתלויים בדבר אחר. שכלכם יקלוט אותם וייצור באמצעותם; אסור לכם לערב עמהם דבר זר. אל תאמרו לעצמכם: כבר למדתי חכמת ישראל, ארכוש עתה גם את חכמת אומות העולם. לפיכך נאמר "ללכת בהם", אסור לך לפרוש מהתחום שלהם.

נראה שמשפט הפתיחה של מאמר זה - "עשם עיקר ואל תעשם טפלה" - נועד לשמור עלינו מפני אִי־הבנה. לבל נבין - מתוך המשך דברי המאמר - שעלינו להעלים עינינו לחלוטין מכל חכמה הנרכשת ממקורות שאינם יהודיים; ושאלנו מחויבים להימנע מכל חכמה שאינה נוגעת ישירות לתורה. שכן "עשם עיקר ואל תעשם טפלה" משמעו, שהותר לנו לעסוק גם בתחומים אחרים של חכמה - ובלבד שנעשה את התורה לעיסוקנו העיקרי, ושהחכמה שאנו רוכשים מהתורה תיחשב כמוחלטת וכוודאית."

ס ס ס ס ס

כתבים - מהדורה אנגלית - כרך ז' עמ' 86

"חכמינו הורנו: הרואה חכם מחכמי אומות העולם אומר 'ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם'. מחכמתו הווה אומר: כל הטוב והיפה באמת, כל מה שמאיר את רוח האדם, כל מה שסולל לקול האמת נתיבות אל לב האדם - חכמינו ראו בו השלכה מחכמת הבורא, בת-קול המהדהדת מקול ד' ומרוחו. שילר היה ראוי

לברכה זו, מפני שנתן ביטוי פיוטי מפואר לחזון האנושיות הצרופה בלב האדם ולחזון צלם אלוקים שבאנושיותו. שיריו היו קודש לטוהר ולמוסר, לחירות במסגרת החוק ולשמירת החוק תוך חירות הרצון. מאין כמוהו נתן שילר ביטוי עילאי לאידאל של אצילות האדם, כבוד האשה ואושר חיי המשפחה, הוא תיאר את ההיסטוריה כתהליך של חינוך האנושות לקראת ייעודה האלוקי. הוא הכריז בדברים כדרבנות שסוף החוק והצדק לְנֶצַח, ולא העוצמה וגבורת הזרוע. רבים מרעיונותיו מזכירים לנו דברי הנביאים וחז"ל."

ס ס ס ס ס

חוזר הרש"ר לקהילת מורביה בסיום תפקידו, אוסף זנגר, אוניברסיטת בר אילן

"גם לקולם של אלה אל תשמעו, אשר מתנכרים לחיים ולמדע, בחשבם שעל היהדות לירוא מפניהם כמפני אויבים בנפש. שוגים הם בדעה שאת היהדות ואת קדשיה ניתן להציל רק על ידי סגירת קדשי ישראל בד' אמותיהם ונעילת הדלת בפני כל משב רוח רענן של החיים וכל קרן אור של המדע. אתם אל תשמעו אלא בקול חכמינו [שאמרו]: אם אין תורה אין דרך ארץ, אם אין דרך ארץ אין תורה."

ס ס ס ס ס

מכתב שהופנה על אחד מעשירי קונה בהקשר לתמיכה בכולל שמשלב לימוד תורה ולימודים כלליים, 13.3.1881

"מוסד זה מכשיר אנשים צעירים בחירים ללמדנים מופלגים, ובו בזמן מעניק להם השתלמות בשפת המדינה ובענפי ידע אחרים החשובים למען השכלתם הכללית. מוסד זה נראה ממש כהצלת הדת, הנמצאת זה שנים במצב של נסיגה מהירה באותה מלכות גדולה. עם זאת הרי זה המקרה הראשון, ועד כה היחיד במינו, שגדולי ההוראה ומופלגים בתורה וביראה כאותם הרבנים יכריזו על טיפוח שפת המדינה וההשכלה המדעית הכללית על דבר מותר ואף על דבר שרצוי לשאוף אליו. בכך מובטח העיקרון, שעליו מושתתת גם קהילתנו, מפני ההתקפות הניתכות עליו מצדדים שונים, ובמיוחד עדיין מצד אחינו שבמזרח אירופה. והרי זה העיקרון, שאנו רואים בו את תרופת ההצלה היחידה נגד הסטיות הדתיות המצערות של זמננו, והנה הוא מוכרז כדוגמא ומופת הנישא מעל לכל ספק והראוי לחיקוי."

ידת החוברת לקדמה, מתוך מאמר לעיתון, שנת 1854

"ברם, דילמה שכזו אינה קיימת. היהדות מעולם לא הייתה מרוחקת מהציוויליזציה והקדמה האמיתיים; כמעט בכל תקופה הכירו חסידיה היטב את הלימוד של זמנם ולעיתים קרובות מאוד עלו בידיעותיהם על בני זמנם. אם במאות האחרונות היו יהודי גרמניה מרוחקים, פחות או יותר, מהציוויליזציה האירופית, האשמה אינה בדתם אלא ברודנות שסגרה אותם בכוח מאחורי חומות הגטו ומנעה מהם לתקשר עם העולם החיצוני. ותודה לאל, אפילו היום יכולים בנינו ובנותינו לעלות בערכם התרבותי והמוסרי על ילדיהן של אותן משפחות שזנחו את דת אבותיהם לטובת אשליות הקדמה. אל להם להירתע מעין הציבור או ממבטיהם הביקורתיים של בני זמנם. לא חסר להם דבר בתרבות או באיננות, הגם שאינם מעשנים את הסיגרים שלהם בשבת, אינם מחפשים להתענג על מזונות שנאסרו על ידי האל, אינם מחללים את השבת למטרות רווח והנאה.

ואומנם ראייתנו קצרה מספיק כדי להאמין שהיהודי העומד איתן מול לעגו ופיתוייו של העולם העליז המקיף אותו, החזק מספיק כדי להביא קורבן לאלוהים את הרווח ואת חיבתם, כבודם ושבתיהם של מכריו, מגלה עוצמה מוסרית גדולה הרבה יותר, ועל כן מידה גדולה יותר של תרבותיות אמיתית מאשר "היהודי המודרני", קל הדעת, שעקרונותיו מתמוססים מול המבט המזלזל הראשון המופנה כלפיו או בפני הסיכוי הקטן ביותר לעשיית רווח, ואשר מפנה גב לדבריו של האל ולמשנתם של אבותיו על מנת לספק את גחמת הרגע...

אנו שואפים גם לקידום הדקדקני של החינוך והתרבות, וזאת ביטאנו בבירור במימרה של קהילתנו: "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" - וכך נשענו על אותם יסודות שקבעו חכמינו זיכרונם לברכה. אם כן, מהו הדבר המבדיל אותנו מחסידיה של "הדת החוברת לקדמה"?

זהו דבר של מה בכך! יעדם הוא דת החוברת לקדמה - ועיקרון זה, כפי שראינו, שולל את האמת של מה שהם מכנים "דת" - בעוד שיעדנו הוא קדמה החוברת לדת. לדידם, הקדמה היא הערך המוחלט, היא מושלת בדת; לדידנו, הדת היא הערך המוחלט. לדידם, הדת תקפה רק במידה שהיא אינה מפריעה לקדמה; לדידנו, הקדמה תקפה רק במידה שהיא אינה מפריעה לדת. זה כל ההבדל - אך זהו הבדל תהומי.

היהדות כפי שהועברה אלינו מאבותינו היא בשבילנו מתנתו ודבריו של אלוהים, דבר קדוש שאין לגעת בו, שאינו נתון לשיפוט אנושי ואינו כפוף לשיקולים אנושיים. היא האידיאל שנתן אלוהים לבית יעקב לדורותיו, שמעולם לא הושג ושאליו יש לשאוף גם בעתיד הרחוק. היא המבנה הגדול שלמענו נועדו לחיות ולמות היהודים והיהודיות כולם, תמיד ובכל מצב. היא ההתגלות האלוהית הגדולה שצריכה לתת השראה לכל רגשותינו, להצדיק את כל החלטותינו ולתת לכל פעולותינו כוח ויציבות, תשתית וכיוון. השוואות הן חסרות תוחלת. היהדות אינה דת, בית כנסת אינו כנסייה והרב אינו כוהן. היהדות אינה נספחת לחיים - היא מרכיבה אותם. להיות יהודים זה לא רק חלק ממשמית חיינו - זהו סך כל חלקיה. להיות יהודי בבית הכנסת ובמטבח, בשדה ובמחסן הסחורות, בפרנסה ובעיסוק בתורה, כאב וכאם, כמשרת וכאדון, כאדם וכאזרח, במחשבה, במילים ובמעשה, בהנאה ובמחסור, במחט ובחָרָט, בעט ובמַפְסָלָת - זו המשמעות של להיות יהודי. חיים שלמים הנשענים על הרעיון האלוהי ואשר מתנהלים ומגיעים להגשמה בהתאם לרצון האלוהי. תהיה זו אפוא איזולת להאמין - או להעמיד פני מאמינים - שניסוחה של תפילה, צלילי הלחנים בבית הכנסת או סדרו של טקס מיוחד הם שיוצרים את התהום הפעורה בינינו. לא "עבודת האל", כביכול, היא המפרידה בינינו, אלא התיאוריה - ה"עיקרון" כפי שמכנים אותו - המשליכה את היהדות לפינה כדי להשתמש בה רק בשבתות וחגים, ואשר, בכך שהיא מסירה מנשמות יהודיות שהתרחקו מייעודן האלוהי את ההכרה שלהן באשמה, גוזלת מהן גם את תקוותן האחרונה לחרטה.

אכן, ככל שהיהדות מהווה חלק גדול יותר מהאדם ומרחיבה את משימתה המוצהרת אל עבר גאולת האנושות כולה, כך מצטמצמת האפשרות לתחום את נקודת מבטה לארבע האמות של בית הכנסת ולארבע הקירות של הישיבה. ככל שהיהודי יהיה יהודי יותר, כך יהיו השקפותיו ושאיפותיו כוללניות יותר, כך הוא יהיה פחות מרוחק מכל מה שאצילי וטוב, נכון וישר, באומנות או במדע, בתרבות או בחינוך; כך הוא ישמח יותר בכל פעם שיראה אמת, צדק, שלום ואת אצילותו של האדם גוברים ונעשים רווחים בחברה האנושית; כך הוא ישמח יותר לנצל כל הזדמנות כדי להוכיח את טבעה של משימתו כיהודי, את יעדה של היהדות שלו, בדרכים חדשות שטרם פסעו בהן; כך הוא ישמח יותר להקדיש את עצמו לקדמה האמיתית בציוויליזציה ובתרבות - בתנאי שלא זו בלבד שלא ייאלץ להקריב את יהדותו, אלא יוכל להביא אותה להגשמה שלמה יותר. הוא יבקש תמיד את הקדמה, אבל רק כשהיא חוברת לדת. הוא לא יבקש שום דבר שאינו יכול להשיג כיהודי. צעד המרחיק אותו מהיהדות אינו, לדידו, צעד קדימה, והשליטה העצמית הזו לא תכאיב לו, משום שאינו מבקש להגשים את רצונו עלי אדמות, אלא לעבוד את השם. הוא יודע שבכל מקום שבו ארון האלוהים אינו מתקדם לפניו, הוא אינו מלווה על ידי עמוד האש של אורו של השם, או על ידי עמוד הענן של חסדו.

משנתו של ר' שמשון רפאל הירש

הרב יחיאל יעקב וינברג

מתוך: דעות גיליון ט', 1959

במאמר זה הבאנו קטעים נרחבים ממאמר ארוך בו סקר הרב וינברג ז"ל את שיטתו של הרש"ר הירש.

הוא מחזק את התפיסה שתורה עם דרך ארץ היא תפיסה "שלכתחילה" ודוחה את ניסיונות הפרשנות שהרש"ר הירש אמר זאת רק כהוראת שעה כנגד תופעות של יהדות גרמניה באותה תקופה.

טענתו העיקרית של הרב וינברג היא שבעצם הרש"ר הירש לא המציא שיטה חדשה אלא החזיר עטרה ליושנה. הוא טוען שיש הבדל מהותי בין הופעת התורה בתקופת הגלות להופעת התורה בתקופה בה עם ישראל חיי מתוך חירות תרבותית.

בכך בעצם הוא מפתח הסבר ומודל הדומה באופן בסיסי למודל אותו מפתח הרב קוק בלמהלך האידיאות.

אמנם בניגוד לרב קוק הרב וינברג לא תולה את השינוי בתהליך הגאולה ובקשר לארץ ישראל ולהופעת האומה אלא למערכת היחסים בין ישראל לעמים.

הרב יחיאל יעקב וינברג הנודע בכינויו השרידי אש (תרמ"ד-ה, 1884 - ד' בשבט ה'תשכ"ו, 24 בינואר 1966) היה רב, פוסק והוגה. תחילת צמיחתו בעולם התורה ליטאי אבל בהמשך הוא בוחר לחבור לבית המדרש של 'תורה עם דרך ארץ' ואף עומד בראש המוסד הגבוה של זרם זה - בית המדרש לרבנים בברלין. הרב וינברג, התמחה בהלכה, תלמוד, מחשבה ומוסר. את כתביו ששרדו אחר השואה פרסם כשו"ת בשם 'שרידי אש'.

מה גרם להצלחת שיטתו?

סובר אני שאת הביאור הנכון אפשר למצוא ביסודה של הקונסטרוקציה הנפשית שבדתיות הישראלית. הרב הירש חולל תמורה בחוויה הדתית. הוא מי שהיה שומר מסור של תורתנו, מי שנלחם מלחמת האמונה והמסורה הישראלית, מי שלא רצה לוותר אף על אחד מן המנהגים שנתקדשו באומה, הוא הוא שבנה והעמיד מחדש את עולמם הפנימי של חיי הרגש הדתי, בבחינת "שכחום וחזרו ויסדום".

היהדות והחיים

לפיכך אנו רואים כי הדת היהודית לא הביטה על החיים בעיניים זועמות ולא חשבה אותם לצריה. מאידך גיסא: מעולם לא הורגשה דת ישראל אצל מחזיקיה "כאבן נגף" בדרך החיים. כי הדת עצמה היא תוך תוכה וטיב טיבה של פעולת חיים אמיצה וברירה. מעכשיו אנו מבינים כי אי אפשר היה לדת הישראלית להצטמצם בגבולות הפולחן הדתי שבבית הכנסת בלבד, אלא שבהכרח שאפה להקיף את כל תחום החיים ולהשתלט עליהם שלטון גמור: החקלאות, היחסים ההדדיים שבחברה וכן כל מעשי יצירה, באמנות, במדע, ובפוליטיקה - כולם כולם קבועים בחותם הדת ומצוותם בכך. לא היו רק נזירים קדושים, אלא גם אנשים גיבורים בחיים ואנשי מעשה מלאי חדות חיים ופעולה. ושגורה האימרה בשם אחד מרבי החסידות לפסוק "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", שאין הכוונה רק לסוף מעשה ולתוצאה המבוקשת, אלא גם לעצם העשייה והמלאכה הממשית שגם היא מקודשת בקדושת הדת, ושהיא תנאי שבלעדיו אין הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו בעמו. כל כך אמיץ הוא הקשר בין חיי המעשה ובין דת ישראל.

ועל כן דת זו היא גם אוניברסלית וגם לאומית בעת ובעונה אחת: אוניברסלית לפי צורת עולמה הנישאת בחובה, ולאומית בבחינת כוח יצירתה. אין דת ישראל רוצה לעקור את האדם הישראלי מקרקע צמיחתו ולטעת אותו בתחום אחר; רק רוצה היא להשפיע על כל האדם כולו ולהכשיר את כל לבו, את הגיגיו ואת כל מעשיו. כל מה שבשם 'אנושי' יכונה אין היא מתנכרת לו, כי יהדות פירושה - לפי מבטאו של הרב הירש - אנושיות מושלמת ומשוכללת, אנושיות יהודית (א"צ איגרת ט"ו). כך היה מצב הדברים לפנינו בארץ ישראל, כך בזמן התנאים ואמוראים וגאוני בבל ובחלק גם בספרד בתקופת הזהב של יהדותה. היהדות לא הייתה לישראל מעין סבל, מעין פרשה של קורבנות ממושכים. היהדות הייתה להם גוף החיים במלואם. פירוד בין דתיות וחיוניות בתור שני כוחות מובדלים או מתנגדים זה לזה לא נכנס בגדר המותר.

בימי מסעי הצלב הנוראים חל שינוי כביר. הרדיפות הנוראות, ההדיפה מתחומי חיים שונים, שלילת האוויר לנשימה והגבלת חופש התנועה פגעו פגיעה קשה גם בכוחו הדתי של אדם מישראל והחלישוהו.

צמצום היקף הדת

בד בבד עם דלדול חיינו הלך הלוך והצטמצם היקף הדת. שטחי חיים רחבים על כל תפקידיהם וגורמיהם החשובים הוצאו באכזריות רשע מיד האומה ומיד דתה. הנשמה העברית נקרעה קרעים קרעים, פסקה מישראל השמחה השלמה שמקורה בתום ההתאמה שבין הנפש ובין החיים. פסקה הדת להיות דבר שבחיים ועל כן חדלו החיים בהכרח להיות דבר שבדת, החיים הממשיים פשטו את צורתם הדתית ונעשו לדבר שבחולין.

המלה "חיים חילוניים" שהיא זרה לרוח ישראל נוצרה בחשכת הימים ההם. הרגש הדתי חדל לינוק במישרין מרגש החיים ולהיות ביטוי מותאם לכוח איתנים האצור בנשמה היהודית, ורק ניזון מחד המוות ואימת העונשים החמורים שיבואו אחריו. ודאי שהאמונה בשכר ועונש היא אחד העיקרים היסודיים שבדת ישראל ואין שום דת יכולה לוותר על עיקרון זה הקשור קשר טבעי באמונה של כוח עליון פוקד ומפקח כמו שהגדיר יפה רב סעדיה גאון בספרו "אמונות ודעות"; אבל שימוש היתר והעמדתו במרכזה של ההרגשה והחווייה הדתית ועשייתו לכוח הדוחף היחיד בקיום המצוות משקיע את האדם בתהום הצער והתוהו וגורמת לתשישות רוחנית - דבר שכבר גדולי החסידות הצביעו עליו ונלחמו נגדו. (ראה אגרות צפון, י').

נפילת חומות הגטו

"התפלגות החיים" במשמעות המתוארה למעלה שהשתלטה בין חומות הגטו הביאה בהכרח טבעי לידי נקיטת עמדה שלילית לגבי קנייני חיים; רוח ישראל נתעטפה שחורים ונתלבשה אדרת נזירים וסגפנות זרה לרוח היהדות. הגטו עמד מאות בשנים והוא אמנם העמיד בתוכו אנשים גדולים צדיקים וקדושים שהשקיעו את כוחם ומוחם וליהם בלימוד התורה וקיום מצוותיה וחדוות ה' הייתה מעוזם ואושרם בחיים. הם עלו ונתעלו במעלות הרוח וזכו להשראה עליונה שרוממה אותם מעל לחשכת הגלות ומרירותה; הם נהנו מזיו התורה ושכינת קדושתה שרתה על הגיגם ושיחם על כל מעשי ידיהם.

ברם, בתוך חומות הגטו גדלו המון אנשים שצימאון לחיים בער בהם, אבל סגירת הדרך להגיע אליהם דיכאה והדעיכה את נפשם והם נעשו עטופי צער וירדו לעומק המלנכוליה הסיגופית. אבל היום בא, רוחות חדשות וחזקות נשבו בעולם. חומות הגטו נפלו ושקעו תחתיהן. נחשול של תקוות אור וחופש אפשרות של חיים ומעשי יצירה, צבירת הון ורכישת מעמד חברתי הגון הציף את הפינות הנדחות ואת יושביהן משוללי הזכויות היסודיות. הצימאון לחיים בריאים ושלימים שהוא טבעי כל כך ליהודים, צימאון זה שדוכא מאות בשנים נעור מחדש בסער וברעש. בעקב המאורעות המהפכניים באה עדת ישראל עד משבר. הדתיות החד צדדית שוללת החיים וקנייניהם - התמוטטה כי לא יכלה שוב להחזיק מעמד מפני בנים חורגים ממסגרותיהם ותובעים את עלבונם של חיים מדוכאים ונרמסים ברגל רשע. רבתה המבוכה ואזלת היד. מצד אחד עמדו הזקנים שומרי המסורת והגיבו בכל כוחם על צורת הדת מיסודה של שלילת החיים וקנייניהם; מצד שני השתוללו המשוחררים, מי שיצאו זה עכשיו מכלא הגטו, ושיכורי חופש ואחוזי סחרחורת הרסו ולא חמלו על היקר והקדוש בחיים המסורתיים.

הופעתו של הרב הירש

בשעת סכנה זו הופיע הרב ש. ר. הירש ז"ל ועמד בפרץ. עמד והכריז על האמת הישנה של היהדות: דת וחיים היינו הך. ופירושו: דת ישראל היא יסוד ותנאי קדום לחיים. לא ניתנו המצוות להיות תמורה לחדוות החיים או לדלג על פני החיים ופגיעהם ולהיות להם קומפנסציה. אלא המצוות הן בבחינת גורמים פועלים בתוך תוכו של רגש החיים שלנו. שמחת החיים זכות יש לה בקרבנו. אבל המצוות באו להאדירה ולהכניס בה מטעם הקדושה וההנאה העליונה, ההנאה הרוחנית שהיא הגדולה שבהנאות. בשיטת החינוך של הירש הונח היסוד לקיום המצוות מתוך אהבה ומתוך שמחה פנימית, זאת אומרת מתוך סיפוק לכמיהתו ועריגתו של הרגש הדתי שהוא טבעי כל כך לנפש יהודית. המצוות הן הצינור לקבלת השפע האלוקי, החוט המקשר ומאגד את הנפש עם קונה, עם היסוד הרוחני שממעל למציאות הגשמית. בספריו ובמאמריו דורש הרב הירש דרישה אחת נמרצה: החייאת הרגש הדתי שיהא יונק את ליחו ולשדו מתהום החיוניות נפשית ולא מפחד המוות והעונשים הבאים אחריו. זו באמת דרישה עתיקה של חכמי הדת ושהיא קרויה בלשונם "יראת הרוממות", אהבת הרוממות.

עמדתו של הרב הירש בשאלת לימודי חול

שמו של הרב קשור בסיסמה של תורה עם דרך ארץ. סיסמה זו נחשפה לכמה פנים, והי' מי מתלמידיו (שעמד בראש מפלגה חרדית), שיצא להגן על רבו ולהכשירו בעיני צדיקי הדור, שטען שהרב הירש לא התיר את לימודי החול אלא לאנשי ארץ אשכנז, שמחמת התנאים הכלכליים ששררו בזמנו לא מצאו להם מקור פרנסה אחר אלא במקצוע המסחרי. מקצוע זה דרש, לפי רמת התפתחות המסחר באשכנז שהייתה גבוהה ביותר, סכום של ידיעות מקצועיות ודרגת השכלה ידועה. כלומר: היתר זה של הירש נולד מתוך אונס של כפיית חוק הממשלה ומתוך הכרח פרנסה ומשען לחם. אבל פירוש זה הוא סילוף האמת ההיסטורית. האמת היא שהירש דרש בתום לבבו מזיגה של תורה עם דרך ארץ, דרך ארץ במובן היותר רחב של מלה זו. ההתבדלות מן העולם, ההתרחקות מכל הלימודים הנצרכים למי שרוצה לעסוק ביישובו של עולם, גרמו לכך שהשם 'יהדות' נעשה בפי רבים לשם נרדף לעניות תרבותית. וכך ברחו מן היהדות יהודים רבים לאחר שטעמו טעם ההשכלה החילונית. הם חשבו כי יהדות ותרבות הם דברים בלתי מזדווגים יחד, הם בבחינת "דבר והיפוכו" שצריך להבדיל ביניהן ולבחור באחת מהן. ידוע כי ראש הרפורמיים הולדהיים הדגיש עד מאד נקודה זו בהצהירו: אין בפני היהודי אלא שאלת אחת יחידה: או שיישאר בד' אמותיה של היהדות הרבנית ויחיה מעבר לזמן, או שיחיה בזמן ותוך כדי כך יחדל מהיות יהודי רבני. וכאן בא יצר החיים ויצר הפעילות הסוציאלית והמדינית ששעריהן נפתחו זה עתה, והכריעו לצד האחרון. ואנו יודעים מה עשתה לנו הכרעה זו. היא עשתה שמות ביהדות אשכנז

והעבירה כמעט את כל הנוער על דת אבותיו. לא נשארו אלא יחידים שרידים
נאמנים למסורת אבות.

יהדות ותרבות במשנתו של הרב הירש

הרב רש"י הירש הניח, אפוא, אבן הפינה לאמת העתיקה כי יהדות ותרבות אינן
יסודות וגורמים סותרים זה את זה, אלא להפך: הן ביחס של התנאה והשלמה
הדדית.

לא רק שהיהדות מתרת וסובלת את התרבות בתחומה, אלא היא גוף התרבות
העליונה ביותר. יש רק צורך, וגם חובה, להסביר את היהדות על פי יסודותיה
הרוחניים ולהכשיר את ההוגים בה לקבוע את היחס שבינה ובין התרבות
העולמית. ואך על ידי הסברה מקיפה ומעמיקה של תוכן היהדות ורוחה אפשר
להציל את אלה התועים אחרי התרבות הזרה בחשבם כי אין ביהדות אלא
תביעות ללא משמעות ומשמעת ללא רוח, ושכל עצמותה של היהדות אינה
אלא תפילות וחגיגת חגים (אגרות צפון אגרת י"ח).

המסקנה היוצאת היא: לא רק שאפשר לעמוד על גובה תרבות הזמן ולהיות בעת
ובעונה אחת גם שומר מצוות, אלא דווקא אדם נאור ומשכיל היודע לערוך ערכי
רוח ותרבות מוכרח להודות ביתרונה של התרבות היהודית. ולא עוד אלא
שהתרבות התורנית היא המתאימה ביותר לטבע הויתו של עם ישראל.

בפירושו לפסוק י"א בפרשה ראשונה שבתורה ששם נאמר כי הקב"ה ברא כל
צמח למינהו, מבאר הירש כי ה"למינו" של האומה הישראלית היא התורה
שניתנה לה במעמד הר סיני. התורה נתחדשה בתוך תוכה של הנפש הישראלית
וכל הפורש ממנה מפר את טבעו האנושי...

בספריו הגדולים, בייחוד בספרו הראשון קטן הכמות ורב האיכות (אגרות צפון),
הולך הרב הירש ומבאר ומבהיר את מושג התרבות שאין להחליפה בדיעות
שימושיות מדעיות וטכניות, לימוד שפות והשתלמות מקצועית.

הללו הם דברים שמלחמת החיים דורשת אותם ואי אפשר ליהודי חרד להסתלק
מהם אם רוצה הוא בפרנסה המכבדת את בעליה ובחיים בלתי תלויים ברחמנות
ובמתנות של נדיבים. ההסתלקות מלימודים אלא מותרת רק לאנשים בעלי
כשרון ושאר רוח הרוצים להקדיש עצמם לתורה ולעבודת ה' מתוך ויתור על
עושר ותענוג, על ההנאות והנוחיות שבחיי אומנות אקדמאית ועסקי מסחר
ועל הקניינים המרחיבים דעתו של אדם.

המלה "תרבות" הוא שם כולל לאותם הקניינים והערכים המחשבתיים המהווים
יסוד לחיי הרוח. כשהם לבדם הם משמשים גורמים לעיצוב האישיות
האינטגרלית היודעת לתפוס את מקומה בעולם ולהסדיר את חייה על יסודות
רוחניים מוסריים.

ודווקא ביהדות אפשר למצוא תרבות זו, בטוהרתה ובאיתנותה. ולא עוד אלא שתרבות זו היא היחידה שבכוחה להציל את האישיות כולה מלדת לתחום האנוכיות הגסה והערצת כוחות השלטון, הקניין וההנאה המגושמת.

ולכן שומה על עם ישראל נושא התרבות הזאת לעמוד בהתבדלותו כדי לשמור על טוהרתה לשם חינוך האישיות וקידומה (אגרת ט"ז). שמירה זו היא ייעודו של עם ישראל שנבחר לכך במעמד הר הקודש. התקדמות האנושות בתור יעודה של הדת היהודית תופסת מקום מרכזי במסכת הרעיונות של ספרי הירש.

פרופ' יצחק היינמן במבואו להוצאה העברית החדשה של אגרות צפון (הוצאת הרב קוק תשי"ב) מצטט את דברי הירש על ההבדל העקרוני שבין השקפתו עם ההתקדמות ב"פרט קטן בלבד": בעיניהם ההתקדמות היא המוחלט והיא המתנה את הדת. בעינינו אנו הדת היא המוחלטת והיא המתנה את ההתקדמות. זה הוא כל ההבדל. אבל הבדל זה פירושו תהום פעורה (כתבי הירש א' 502). היינמן לא נזקק לבאר דברי הירש אלה שאינם מובנים לכאורה. מה עניין התקדמות אצל דת? דברים אלה מובנים רק בקשר עם השקפת הירש על החידוש שבדת ישראל, שהעמידה את האמונה בה' במרכז התפיסה ההיסטורית. בפירושו לתורה כותב הרב הירש שהפסוק הראשון בעשרת הדברות (שמות כ' ג') "אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" בא ללמדנו שה' הופיע לא רק כבורא ויוצר העולם אלא בעיקר כאלוהי היסטוריה. הכוח האלוהי וההשגחה האלוהית הם המדריכים והמכוונים את תהליך ההיסטוריה. כל מה שמתרחש בהיסטוריה האנושית בכלל ובהיסטוריה היהודית בפרט עומד תחת פיקוחו של הבורא יתברך שמו. ההיסטוריה הלאומית של ישראל חשובה במיוחד לאנושות כולה בגלל השליחות המיוחדת שהוטלה עליו, ולכן זקוקה היא להשגחה אלוהית מיוחדת. על רעיון זה עמד בראשונה הכוזרי, והרב הירש ההולך בעקבותיו הרחיב את הדברים והעלה אותם לתפיסה מקפת של היהדות. לפי תפיסה דתית זו יש ביכולת האדם והאנושות להכריע את הקו, יש ביכולתם האדם והאנושות להכריע את הקו, יש ביכולתם לפעול ולעשות לתיקון העולם. לכל יחיד ויחיד מישראל ניתנת היכולת לתרום תרומה לתקון זה על ידי מעשים טובים והנהגה משובחת; מעשי האדם והליכותיו נעשים גורמים מכריעים בתהליך ההיסטוריה. הרי שרעיון ההתקדמות של המין האנושי קשור בהחלט ברעיון הדתי של השגת אלוהים, שהוא השופט והדיין והוא המכריע את גורל היחיד וגורל העולם על פי מעשיהם. העמדת השגחת ה' בהתרחשות ההיסטורית נותנת להיסטוריה משמעות, תכלית ומטרה, ומי שכופר בפעילות ההשגחה הרי זה מהפך את ההיסטוריה למחזור של מאורעות מקריים ללא קשר וללא מטרה, למערבולת של תהו ובהו, לשדה קרב של אדם ובהמה וחיתו יער.

דתיות ותרבות; "השכלה דתית"

שיטתו הסמלית של הירש לא באה לקפח שכרה וחשיבותה של מעשה המצווה כשהיא לעצמה אלא באה להדגיש כי למצוות ה' יש ערך תרבותי חינוכי גדול

להשלמת האדם מלבד ערכם הדתי המטפיזי, וכי קיום המצוות, אותם הסמלים שקבע הקב"ה בחכמתו, מקליט בנפש היהודי אותן התכונות ואותם הערכים הנשגבים אשר בכללותם מהווים את המושג "תרבות".

בזה צפון סוד הצלחתו של הירש שידע להסביר בעומק פילוסופי ובקסם של שפה נהדרת אך הערך התרבותי של תורתו הקדושה, וידע לכוונו לקראת בני דורו שנתפסו לתרבותה של האומה השלטת עם קנייניה הספרותיים והמדעיים והשמיעו קול צעקה: צר לנו המקום בתחום היהדות.

רש"ר"ה ענה לעומתם: "תרבות? כן! תנו עיניכם על האור הגנוז בתורה ובמצוות". "השכלה דתית", מושג זה נוצר בגרמניה על ידי הרב הירש.

בגרמניה המקולטת היה המצב הרוחני של הדור מסובך הרבה יותר מאשר בליטא הפרימיטיבית. ואף השוני בין הקיבוצים היהודיים של ליטא וגרמניה היה רב, בשטח של לימוד התורה וידיעתה ובין במבנה הנפשי של אנשיהם, שוני שהשפיע על ההתפתחות הרוחנית של הקיבוצים ההם. בגרמניה נסתבך הירש במאבק קשה עם זרם ההתבוללות שהציפה את כל מחנה ישראל. הוא הוכרח לבקש שיטת שכנוע חדשה והוצרך לתת להשכלה הדתית צורה חדישה שתהא נוחה ומתקבלת על לב בני דורו. ברם, מגמה אחת ומטרה אחת ריחפה נגד שני גדולי ישראל אלה שבמזרח ובמערב: לעשות את התורה מקור ממנו שואב היהודי השקפת עולם ואורח חיים על טהרת הקודש של היהדות. ואף רש"ר הירש, כרבי ישראל סלנטר, טען שאין ידיעת החוקים והדינים מספיקה לשכלול האישיות היהודית, אלא יש צורך להעמיק עיון בהם, לברר את הלך המחשבה שבתורה ומצוות ולקלוט מן העמקות הנפשיות שבהם. בייחוד שומה על היהודי הדתי להפך את החומר העשיר שקנה לו מאוצרות התורה להשכלה יוצרת ומשפעת, לכלי יוצר לחיזוק הרוח והלב. דרישה זו המליטה מפי הרב הירש דברים חריפים נגד האנשים ההמוניים של הדור הישן שהפכו את דתנו למין קמע וסגולה מפני המזיקים וכל מיני עינא בישא ורוחות רעות או שראו בקיום המצוות מעין קופסת חסכון לאצור בה פרוטות של מעשים טובים על מנת לקבל שכרם בקרן ובריבית בעולם הבא (אגרת ז). החריפות היתירה של דבריו מובנת מתוך חרדתו ואימתו שלא יבואו לחלל את מושג היהדות הצרוף ולזייף את מהותה ותכנה. היהדות, טוען וחוזר וטוען הרב הירש, היא השכלה גבוהה מעל גבוהה, היא המטפחת ומפתחת את כישרונותיו וסגולותיו הטבעיים של האדם היהודי ברוח אלוקים ותורתו הקדושה.

בתולדות המחשבה הדתית קנה לו ר' ש.ר.ה שם לדורות. הוא היה הראשון בגרמניה שהפיח בה רוח חיים חדשה ונתן לה פה ולשון מדברת רמות ונשגבות, לאחר שנרדמה, נאלמה ונעלמה במשך מאות בשנים שקדמו לו. בגישתו אל הבעיות הדתיות ברוחם דעת ועיניים צופיות למרחוק הציל את שארית הפליטה שבזמנו; בחכמתו הרבה ובכוח חינוכו הגדול הצליח ליצור טיפוס יהודי חדיש שיוודע להשלים בין הרצון להחזיק במורשת העבר ובנוהג החיים המסורתיים ובין הצימאון לחיים של פעולה ויצירה ושל שיתוף עבודה ביצירה הרוחנית

והמדעית של החברה החדשה שקמה במערב אירופה לאחר הרנסנס הצרפתי. צימאון זה לחיים מודרניים הוליך שולל את יהודי גרמניה והוליקם לפתחי תהום ההתבוללות, אבל צימאון זה אי אפשר היה להדיחו בחזקת יד ולא הייתה יכולת להשיב את היהודי המערבי לחיים של תחום סגור ומסתגר. ור' ש.ר. סייס ליהודי מערבי זה לבנות לו חיי תורה ודת בתוך החיים והחברה הזרים. מעטים הם האישים שבאישיותם ותורת משנתם חוללו מפנה בחיי ישראל. רשר"ה היה אחד המעטים האלה. בשעת משבר קשה ליהדות גרמניה, בימים של הכרעות על השאלה שראשי המתבוללים הכריעו לעיני כל, אם להישאר בדי אמותיה של היהדות ולחיות מחוץ לזמן ובהדרת הנאה מכל קנייניו והישגיו, או לחיות בזמן ולמעול מעל בקדשי ישראל, בא רשר"ה והכריע את הקו והורה את הדרך. והדרך הזאת נעשתה למקור ברכה וישועה לישראל. נולדה יהדות אורתודוקסית מזוינת בכל המכשירים של התרבות העולמית ומוכשרת לעמוד במבחן החיים המודרניים ובמאבק הרוחות והדעות של הזמן.

הירש והבעיות של ימינו

פתרון זה לבעיית הסתירה שבין היהדות וההשכלה החילונית, עמדה חדשה זו לגבי התרבות והדתיות ישראלית, ניסיון זה להבריא את רוח ישראל ולחדשו חידוש של חיים יצירתיים מתוך תודעה עמוקה השאובה ממעיינות התורה והמסורה הוא הקיים לדורות ממשנתו של הירש. הבעיות בהן התלבט הרב הירש בזמנו עומדות גם עכשיו בפני היהדות העולמית בין זו שבארץ ובין זו שבתפוצות. היהודי בן זמננו איננו עוד אותו היהודי שבארצות המזרח שחי בתחום צר של כלכלה ורוחניות עצמאית. בתחום זה לא התנגפה הדת בסערותיו של הזמן החדש עם כל כיבושיו והישגיו בכל מקצועות החיים. לגבי המוני היהודים שבארצות המזרח הדת היתה כוללת בקרבת תמונת עולם זו יכלה להתקיים רק כל זמן שנושאה היו סגורים וכלואים בתנאים הפרימיטיביים שבהם נולדה. ודאי הוא שלא היו ליהודי המזרח אמונות תפלות. המושגים הדתיים הם כפי שנמסרו לנו מן התנאים והאמוראים והראשונים שבאו אחריהם, והם אבות העולם ויסודי עולם ודת. ברם דבר חשוב אחד חסר תכופות להמוני העם: השכלה דתית עמוקה. על כן יש אשר האמונה המסורתית התנדפה בפגישתה עם העולם החדש, והיהודי מן הדור הישן לא ידע לעמוד במאבק נגד הרוח החדשה. ברם, היהודי שבימינו עומד כבר בראשו ורובו בעולם אחר, עולם גדול ועשיר ביצירה רוחנית ותכנית קידום המדע ועליית רמת החיים, שירה ומוסיקה, ספרות ופילוסופיה, כל החזיונות הללו מקסימים ומושכים ומולכים שולל את היהודים שתודעתם הדתית אינה עמוקה ואף אינה מבוססת כראוי.

היהודי שבימינו קשור באלפי נימים עם העולם החדש הזה בין בעסקי מסחר ותעשייה ובעניינים ציבוריים ובין בענייני חינוך והשתלמות מקצועית לבתי ספר והיכלי מדע. זו עובדה שאין להכחשה ואין לבטלה בפישוק שפתיים,

באנחות ובבכיות. הפתרונות המוצעים על ידי פעוטי מוח ומצומצמי ראות לא יועילו לבנות גשר ומעבר הצלה לדור נבון ותוהה. ועצתי היא לשמוע ולקבל לקח מפי מורה גדול בישראל שעמד בניסיון והצליח הרבה. ודאי הוא ששיטתו ודרכו בחינוך צריכים ניסוח חדש שיהלום יותר את מערכי הזמן וצרכי הנשמה היהודית הצמאה לשליטה מלאה וידיעה עמוקה במקורות התורה. אבל הכיוון והמטרה שהתווה המורה הגדול בתקפם עומדים.

גם בארץ אבות המחודשת שם רוצה הדור החדש לבנות לו את ביתו ולקומם בו את תרבותו, אין המצב טוב הרבה יותר. הרוב הגדול של הנוער אינו מתחנך בדרך מסורתנו ההיסטורית. הממשלה העברית הכריזה על האופי החילוני של המדינה ולא התביישה להצהיר בפומביות צווחנית כי מדינת ישראל היא מדינת החוק ולא מדינת ההלכה. ואנו יודעים את פירושו של חוק זה, שאינו אלא פתיחת שער לכל רוחות הנושבות מאירופה ומאמריקה. הפרזאולוגיה הנישאת בפי דברי המדינה על המורשה הגדולה והנצחית של עם ישראל איננה יותר מפרזאולוגיה ריקה, אפילו אם היא משתמשת בפסוקים לקוחים מדברי הנביאים הקדושים, כל עוד אינה מצטרפת לשפת המעשים והשימוש הריאלי.

במדינת ישראל

מדינת ישראל היא מדינה יהודית ועליה לקיים ולטפח את יהדותה. זו היא דרישה של קיום המדינה ותנאי קדום לתקומתה ועצמאותה הרוחנית. מדינה אינה יכולה להתקיים אלא אם היא בנויה על היסודות הרוחניים של תרבות לאומית עצמאית. מדינה המתבססת רק על שלטון אדמיניסטרטיבי בכוחם של צבא ומשטרה סופה להתפורר. דבר זה למדנו מן ההיסטוריה העולמית. ואנו אין לנו תרבות אחרת אלא זו של דת משה וישראל. היהדות - אומר הרב הירש - אינה דת במובן הרגיל, דווקא מפני שהיא דת הדתות. דת ישראל היא יותר מדת. היא מהווה הווי יהודי, דפוס חיי יום יום, חיי חגים ומועדים וחגיגות משפחה וציבור, היא שיטת מוסר יהודית ופילוסופית, חיים יהודים המעצבים את צלם דמות תבניתו של העם היחיד בהוויתו הרוחנית והנפשית. מי שעוקר אחד מיסודותיה, נוטל נשמתה של תרבותנו הלאומית. וסופה של התפתחות הרעיון החילוני וההסתלקות מן ההלכה המקובלת הוא פירוד, פיצול ופילוג וקריעת העם לגזרים.

אין איש מבקש ממדינה דמוקרטית כפייה בכוח על חיי יחיד, אבל על מדינה תרבותית לקבל על עצמה את התפקיד של הדרכה והשפעה רוחנית והטבעת צביון רוחני לאומי על חיי העם, צביון שיסמל את העצמאות היהודית בכל גווניה. אם המדינה העברית תדע לשמור ולקיים את עצמאותנו המיוחדת מובטח לה שכל העולם היהודי יכיר ויודה בריבונותה.

ליקוטי ברויאר

הרב ד"ר יצחק ברויאר, נכדו של הרש"ר הינו מהבהירים והחשובים שבמנסחי המשנה החרדית - תורנית. הרב יצחק ברויאר עמד בראש אגודת ישראל והיה בין מקימי תנועת הנוער עזרא מתוך מטרה לבנות תשתית ארגונית רעיונית לנוער ברוח משנתו.

ברויאר למד בישיבה בפרנקפורט, ישיבה אשר הייתה חלק ממוסדות קהילת עדת ישורון אותה ייסד הרש"ר ולאחר מכן למד משפטים ופילוסופיה באוניברסיטת שטרסבורג ונלחם בצבא גרמניה במהלך מלחמת העולם הראשונה. משנתו, היונקת וממשיכה את משנת סבו ומשלבת חשיבה קנטיאנית תופסת את התורה כמקור המוחלט והיחיד של החוק, ומכאן ביקורתו הקשה כלפי החילון והציונות. לאחר ביקורו בארץ ישראל, פרסם את הנאום הגדול על ארץ ישראל, ועדכן את הסיסמה המזוהה עם סבו - "תורה עם דרך ארץ" ל"תורה עם דרך ארץ ישראל".

בלקט שלפניכם מתאר ברויאר את המפנה ומסביר כי התהליכים ההיסטוריים - פוליטיים המתרחשים לנגד עינינו הן פרי ההשגחה האלוקית של שר ההיסטוריה אותו הוא מכנה - "מטה היסטוריה", משפיעה על ההיסטוריה.

משמעותה המעשית של ההיענות לקריאה וצו אלוהי זה אודות ארץ ישראל הינו איגוד הכוחות התורניים לכדי ארגון מעשי שיאפשר הקמת מדינה על פי חזון התורה.

דרכי, עמ' 161-162

איה עם התורה המאורגן בארץ התורה, המוכן והנחוש בדעתו להקים לתורה בית לאומי בו היא תשלוט לא רק בבית המטבחים וברבנות, אלא בכל חיי הכלכלה והתרבות ותעצב אותם, כפי שלא הייתה מסוגלת מעולם, ולא תהיה מסוגלת לעולם, לעשות זאת בגולה?

האם היו החת"ם סופר והרב הירש מסתפקים בשחיטה מקומית נפרדת וברבנות מקומית נפרדת, במקום לארגן את עם התורה בארץ התורה ובמקום להציב בפני ארגון לאומי זה כמשימה את כל מלוא החיים הלאומיים? האם יוצאים ידי חובה כלפי התורה ברבנות ובשחיטה? האם אין זו דווקא עמדתה של - כנסת ישראל? ואם כן, במה נבדל בסופו של דבר ועד העיר האשכנזי מכנסת ישראל?

ציבור-עם יהודי מתפתח בבית הלאומי, והרי זה מאורע ללא תקדים באלפיים שנות תולדות הגלות. האם אפשר - ליפרוש' ממנו? האם גם על הישוב החדש לפרוש ממנו? וכיצד עושים זאת בעצם? מבלי לפרוש יחד עם זאת - מן החיים? הלא חברת - העם הלאומית טווה בדרך הטבע את חוטיה סביב כל בני העם והופכת את חייהם זה בצד זה לחיים של הדדיות. הלא דווקא בחברת עם יהודית זאת יש לתורה ענין רב ביותר, ללא שיעור יותר מאשר בשחיטה נפרדת וברבנות נפרדת. הלא כל המאבק בין יהדות לציונות אינו אלא על מהותה

ודמותה של חברת עם זאת, אשר לא ניתנת להיתפס לא במבנים מסוג ועד העיר האשכנזי, ולא בקהילות בעלות דפוסים אירופיים?

אכן גם כנסת ישראל אינה הארגון של חברת-עם זו. הדופק שלו מורגש הרבה יותר במועצות העירוניות והכפריות, ובייחוד ביישובים שכל תושביהם יהודים. במקומות אלה חובה להיאבק על כוחה והשפעתה של התורה ולרכוש לה את לב התושבים היהודים. חברת-עם זו, בתסיסתה הגועשת, עומדת לעת עתה מעבר לכל התארגנות, ולכן אין היא כלל עניין 'לפרישה', אלא להשפעה ולעיצוב הדרגתיים.

מי יוכל להכחיש שלפי שעה חברת-עם יהודית זו מורכבת במידה רבה מאוד יסודות עוינים לתורה? מי יוכל להתפלא על כך? וכי אין אנו כולנו יודעים שמזה מאה וחמישים שנה משוטטת בעם היהודי רוח המרי, הרוח הזרה של העמים? האם קיווה מישוהו שמיד תכפר אדמתו עמו ותחזיר בתשובה את כל בניה התועים? מיד? סבלנות! סבלנות! עדיין לא הופיע אליהו! עדיין העם היהודי בארץ ישראל הוא בבואה נאמנה של העם היהודי בכל העולם!

אבל שם בחוץ לארץ מתמקדים העניינים ב'דת'. כלכלה, תרבות וחברה אין לפתח ואין לעצב שם בצורה עצמאית. 'תורה עם דרך ארץ' יכולה להגיע לידי הגשמה רק בבית הלאומי: 'תורה עם דרך ארץ ישראל!' בחוץ לארץ אפשר שדי בקיומן של 'קהילות דת' ובלב שקט אפשר להדגיש אגב כך כראוי - את השחיטה ואת הרבנות.

אבל בבית הלאומי לא רק ה'דת היא יהודית, בבית הלאומי הכל הוא יהודי, ולכן יש לעצב הכל על פי התורה, על ידי התורה. בבית הלאומי אין התורה יכולה לוותר על תביעתה לשלטון טוטאלי, כי בבית הלאומי, ורק בבית הלאומי, ניתן לממש אותה. תביעה זו לשלטון טוטאלי קושרת את התורה בקשר בל יינתק אל החברה וכוחותיה הפעילים, אשר איתם עליה להתמודד עד אשר תנחל את הניצחון.

דרכי, עמ' 199-197

ארץ ישראל בתקופת האמנציפציה הלאומית, בתקופת הבית הלאומי המתפתח, מהווה מצב חדש לגמרי בשביל עם התורה, מצב שאין לו אח ורע בכל תולדות הגלות, ומכאן שיש להבין מצב זה מתוכו, אם באים להבהיר כיצד מתייחס אליו העיקרון היסודי של האגודה. מי שאינו מכיר ארץ ישראל זאת מתוך ניסיון אישי מובהק ביותר, מוטב לו שידום דומיה של חכמה ושל תודעת אחריות...

הכל תלוי בראש ובראשונה בשאלת האם מחייבים את בנין הבית הלאומי מתוך עומק ההכרה ורואים בו משימה אותה הטיל הקב"ה על עמו ואשר עמו אינו רשאי להתחמק ממנה. אני עשיתי זאת מאז פרסום הצהרת בלפור, ומתוך הכרה זאת וראיה זאת ערכתי לפני כמעט שלושים שנה את מצע ההכנה שלי. אולם עד היום הזה לא הצלחתי לרכוש את לב מנהיגי אגודת ישראל והמוני חברה למצע זה. הכרה זאת וראיה זאת נקנית רק מתוך השקפה היסטורית, אשר אינה משתעבדת לשאלות המזדמנות, אלא מסדירה אותן במסגרתה ועל ידי כך מבינה אותן.

בהיעדר השקפה היסטורית זאת עשוי אדם להתמכר למחשבת-שווא האומרת שדין כל הבית הלאומי המתהווה כדין קהילה רפורמית גדולה, כפי שהתקיימה בפרנקפורט, למשל. כנגדה יש להציב קהילה 'אורתודוקסית', וממנה, מן הקהילה הרפורמית, יש 'לפרוש' במידת האפשר. עם ייסוד רבנות בלתי תלויה ושחיטה בלתי תלויה הונח הבסיס החשוב ביותר לאותה קהילה 'אורתודוקסית'. ה'פרישה' הוא כלי הנשק האחרון נגד הקהילה הרפורמית, קרי הבית הלאומי..

זאת הייתה למעשה שיטת אגודת ישראל בארץ ישראל, כל עוד זיהו את ארץ ישראל בפשטות עם פרנקפורט. אין צורך להדגיש כי שיטה זו עלתה לגמרי על שרטון. המציאות פשוט עברה לסדר היום עליה ועל תוצאותיה העלובות ביותר.

אם תופסים את הבית הלאומי כמשימה שהציב הקב"ה בפני עמו, מתברר מיד כי משימה זו חורגת לא רק מן המסגרות של הונגריה ושל פרנקפורט, אלא מכל מסגרת בכלל שנכפתה על עמנו מאז חורבן הבית והמדינה. שהרי בבית הלאומי מדובר על לא פחות מאשר על עיצובה של כל החברה היהודית הלאומית, של כל חיי הצוותא היהודים-לאומיים בהתאם למשפט החברתי-מדיני של תורת ד'. חברה יהודית-לאומית זו, צוותא יהודי-לאומי זה כבר מצוי בבית הלאומי 'בדרך הטבע'. 'בדרך הטבע' - שהרי עדיין חסר העיצוב על ידי התורה. בחברה זאת באים לידי ביטוי, לעת עתה, אלפי הכוחות השונים הפועלים בקרב היהודים בני זמננו בכל ארצות הגלות, אשר מהן עלו אל הבית הלאומי ועוד יעלו. לפי שעה אין לחברה היהודית-הלאומית צורות של קבע כלל, ואפילו צורות הארעיות משתנות ללא הרף. דמותה היום שונה לגמרי ממה שהייתה, למשל, לפי עשר שנים בשעה שהתיישבתי בתוכה. מאושר אני שביכולתי לקבוע שאנשים בעלי עמדה, המוכנים לקבל עליהם את עול התורה, אנשים אשר כלל אינם יכולים להעלות על דעתם את עתיד הבית הלאומי בלי התורה, מצויים היום במידה חזקה ומורגשת בהרבה יותר בחברה הזאת מאשר בשעה שהתיישבתי בארץ. מן החברה הזאת יכול 'לפרוש' רק מי שפורש בו בזמן מן - החיים. אפשר להתמודד איתה באמצעות 'קהילות' רק כאשר 'קהילות' אלה מסוגלות להכיל את מכלול החיים החברתיים. ועד העיר האשכנזי אליבא דאמת אינו מהווה קהילה יהודית-לאומית בבית הלאומי. אכן, אפילו ניתן היה להעביר אל הבית הלאומי את הקהילה שלי בפרנקפורט ממש כי שהיא הייתה - והיא הייתה בעיני

בגרמניה כמעט האידיאל של קהילה יהודית-לאומית - הרי בבית הלאומי היא לא הייתה אלא בבחינת התחלה צנועה, והייתה צריכה להתפתח בהדרגה כדי להגיע לרמה של קהילה לאומית של התורה.

לעומת זאת, קיבוץ חפץ חיים הוא באמת קהילה לאומית של התורה בתוך תוכו של הבית הלאומי: היחידה שיש לנו בשעה זו. כי קיבוץ חפץ חיים אכן שואף לעצב את כל חיי הצוותא של חבריו בהתאם לתכתיבה של התורה, שבה הוא מכיר כשליטה על האומה כולה. אין לי ספק כלשהוא שאילו הגיע הרב הירש ז"ל אל הבית הלאומי בן ימינו, הוא היה מקים עיר או קיבוץ, והיה מכנה את העיר או את הקיבוץ בשם 'קהל עדת ישורון'.

הקמת עם התורה בארץ ישראל - התפקיד המשיחי, מוריה עמ' 240-247 (הוצאת המרכז למען ספרות חרדית בא"י. התש"ה).

א. ההתנגשות בין ההיסטוריה ובין המטאהיסטוריה היא אופיה של תקופתנו

המטאהיסטוריה היא ההיסטוריה של תכנית הבריאה. ההיסטוריה הכללית היא ההיסטוריה של האנושות הריבונית ושל אומותיה ומדינותיה הריבוניות. וההיסטוריה הכללית היא גם-כן ההיסטוריה של הויכוח בין הרצון הריבוני של הבורא ב"ה ובין הרצון הריבוני של בני האדם. על כן יש קשר אמיץ ותמידי בין ההיסטוריה ובין המטאהיסטוריה, כמו שיש קשר אמיץ ותמידי בין הפסיקה ובין המטאפסיקה.

~ בכל העולם ~

והנה הויכוח הזה יותר סוער בתקופתנו, מאשר שהיה באיזה תקופה אחרת. גדול ומפואר הרכוש של האנושות התרבותית על יסוד חזונותיה ועל יסוד ניסיונותיה. ולמרות זאת חייה החברתיים בלתי מסודרים, והתפוצצויותיה תמיד יותר איומות ונוראות. וההתפוצצויות האלה מסכנות ממש את כל התרבות, והן מראות בעליל, כי הצדק והמשפט הוא חזון החזונות, אשר מבלעדיו גם לחזונות האחרים רק ערך יחסי. ודא עקא. כי הלאמת הצדק והמשפט, כלומר המרד באלוקי המשפט, הרס את כל חזון הצדק והמשפט כערך עליון, כערך מוחלט.

כלפי פנים יכולה המדינה להתגבר על החמס הגס גם בשם המשפט המדיני והלאומי, כי כלפי פנים היא יותר חזקה מן היחיד. אמנם כלפי חוץ, ביחס בין

מדינה ומדינה, נשאר היחס הברברי של ימים קדמונים בלי שום התפתחות לטובה. וגם כלפי פנים הולכים ומתחדדים הניגודים הסוציאליים ללא כל פתרון, עד שנוצרו בתקופתנו מדינות טוטליטריות המדכאות את האישיות הפרטית ומבלבלות לגמרי את הגבול בין תועלת ידועה ובין משפט, וגם את הגבול בין משפט ובין חמס. אכן החברה האנושית על כל אומותיה ומדינותיה היא חולה מחלת מוות, ורק בין מלחמה ומלחמה ניתן לה להירגע קצת. ודווקא בתקופתנו ניכרת הסתירה העמוקה בין התרבות האנושית, אשר היא אינדיבידואליסטית יותר מדי, ובין הלאומיות והמדיניות הבולעת את האישיות מבלי להניח לה ספירה פרטית. והאינדיבידואליזם המופרז הזה מקורו המרד הראשון, המרד של 'והייתם כאלקים יודעי טוב ורע', והלאומיות והמדיניות הזאת מקורה במרד השני, המרד של 'ונעשה לנו שם'. מי בתקופתנו עוד כה תמים להאמין כי האנושות והמדינות והאומות תמצאנה יום אחד מעצמן את התרופה למחלתן האנושה? כל מי שאך רוצה לראות, רואה זה מכבר, כי נביאי ישראל נביאי אמת הם, וכי תקופתנו היא התקופה האחרונה של הויכוח בין מלך הגויים ובין הגויים. ואם גם יתמהמה הקץ: לא יאחר! חכה לו!

נשב ונבכה אל אסון עמנו בתקופה הזאת. ברם, לא יאוש פחדני, וגם לא תמהון מסמרי! וכי לא מסרו לנו נביאינו ואבותינו שהתקופה הזאת תהיה הקשה והנוראה שבכולן? תקראו ותקראו את ספרי נביאי ישראל, ואת מסורתם אבותיכם שימו אל לב, ואז תגיעו על אף כל הצרה האיומה לידי הבנת התקופה. ואז לא תשאלו עוד 'למה ולמה', אלא תשאלו: 'מה ד' אלקינו דורש היום מאתנו?'.

תנועה האמנציפציה הסוציאלית הייתה רק הפתיחה לתנועת האמנציפציה הלאומית. ושתי התנועות האלה הביאו את עם ישראל לתוך דוד הכשפים של ההיסטוריה הכללית. ושם נמצא כיום עם ישראל לכל פזוריו, וגם אחרי המלחמה לא ישונה הדבר. חבלי תחיה לעם עם ישראל בכל העולם. חבלי לידה נוראים, על לבלתי סבול. ואמנם חבלי לידה הם, ולא חבלי מות. לידת 'נשיא אלקים', בבחינת 'בריתי אברהם'.

~ בפרט בארץ ישראל ~

שתי התנועות האלה. המטאהיסטוריה בתוך ההיסטוריה, שהוליכו את עם ישראל לתוך דוד הכשפים של ההיסטוריה הכללית, וגרמו לו נזק שאין להעריך אותו, וגרמו לו צרות וביזיון והשפלה עד אין מספר, הן הן שסללו לו דרך חדשה לארצו, לבנות לו שם את ביתו הלאומי. עד כמה תקופתנו מלאות סתירות! ועד כמה יכולים להבינה! הלא גם 'נשיא אלקים' כבד את ד' באזורים?

כל אופייה של תקופתנו: ההתנגשות בין המטאהיסטוריה ובין ההיסטוריה. ולא נמצא בעולם מקום בו ההתנגשות הזאת היא כל-כך ישירה ונמרצת, כמו - בארץ ישראל. כי דווקא בתקופה הזאת אשר הראתה לעין כל את מחלתה האנושה של ההיסטוריה הכללית, קמה הציונות החילונית ודגלה בשם: 'לכו ונהיה כגוים!' בעוד שכל החברה האנושית נאנחה תחת סבלי הריבונות העריצה, ובעוד שההיסטוריה הכללית כבר נוטה לפרקה האחרון, דופקת הציונות החילונית בשעריה ומתחננת ואומרת: 'פתחי לי שער בעת נעילת שער, כי אבוא שעריך!' וגם את הבית הלאומי בנתה הציונות החילונית על יסוד ההיסטוריה הכללית ומרדה הכפול: הריבונות הלאומית, והריבונות הפרטית. והיא חושבת שבית לאומי כזה יכול להיות קצה של הגלות היהודית, והיא אינה רואה או אינה רוצה לראות שבית לאומי כזה רק ממיר גלות בגלות: את הגלות היהודית בגלות האומות.

והיא ממש כעיוור באפלה. כי הלא דבר הוא: את הגלות היהודית, את הגלות המטאהיסטורית, סבלנו אלפיים שנה, ונוכל. את גלות האומות, גלות היסטורית, אי אפשר לנו לסבול אף תקופה אחת! על מי לסמוך? על 'ידידנו' בין האומות? וכי אינכם לומדים כלום מן הניסיון ההיסטורי? קול דמי אחינו ואחיותינו הקדושים צועקים אליכם מן האדמה! אין ביטחון כזה כי אם ביטחון של רשע! על כוחכם ועל עוצם ידכם, כדרכן של כל האומות הריבוניות? אל-נא תשתכרו בפרזות פטריוטיות, ואל נא תרעו שגעון הגדלות! עם ישראל בארץ ישראל עם קטן מאוד, וכלי ההרס בתקופה המשיחית כבירים עד אין ערוך וגאונים מאין כמוהם. ואם אתם רוצים לאבוד בגבורה וללחום עד האיש האחרון, כדי שתהיה לכם שארית בשיר גבורתם לנצח: אז זאת הייתם יכולים לעשות כבר לפני אלפיים שנה, ואל תשלו נפשכם: כי גם בתקופה הזאת יעמוד לנו ר' יוחנן בן זכאי חדש, כדי להמשיך את המטאהיסטוריה של עם ישראל!

לכן כל מי שיש לו עין לראות ואוזניים לשמוע ישכיל ויבין, כי רק על יסוד המטאהיסטוריה יכול עם ישראל לבנות לו בית לאומי בארץ ישראל, וכי רק שלטון הצדק והמשפט האלוקי יכול להגן עליו. תנצח המטאהיסטוריה בהיסטוריה, והבית הלאומי המטאהיסטורי יקום לעולם.

~ ציונות ואגודתיות כמו היסטוריה ומטאהיסטוריה ~

יש יצר הרע פרטי, ויש יצר הרע לאומי. ולכל יצר הרע יש תפקיד גדול וחשוב, כי הוא 'שאתו' של בן-האדם ושל האומה. ואל בן האדם ואל האומה תשוקתו, כדי שהוא והיא ימשלו בו. בתקופה המשיחית הזאת, תקופה האמנציפציה הלאומית, התעורר בתוך עם הקודש בחזקה היצר הלאומי, הציונות החילונית. על עם הקודש להתגבר על היצר הזה, כדי לזכות לגאולה. הציונות והאגודתיות

מתייחסות זו לזו כמו ההיסטוריה והמטאהיסטוריה. על כן המלחמה בין הציונות ובין האגודתיות מלחמה משיחית היא.

ב. הקמת עם התורה בארץ ישראל - התפקיד המשיחי

לא הבינה אגודת ישראל את התקופה, ולא עלתה למדרגה הרביעית. לא הופיע עם התורה על במת ההיסטוריה כדי לקבל עליו המנדט במובנו המטאהיסטורי, וכדי להכין את עצמו ואת אדמתו להיות שניים ראויים ומסוגלים לחסדו של ד' ב"ה שיאחד אותם שלישית למדינת התורה. ותמלא הארץ טומאה. ותפרוץ המלחמה העולמית השנייה ותאכל ביהדות האירופית, הנאהבים והנעימים בחייהם, ובמותם לא נפרדו. ויפסח מלך הגויים פעמים על פתח ארצו על אף כל טומאתה, ולא נתן למשחית לבוא אליה. כי חמל ד' על עמו בארצו, ובחסדו הגדול עוד חכה לו, שְׁיָקוּם ויבנה את הבית הלאומי לתורתו הקדושה. ואחרי כל הדברים האלה: מה תפקדינו?

~ ארגונו של עם התורה כאמצעי למטרה ~

הקמת עם התורה! להעלות את אגודת ישראל העולמית למדרגתה הרביעית, ההיסטורית-מטאהיסטורית, שתהיה היא עצמה עם התורה המאורגן. עם התורה אשר מסורס כל עוד לא חזר לארץ התורה, וכל עוד ד' ב"ה לא גילה שם כבוד מלכותו עליו, ויופיע וינשא עליו שם לעיני כל חי. עם התורה השומע את קול ד' מדבר מתוך הליכות העולם, והמקבל עליו במסירות נפש את התפקיד הגדול והקשה, לבנות לו ולתורתו את ביתם הלאומי.

הקמת עם התורה! רק מארץ ישראל יכולה לצאת היוזמה והדחיפה לכל העולם. כי ארץ ישראל היא מקומה העיקרי של תנועת האמנציפציה העולמית, של ההתנגשות הנמרצת בין היסטוריה ובין מטאהיסטוריה, ורק שם תבוא ההכרעה.

הקמת עם התורה ע"י הקמת ארגון לאומי של עם התורה. ארגון לאומי של עם התורה, המזדהה לגמרי עם עם התורה עצמו, כמו שהמדינה הלאומית מזדהה לגמרי עם האומה.

ארגון לאומי של עם התורה בארץ התורה! לא ארגון של 'שומרי הדת', ובוודאי לא ארגון של 'יוצאי כנסת ישראל!' ארגון אשר אין בו כבר אף רמז של מפלגתיות, אשר אינו מקבל את אופיו ואת צורתו ע"י איזה שלילה שהיא אלא אך ורק ע"י עם התורה עצמו בלי שום צמצום ובלי שום הגבלה. כי הנה עם בני ישראל, והארגון הדוגל בשם בני ישראל צריך להיות ארגון לאומי מכף רגל ועד ראש.

ומובן מאליו שאין הארגון הזה מטרה עצמית, אלא אמצעי למטרה. הלא גם עם ישראל אינו ריבוני, וגם מדינת עם ישראל אינה ריבונית. אמנם עם ישראל הוא תופעה היסטורית, ויש לו תעודה היסטורית מיוחדת. תעודת ארגונו הלאומי של עם התורה היא תעודת עם התורה עצמו! מקומו של הארגון הלאומי:

ההיסטוריה! ואין לעם התורה תעודה אחרת בהיסטוריה, כי אם להתאחד עם
ארץ התורה למדינת התורה!

~ המטרה: שלטון התורה על כל החיים הרוחניים והכלכליים והמדיניים של עם ישראל בארץ ישראל ~

קרא מלכנו את עמו לבנות לו בית לאומי בארצו. מי היא התשובה של עמו?
התשובה אינה יכולה להיות אחרת, כי אם תשובת 'נשיא אלקים': הנני! ועל כן
גם תשובת הארגון הלאומי של עם התורה אינה יכולה להיות אחרת, כי אם:
הנני! מטרת הארגון הלאומי של עם התורה בארץ התורה בתקופת
האמנציפציה הלאומית? לבנות למלכנו ולתורתו ולעמו את ביתם הלאומי!

על הארגון הלאומי לקבל עליו, בפה מלא וברצון של ברזל, בלי שום פקפוק
ובלי שום היסוס, את ההוצאה לפועל של המנדט. קרא ד' את עמו, ולא עמו
השמיע את קולו, אלא - הציונות החילונית ובתוכה המפלגה ה'דתית'. וכי
הציונות החילונית מייצגת את עם ד'? או המפלגה ה'דתית'? אין עם ד' ריבוני,
ואין עם ד' - מפלגה 'דתית' בתוך ארגונו של המרד הכפוף. רק אגודת ישראל
במדרגתה הרביעית זכאית לדבר בשם עם ד', כי היא עצמה עם ד' המאורגן
ועליה לתת תשובה. ותשובתה צריכה להיות ברורה וסופית: הנני!

עברו שנים רבות מבלי שהשמיע עם ד' את קולו לקריאת מלכו. ובינתיים כבר
התחילה הציונות החילונית לבנות לה בית לאומי חילוני. אמנם אל תפחדו!
פחדו חטאים בציון! פעמים הראה לנו מלכנו, כי בחסדו הגדול עוד הוא מחכה
לעמו! אל תפחדו! הכל בארצנו כעת רק התחלה: וטרם ניתן לחלוטין! וגם
מזדעזעים כבר עמודי הבית הלאומי החילוני, כי כל הבית הזה מלא מחלוקות
ומפלגתיות, ואין לאל ידי בעלי הבית לחנך את הנוער ברוח הלאומיות
הריבונית, כי אין ללאומיות הזאת תרבות לאומית. אל תפחדו! מלכנו איתנו, על
כן יכול גם נוכל!

תחדלו לכרסם תמיד בביתם הלאומי החילוני! אין מטרת עם התורה לכרסם
בבית זר! מטרת עם התורה לבנות לו את ביתו הוא! אל תהיו בעיניכם כחגבים!
עם התורה בארץ התורה חזק הוא מאוד מאוד, ורק אם תרצו! וגם הנאמנים לעם
התורה בארצות הברית ובשאר הארצות כשישמעו את הבשורה הטובה
והגדולה, כי העיר ד' את עמו וכי מוכן עמו בכל מרץ ובכל תוקף לבנות לאלוקיו
את ביתו הלאומי, יקומו כולם ויעזרו לכם בכל ליבם ובכל נפשם ובכל מאודם.
חזקו ואמצו, כי ד' אתכם!

אך אל תשחקו בעניין, כי בנפשנו הוא! בנפשם של בנינו ובנותינו! שחיטה
ומצה ובית הקברות ונישואין וגיתין: דברים העומדים ברומו של עולם הם:
אמנם אין הם כל הרכוש הנמצא בביתו הלאומי של מלכנו ושל תורתו! 'לאחד
כל עם ישראל תחת שלטון התורה, ולהשליט את התורה על כל החיים

הרוחניים והכלכליים והמדיניים של עם ישראל בארץ ישראל": זאת תורת הבית!

תארגנו ראשית כל את עם התורה בארץ התורה לבל ידח ממנו נדח. ועל כל סניף וסניף ראשית כל לדאוג לדרישותיהם הראשוניות של חיי התורה במקומו: תיקון הכשרות אם היא זקוקה לתיקון. מקווה, חינוך וכו' וכו'. ועל כל סניף וסניף ללחום למען כיבוש העיירות והמועצות המקומיות. ועל כל הארגון לקיים ולייסד מוסדות חינוכיים, ובראשם ישיבות אשר הן מקור חיינו הלאומיים. ועל כל הארגון לרכוש לעם התורה נקודות כלכליות בכל הארץ יחד עם ההסתדרות של פועלי אגודת ישראל. ועל כל הארגון ליצור נקודות שהן לגמרי תורתיות, ולהפוך את 'קרן הישוב' לקרן לאומית ממשיית, בה נבנה את הארץ למלכה ולתורתה. ונבנה גם את עצמנו: להיות עם המפתח את כל כישרונותיו תחת שלטון התורה ובתוך מסגרתה: גדולי התורה והיראה, בני תורה הקובעים בכל יום ויום עיתים לתורה, בני תורה העומדים בתוך החיים: חקלאים, בעלי תעשייה, סוחרים, אקדמיים, פועלים, בעלי מלאכה, וכולם מוכנים למסור את נפשם למלכנו ולתורתו, ולהגן על ביתו הלאומי בתפילה, בדורון ובמלחמה. ועל הארגון הזה גם להשמיע את קולו של עם התורה במדיניות: קול עם משיחי, קול עם מטאהיסטורי, אשר הצדק האלוקי והמשפט האלוקי כל מהותו וכל יסודו, ואשר נביאיו, נביאי ד', ניבאו עליו ועל כל הגויים, כי רק צדק ד' ורק משפט ד' ישימו קץ לגלות עם התורה ולגלות כל האומות. ובינתיים ישליט הארגון הלאומי את משפט התורה על כל המציאות הלאומית החדשה, רבת הגוונים, ויראה לו ולכל העולם כי חדשה היא תורתנו לבקרים. וכי רק היא מקור החיים והשלום.

והבית הלאומי החילוני? תדעו ותבינו: אם יקום בארצנו הבית הלאומי של מלכנו ושל תורתו, אז, ורק אז, יתחילו גם אחינו התועים להתחשב בנו ברצינות ולהאזין לדרישותינו הצודקות. רק הבית הלאומי של עם התורה יכול להביא את השלום הפנימי לארצנו.

והבית הלאומי של מלכנו ושל תורתו בארצו: זאת היא המצבה היחידה הראויה לזכרונה של היהדות האירופית, לזכרונם של הצדיקים והקדושים שנפלו בחרב.

עם ומדינה במשנת הרב יצחק ברויאר

הרב מרדכי ברויאר

מתוך: יצחק ברויאר: עיונים במשנתו, בעריכת רבקה הורוביץ, אוניברסיטת בר-אילן, תשמ"ח, עמ' 163-174.

במאמר יסודי זה, מתאר הרב מרדכי ברויאר את שיטתו של דודו, הרב ד"ר יצחק ברויאר, בסוגיית היחס ללאומיות והיחס לעם ישראל בתקופה זו. הוא מדייק את היסוד הדתי ויש לומר אף המשפטי של הגדרת 'עם התורה' דרכה ראה ד"ר ברויאר את המציאות המתחדשת של לפני קום המדינה ושהיא חלק מתפיסתו 'תורה עם דרך ארץ' ישראל. לקראת סוף המאמר מציע המחבר תוספת ליסוד החסר בתורה זו והיא הפנימיות שמביא הרב קוק ביחסו אליה. על פי הצעה זו כאשר מחברים את 2 הוגים אלו באופן הזה נוצרת תורה חדשה ורלוונטית מתמיד.

הרב מרדכי ברויאר (14 במאי 1921 - 24 בפברואר 2007) היה חתן פרס ישראל, ההדיר את נוסח המקרא, ופיתח את "שיטת הבחינות", המשלבת את השערת התעודות עם אמונה בתורה מן השמים.

שלילת הציונות היתה מעיקרי תודעתו הלאומית של יצחק ברויאר. בכך - ולא בעצם שלילת הציונות - נתייחדה משנתו. הוא לא ראה בציונות רק סכנה לקיום התורה. הוא ראה בה סכנה לקיום העם היהודי. והוא שלל את הציונות מבחינה לאומית, ולא מבחינה דתית.

העם היהודי הוא "עם התורה". סיסמה זו נולדה בבית מדרשו, והיא ממצה את כל הכרתו הלאומית. היא שלא אפשרה לו כל שותפות עם מוסדות התנועה הציונית. עלינו להבין את טיבו של "עם התורה", כפי שהוא נתפס במשנתו של יצחק ברויאר.

לא כאן המקום להגדיר את המושג "עם". קולמוסים רבים נשתברו ודיויות נשתפכו, - ועדיין הגדרתו שנויה במחלוקת. משום כך, נסתפק כאן בציון שני האספקטים העקרוניים של המושג - תהא הגדרתו אשר תהא: אין עם בלי תודעה לאומית וכי התודעה הלאומית מלכת יחידים והופכת אותם לגוף לאומי. גוף זה ניחן ברצון לאומי, הבא לידי ביטוי במחשבה ובעשייה, - בספרות באמנות ובמדיניות. ורק על יסוד התודעה והרצון הלאומי אנחנו רשאים לדבר על גוף לאומי חי. ואף על פי כן אנחנו מוצאים שהאומה כוללת גם יחידים שאינם שותפים כלל לאותה תודעה לאומית: שהרי היא כוללת גם שוטים ותינוקות, הנטולים כל תודעה של שותפות עם אחרים.

כך אנחנו מגיעים אל אותם שני היסודות, המפרנסים את ההויה הלאומית: הנתונים האובייקטיביים מזה - והתודעה הסובייקטיבית מזה. כי התודעה

הלאומית המלכדת את העם תלויה בנתונים חיצוניים: בקרבת גזע, אחדות שפה, שותפות גורל היסטורי - ועל הכל: במולדת ארצית משותפת. נתונים אלה יוצרים את התודעה ואת הרצון הלאומי, שרק בהם מתלכדים היחידים לעם. אך משנלכד העם בכח תודעתו, הרי הוא כולל במסגרתו את כל היחידים, המצויים באותם נתונים: כל הקרובים אליו בגזע ובשפה, כל השותפים עמו בגורל ובמולדת, כולם הם בני אותה אומה; שהרי כולם שותפים לאותם נתונים, היוצרים - בתנאים רגילים - את התודעה הלאומית.

משום כך הבא להגדיר את ההויה הלאומית, חייב להבחין בין האומה לבין בניה. האומה מתלכדת רק בכח התודעה הלאומית; אך ההשתייכות הלאומית של היחידים איננה תלויה בתודעה סובייקטיבית, אלא בנתונים אובייקטיביים. ומכאן ערכם של הנתונים החיצוניים, הנחשבים כסימני היכר של ההויה הלאומית: הם יוצרים את התודעה הלאומית המלכדת את כלל האומה, והם קובעים גם את מעמד היחידים ואת השתייכותם לכלל האומה.

דברים אלה אמורים בכל העמים, וגם העם היהודי בכללם; ואין עם ישראל נבדל מן האומות אלא בנתונים החיצוניים של הויתו הלאומית. מה הם איפוא הנתונים החיצוניים, היוצרים את התודעה הלאומית של ישראל - והקובעים יחד עם זה את השתייכות היחידים לאומה?

"היום הזה נהיית לעם" - פסוק זה מבטא את כל משנת "עם התורה" של יצחק ברויאר. לא אחדות של גזע ושפה, לא שותפות גורל ומולדת יצרו את התודעה הלאומית של ישראל, ולא הם הקובעים את השתייכותו הלאומית של כל יחיד. כי ההויה הישראלית נקבעה למרגלות הר סיני. שם כפה הקב"ה על ישראל הר כגיגית וכך הפך אותם מהמוני יחידים לאומה. ואומה זו איננה אומה ארצית, המפרנסת את תודעתה מנתונים ארציים; אלא היא אומה על-טבעית, על-היסטורית ועל-משפטית. קורותיה תלויות ברצון האלוהי, שהוא למעלה מחוקי הטבע וההיסטוריה, מעשייה תלויים במשפט האלוהי, שהוא למעלה מכל משפט אנושי ארצי.

מעתה כפיפות היהודי למשפט התורה היא הנתון החיצוני של הויתו הלאומית. היא עובדה ומציאות, כדרך שגזע ומולדת הם עובדה ומציאות. משום כך כל אדם שהוא כפוף למשפט התורה, על כרחו הוא יהודי, ירצה או ימאן; על כרחו הוא בן "לעם התורה", שהרי הוא שותף לעמו ב"מולדתו" הנצחית. ואף על פי כן עדיין אין בכל אלה ליצור אומה יהודית. שישים ריבוא הכפופים לתורה אינם אלא שישים ריבוא יחידים שהרי חסרים הם תודעה לאומית, המלכדת אותם לאומה. אך אם הכפיפות לתורה נתקבלה בתודעה, והיא משלהבת את הדמיון ומשעבדת את הרצון, הרי כאן אומה בעלת תודעה לאומית, המודרכת על ידי רצון לאומי. אומה זו נוצרה על ידי בניה הנאמנים לה; אך היא כוללת גם את בניה המתנכרים לה. בניה הנאמנים יוצרים את אומתם - שהרי תודעתם

מתפרנסת מן הכפיפות לתורה; הבנים המתנכרים כלולים באומתם, - שהרי גם הם כפופים למשפט התורה.

תפיסה זו של הלאומיות היהודית איננה מאפשרת כל שותפות עם התנועה הציונית. אילו הסתפקה הציונות רק בתוכניות מעשיות של בניין הארץ וקיבוץ גלויות - הייתה זו בגדר שאלת הלכה. גדולי ישראל היו צריכים להכריע, אם מותר לסייע לעוברי עבירה לצורך המטרה הקדושה של יישוב ארץ ישראל. אך לא זו הייתה הבעיה. כי ההסתדרות הציונית ביקשה לייצג את העם היהודי, השב למולדתו ההיסטורית. אלא שהיהודים הציוניים לא יכלו כלל לייצג את העם היהודי. היו אלה יהודים "על כורחם", הכפופים על כורחם לתורה. אך תודעתם לא הכירה באותה כפיפות, ורצונם לא הודרך על פיה. דבר לא היה להם ולתודעה לאומית יהודית. משום כך כיחידים הם יהודים, כציבור התלכדו לעם לא יהודים!

הגיון הברזל של הטיעון הזה איננו סובל כל פשרות. לא יעזרו זכויותיה של התנועה הציונית ולא אהבת השלום של רודפי שלום. כל אלה לא יהפכו את השקר לאמת. כי התנועה הציונית מייצגת עם שאיננו זהה עם העם היהודי. תודעתו ניזונה מנתונים ארציים; אחדות הגזע ושותפות הגורל מפרנסים את רצונות הלאומי. עם חדש מחפש את מקומו על בימת ההיסטוריה; כל חבריו הם יהודים - והעם כולו הוא ציוני!

וכך שתיים רעות עשתה התנועה הציונית: אין דייה שהיא בוגדת בעם היהודי ומקימה במקומו את העם הציוני. אלא שהיא גם מזהה את העם הציוני החילוני עם עם התורה הנצחי. זיהוי זה של שני העמים הוא כפירה במהותו של עם ישראל - וגם שקר היסטורי גס!

וכאן נתלכדה אמונתו הדתית של יצחק ברויאר עם תפיסתו ההיסטורית העמוקה. אמונתו לא יכלה לשאת את המחשבה, שישראל הם עם ככל העמים. עם יהודי חילוני איננו יכול להיות נושא של התורה האלוהית. כי לא העם היהודי יצר את התורה, אלא התורה יצרה את העם היהודי. מרגלא היתה בפיו: שקר בפי האומרים שישראל בלי תורה הוא כגוף בלי נשמה. לא כי, אלא "ישראל בלי תורה הוא - אפס, אף גופו לא נמצא".¹

אך כדרך שהיה זה עיקר באמונתו הדתית, כך היה זה עיקר בתפיסתו ההיסטורית. עם יהודי ארצי חילוני - לא היה ולא נברא. לא בכח אחדות הגזע והמולדת עבר ישראל את כל מוראות הגלות; לא נתונים ארציים ליכדו את הגולים הפזורים ונטעו בלבם תודעה לאומית. כל אלה - אם היו אי פעם - כבר התמוטטו באלפים שנות הגלות. ורק ה"מולדת" האלוהית - הכפיפות למשפט התורה - נותרה כמלט לשבטי ישראל.

¹ מוריה, עמ' 66

משום כך שלל יצחק ברויאר את הציונות גם מבחינת סיכוייה להתגשם. כי הקמת העם הציוני איננה רק בגידה בעם היהודי, וזיהוי שני העמים איננו רק כפירה ושקר הסטורי. כי הבגידה איננה אפשרית - והשקר אין סופו להתקיים; קושטא קאי, שיקרא לא קאי!

אכן אם תבוא הציונות להגשים את רעיונה, יהיה עליה להתגבר על שלושה מכשולים: יהיה עליה לברוא עם ציוני חדש יש מאין! עם זה יבקש את הכרת האומות, והללו אף יעניקו לו מולדת; ולבסוף יתקבל גם השקר הגדול: העם הציוני יזדהה עם העם היהודי- בעיני עצמו ובעיני העולם. כל אלה הם דמיונות תעתועים שאין להעלות אותם על הדעת.

אולם כל הדמיונות האלה הפכו למציאות. חלקם התגשם עוד בימיו של יצחק ברויאר- חלקם התגשם בימינו. יצחק ברויאר עצמו הרגיש בדבר, אך לא הייתה לו כל אפשרות ליישב את הדברים. בחריפותו האינטלקטואלית לא יכול להתכחש לאמת העמוקה על משנתו; בחושו ההיסטורי לא יכול להתעלם מן העובדות שטפחו על פניה. בסתירה זו שבין המשנה לבין המציאות נעוצה הטרגדיה האישית של יצחק ברויאר.

בשלושה פרקים חזה יצחק ברויאר את כשלון התנועה הציונית. הפעם הראשונה הייתה בשנת 1904 - לאחר פטירתו של הרצל. במאמר הערכה שכתב לזכרו הגדיר את הציונות כאוטופיה; עם מותו של הרצל עתידה גם היא להתבטל.

הערכה זו נתגלתה כטעות; אך לא הייתה זו רק טעות בחיזוי העתיד, שכדוגמתה מצויה אצל אנשים גדולים. אלא הייתה זו טעות, הקשורה בעצם משנתו הלאומית. חזונו של הרצל מוכרח להיות אוטופיה! אילו בא רק לעקור את התורה, היינו תולים את תשועתנו בחסדי שמים. אך הן הוא בא לייסד אומה חדשה, עם לא יהודי, עם ציוני! אך מי שמע שאדם מייסד אומה חדשה? זו אוטופיה שאין לה שחר! הציונות לא תתגשם - לא מפני שהיא נוגדת את יסודות אמונתנו - אלא מפני שהיא סותרת כל תפיסה היסטורית מדעית.

אולם בשנת 1917 ידע יצחק ברויאר, שהערכתו לא התגשמה במלואה. המוני יהודים הלכו שולל אחרי דמיון התעתועים הציוני. הלכו והקימו אומה חדשה בכח תודעה לאומית שנבראה יש מאין. אך באותה שנה עדיין לא הוקם חבר הלאומים, ואומות העולם טרם אמרו את דברם. משום כך לא יכול היה להעלות על הדעת, שכנס השלום שלאחר המלחמה לא יקבל את הטיעון הציוני; שכן "עקרון ההגדרה הלאומית איננו **מייסד** אומות; אלא הוא מאפשר לאומות קיימות לפתח את תרבותם המושרשת **בעבר**". משום כך "אם ירצה כנס השלום לדון בעם ישראל, יהיה עליו לשמוע את קולה האמתי של האומה היהודית"; ואילו "הציונות איננה רשאית לדבר בשם עם ישראל"; אף אין היא יכולה לטעון

בשם עקרון ההגדרה הלאומית; שהרי עקרון זה רק מגן על תרבות לאומית קיימת; אך אין הוא עוסק ביסוד תרבות חדשה".²

גם הערכה זו נתגלתה כטעות. בשנת 1925 כבר ידע יצחק ברויאר, שטענתו לא נתקבלה על דעת האומות. אף הן הלכו שולל אחר דמיון התעתועים הציוני; והן הכירו בעם, שהוקם בידי הציונים, ואף הסכימו להקים לו בית לאומי.

באותה תקופה ביקר יצחק ברויאר בארץ. בביקורו ראה גם את ההתיישבות החדשה של החלוצים. "חלוצים אלה הם טיפוס מוזר. עוד אבותיהם היו ברובם נאמנים לתורה. אך בהם כבר ניכרת פעולת החינוך הציוני... הם התכחשו לעבר שבלבם, הסירו מדעתם את הרוחניות, שהביאה רעה על האומה. באהבה קנאית התמזגו עם אדמת הטרשים, למען יצמח ממנה דור חדש: דור בריא ועז, חזק כפלדה, פניו אל המציאות, שורשיו באדמה, ועורפו פונה לשמים: האומה הציונית!.. בהתמסרותם הקנאית לאדמה עלולים הם להניח יסוד לעם חדש - עם ארץ ישראלי. אולי אף יפתחו תרבות חדשה - מן ההתחלה הפרימיטיבית של הווי איכרים. אך שוב לא יהיה זה עם "יהודי", ולא תהיה תרבות "יהודית". כי הבית הלאומי יהיה סוף העם היהודי".³

הנה זה כל מה שנשאר מן התחזית ההיסטורית של משנת "עם התורה": הציונות היא עובדה, הבית הלאומי הוא עובדה. אך מה עתיד הציונות בבית הלאומי? התוכל הציונות להזדהות עם היהדות? לפי משנתו של יצחק ברויאר, העם הציוני לא יוכל להישאר יהודי.

אולם גם הערכה זו נתגלתה כטעות. אולי זה גדול הניסים של תקופתנו: העם הציוני לא ניתק מן העם היהודי, והיהודים לא נתפלגו לשתי אומות. משנת "עם התורה" לא נתקיימה כמציאות היסטורית - ועדיין ישראל הם גוי אחד בארץ!

מי מייצג היום את שיטת "עם התורה"? בציבור החילוני השיטה מיוצגת על ידי הכנענים; ואילו בחברה הדתית ואילו בציבור הדתי היא מיוצגת על ידי נטורי-קרתא. שני הזרמים האלה ניכרים בתלישותם מכלל האומה. בקיומם התלוש הם מציגים שיטה שהמציאות טפחה על פניה.

הכנענים הם תלמידיו החילוניים של יצחק ברויאר. בהבדלתם בין "עברים" לבין "יהודים" הם מגדירים את העם היהודי כ"עם התורה". אך כלל הציבור החילוני רחוק מלהזדהות עם הכנענים. אמת, בעיית ה"תודעה היהודית" היא בעיית הבעיות של הציבור הזה; והכנעניות הייתה זמן רב סכנה ממשית לאחדות העם היהודי. אך דומה היום, שהכנעניות עברה מן העולם. היא אולי הקרבן העיקרי של מלחמת ששת הימים. כי העם היהודי בכל מקומות מושבותיו זיהה תודעה יהודית עם תודעת ציונות; מלחמת המדינה על קיומה הוכרה בלב כל כמלחמת

² Judeproblem, עמ' 67, 92.

³ Das Jüdische Nationalheim, עמ' 40 - 42.

העם היהודי; ואילו הכנעניות נתגלתה כאידיאה תלושה, שאין לה בישראל לא שורש ולא ענף!

וכעין זה אנחנו מוצאים ביהדות הדתית. כי נטורי קרתא הם תלמידיו הדתיים של יצחק ברויאר. בהבדלתם בין "ציונים" לבין "יהודים" הם מגדירים את העם היהודי כ"עם התורה". אך כלל הציבור הדתי רחוק מלהזהות עם נטורי קרתא. אמת, יהודים דתיים מתלבטים באותה בעיה. בינם לבין עצמם הם מדברים על "גויים" - ומתכוונים ליהודים והרי כאן כעין הזדהות עם משנת "עם התורה" של נטורי קרתא. ואף על פי כן נראה, שההזדהות היא שטחית ביותר: היא מכירה בבעיה, - אך אין היא מודה בפתרון.

מעניינת, מבחינה זו, עמדתו של הרב מפוניבז'. בשעתו התנגד למונח "עם התורה", ואף קבע את התנגדותו בפני יצחק ברויאר; שכן "אסור להשתמש בביטוי מחודש שאין לו מקור בדברי הראשונים"⁴. בוויכוח זה יש שני צדדים עקרוניים: מחד: "עם התורה", שהוא תמצית כל שיטתו של יצחק ברויאר, הוא יצירה שנתחדשה בבית מדרשו. מאידך: היהדות הדתית לא קיבלה אותה שיטה. אכן אילו נתקבלה השיטה ביהדות הדתית, היה "עם התורה" צריך להיות שגור בפיו גדולי ישראל ובפיו הדיוטות של ישראל. אך בישיבות אין הוגים בו, בבתי כנסת ובבתי מדרש אין דורשים בו. ובשעת מבחן של סכנה מתגלה מה שטמון במעמקי הלב: התודעה היהודי של יהודי בית המדרש מזדהה באורח פלא עם התודעה הציונית.

יצחק ברויאר ידע בסוף ימיו שתורתו לא כבשה את הלבבות. את כשלונו תלה בחסרונות אישיים⁵. אך אין זו אלא ענוותנות יתירה. כי העם הציוני הזדהה עם העם היהודי - והרי כאן פירכא לעצם השיטה. "מדוע לא התעלמה ההיסטוריה מן הטירוף הזה? כלום האחדות הלאומית של היהודים היא טעות של ההיסטוריה? ההיסטוריה איננה טועה. רק בני אדם טועים"⁶.

הבעייתיות של משנת "עם התורה" מתגלה גם במישור אחר; שכן שיטת "עם התורה" קשורה קשר הדוק עם שיטת "תורה עם דרך ארץ" וכאן יש להקדים הקדמה קצרה.

התורה איננה רק "דת" המתבטאת במצוות ואיסורים, אלא היא מבקשת לשלוט בחיים ולעצב את החיים. רצונה לחדור לכל פינה של חיי האדם ולהעלות בכל מקום את החול לקודש. משום כך לא ניתנה לכת דתית המסתפקת בקיום מצוות הדת; אלא היא יצרה לה עם, כבשה לה ארץ והקימה לה מדינה. העם בארצו במסגרת מדינתו יחיה חיים לאומיים שלמים; אך לא נבראו כל אלה אלא למען התורה - להיות "לחם אִישָׁהּ לה".

⁴ שמעתי מפי אבי מורי פרופ' שמשון ברויאר ז"ל.

⁵ דרכי.

⁶ Judeproblem, עמ' 69.

מעתה כל הרצונות הלאומיים של עם ישראל תלויים בשאיפה ל"שלטון התורה". "חפץ הקיום" ואהבת המולדת נובעים מן הרצון להשלים את התורה. כי התורה זקוקה לעם ולמדינה כדי לקדש אותם בקדושתה; ולא למען עצמנו אלא למען התורה אנחנו מוסרים את נפשנו על קניינו הלאומיים.

אך מיום שגלינו מארצו, גם הקב"ה וגם תורתו בגלות. שוב אין התורה שולט על ארץ, אלא על בית כנסת ועל בית מדרש. ודבר ה' איננו שולט במדינה, אלא בגטו הנתון לחסדי אומות. משום כך אנחנו מתגעגעים לחזור לארצנו כדי להחזיר לתורה את ארץ שלטונה; אנחנו מבקשים לחזור ולהקים את מדינתנו כדי להשליט בה את רצונו של מלך מלכי המלכים. כי רצונו לפדות את השכינה מגלותה; על גלות השכינה כל תפילותינו ודמעותינו.

בתפיסה זו טמונה כל הבדידות הטרגית של יצחק ברויאר. בודד היה בין חבריו במפלגתו. כי הללו לא ראו ערכים "דתיים", אלא במצוות הכתובות בשלחן ערוך; ואילו ערכים "חילוניים" - כגון ארץ, צבא, מדינה - לא יכלו להלהיב את דמיונם. יצחק ברויאר ראה בכל אלה "לחם אֶשָׁה לה"; הוא דרש להרתם לבניין הארץ כדי להוסיף "דרך ארץ" לשלטון התורה, ואילו חבריו עמדו מנגד. לכל היותר הסכימו שיש גם מצוות "יישוב ארץ ישראל" ושגם היא אחת מתרי"ג מצוות!

בודד היה יצחק ברויאר גם בין "חבריו" שבמחנה הציוני. כמותם שאף גם הוא לבנות את הארץ ולהגדיל את יישובה. ואף על פי כן הייתה תהום פעורה ביניהם. כיהודי הוא בז לשאיפות של העם הציוני החילוני. הוא בז לאהבת המולדת החילונית, אם אין מטרתה להשליט בה את התורה; הוא בז ללאומיות החילונית, שאין תכליתה הקמת "עם התורה".

הנה זו ה"ציונות" של יצחק ברויאר, והיא נבדלת מן הציונות החילונית בעומק תפיסתה הדתית. אך יש כאן גם הבדל מעשי שאולי עדיין לא הוערך כראוי.

יחסו של יצחק ברויאר לתחיה הלאומית היה דומה ליחסו לאמנציפציה החברתית. כי לא אנחנו נלחמנו לשוויון הזכויות, שהוענק לנו באירופה בעקבות האמנציפציה. אך משקיבלנו את שוויון הזכויות, היה עלינו לראות בו ניסיון ותפקיד גדול. כי כבר יצאה התורה מאפלת הגטו הצר, ועלינו להשליט אותה מעתה בכל המרחב הגדול של החיים המודרניים. וכעין זה גם ביחס לתחיה הלאומית. לא אנחנו ביקשנו את האמנציפציה הלאומית, שהוענקה לנו על ידי חבר הלאומים. כי אנחנו - בני עם התורה - היינו מחכים. היינו ממתינים, שהקב"ה יפדה את שכינתו מן הגלות, ויחזור אל ארצו ואל מדינתו. אך הנה התחייה הלאומית היא עובדה! הנעצום עיניים מן התפקידים הגדולים המוטלים עלינו לעת כזאת? הנסתגר בגבולות "היישוב הישן"? הן הארץ הזאת שניתנה לנו עתה, היא ארץ התורה, ארץ מלכות ה'! הן זהו עתה תפקידנו הדתי הגדול: להצטרף אל הבונים את ארץ התורה - כדי להרחיב בה את שלטון התורה!

הנה זו אהבת ארץ ישראל של עם התורה, ואלו הם גבולותיה! כי עם התורה אוהב רק את התורה; אף הוא מחייב גם את המציאות של "דרך ארץ", כדי להשליט בה את תורת ה'. קל וחומר שהוא מחייב את "דרך ארץ ישראל"⁷, שיש בה כדי לקרב את גאולת השכינה. אך אין זה מתפקידו של עם התורה ליצור לתורה את המציאות לשלטונה; כי המציאות נתונה מידי ה', אבל חובתנו להשליט בה את התורה. אם המציאות היא הגטו, הרי התורה היא בגלות, ומלכותה מלכות מקוטעת; ואם המציאות היא ארץ ישראל המתחדשת, תמלוך בה התורה מלכות שלמה!

מכאן יחסו הדו-ערכי של יצחק ברויאר אל כל השאיפות הלאומיות של התנועה ציונית. בכל נפשו אהב את ארץ ישראל המחדשת וביקש להיות בין בונים ומיישבים. בכל לבו ברח על הצהרת בלפור וראה בה מופת של ההשגחה העליונה. כי הוא הבין את המשמעות הדתית של התחיה הלאומית, המחזירה לתורה את ארצה ואת מדינתה. ואך על פי כן הוא סלד מן ההמולה המדינית, שהייתה כרוכה עם התחיה הלאומית. אמרתו של וייצמן, שארץ ישראל תהיה יהודית כדרך שאנגליה היא אנגלית, כמעט הוציאה אותו מן הכלים. הוא ראה בה שיא של שוביניזם חילוני, אהבת מולדת של אומה ציונית-חילונית. לאומנות מעין זאת היא אם כל חטאת מלחמה; "היא תכתיים את ישראל בדמי נקיים - כדרך שהכתימה את העם האנגלי"⁸.

הנה זו הבעייתיות הכפולה של משנת "עם התורה". מי שטוען היום שהוא מחנך ל"עם התורה" חייב להתמודד עם שתי הבעיות האלה. עליו לקבוע עמדה לבעיית ההתפלגות של העם הציוני מן העם היהודי; וקשה לראות איך יסביר את משנתו - מבלי להזהות עם הכנענים או עם נטורי קרתא. אך קשה לא פחות בעיית היחס אל המעשה הציוני. כי אין דיו שהוא ראה בה מעשה ה', המטיל עלינו חובות ותפקידים. שכן חניכינו מחייבים את עצם המהפכה שהביאה לידי הצהרת בלפור; הם מבקשים להדהות עם אלה שמסרו את נפשם בביצות ובטרשים כדי להחזיר לישראל את ארצו ואת מדינתו. אולם היש לנו כוח להתנכר לכל אלה - ולחייב, בשם "עם התורה", רק את ההישגים שהם השיגו?

פתרון לבעייתיות של משנת עם התורה מצוי רק במשנת הרב קוק. יצחק ברויאר עצמו נפגש עם הרב קוק פעמים אחדות, אך לא עלה בידו לפתור את חידת אישיותו. כל ימיו הוא התייחס בחשד עמוק לכל אדם שהיה קרוב לשיטת "המזרחי". הוא הבין - אם כי לא הצדיק - את הציונות החילונית; אך בשום פנים לא יכול היה להשלים עם השיטה המיוצגת על ידי המזרחי. הנה כאן יהודים, הקוראים לעצמם "דתיים", אך על כרחם הן מאמינים שהעם היהודי הוא עם חילוני, לא כתוצאה של התורה, אלא קודם לתורה. עם ככל העמים, המלוכד על

⁷ הכוזרי החדש, עמ' 438 במהדורה הגרמנית.

⁸ שם, עמ' 49.

ידי קשרים של גזע ומולדת. אפילו יכריזו בניהם, שהם בנים ל"עם התורה", מעשיהם מכחישים את דבריהם. אם אמת בניהם שהם בני "עם התורה" מה קושר אותם עם העם הציוני? מה היא הזהות הלאומית בין יהודי לבין ציוני?

כך יש להבין את הזעזוע, שפקד את יצחק ברויאר בשעת פגישתו עם הרב קוק. הנה כאן יהודי ציוני - ואף על פי כן "אין בו שמץ של אפיקורסות!"⁹ ניסוח זה נראה לנו היום משונה ומתמיה; אך בפיו של יצחק ברויאר הוא כמעט מובן מאליו. שהרי כיצד יפרנס את המחזה הזה: אמונה עמוקה באפיו העל-טבעי של העם היהודי - בצד הזדהות עם העם הציוני החילוני!

פתרון הבעיה הזאת הוא במשנת הרב קוק עצמו; ומכאן גם פתרון כל הבעיות של "עם התורה". שכן כל עוד נסתפק בהגדרות של תורת הנגלה, הרי אין כאן אלא ברירה אחת: העם היהודי הוא תוצאה ניסית של מתן תורה - או הוא תוצאה טבעית של דם וגזע. הברירה בין שתי התפיסות האלה היא הברירה בין אמונה לכפירה.

אך במשנת הרב קוק, הנשענת על תורת הסוד, אין הברירה פשוטה כל כך. כאן העם היהודי הוא באמת תוצאה של דם וגזע, - ואף על פי כן עולה תופעה נסית. כי הגורם החיצוני של הלאומיות היהודית הוא "סגולתו" המיוחדת של הגזע היהודי; וסגולה זו היא תופעה אלוהית על-טבעית. היא מתבטאת בגעגועים להידיבק בה; לשמוע ולקיים את תורתו. כי רק עם ישראל לבדו "מסוגל" אל התורה. נשמות בניו רמוזות באותיותיה, ותכונותיהם מתאימות לתכנה. בזכות סגולתו קיבל את התורה ולא יוכל לעזבה עולמית.

הסגולה האלוהית המיוחדת לישראל היא הנתון החיצוני של הלאומיות היהודית. היא המפרנסת את התודעה הלאומית היהודית וקובעת גם את השתייכות היחידים לעמם. אלא שטיב התודעה הזאת תלוי בבחירה החופשית של כל יהודי. זכה - הרי הוא מבין את סגולת נפשו ומספק את רצונו האמיתי; לא זכה - הרי הוא מתכחש לטבע נשמתו ומדכא בכח את רצונה האמיתי. אך אין אדם מזרע ישראל פטור מן ההתמודדות עם סגולתו האלוהית. זכה או הפסיד, הגיע לשלמות ולהרמוניה עם עצמו או נקרע על ידי הסתירות בין רצונותיו המנוגדים, לעולם הוא נאבק כיהודי, זוכה כיהודי או נכשל כיהודי.

משום כך כל מקום שיהודים מתלכדים לציבור, הרי כאן ציבור יהודי. כי היהדות איננה רק עובדה משפטית, הניכרת בציות בלבד, אלא היהדות היא עובדה נפשית הניכרת גם בהתכחשות. והסגולה היהודית לקיים את התורה היא עובדה כפויה על כל אדם מישראל. היא עובדה ומציאות כדרך שהכפיפות לתורה היא עובדה ומציאות. "לא יוכל להימלט ולהינצל ממנה אפילו אחד מזרע יעקב לעולם בין ברצונו בין שלא ברצונו" (איגרת תימן). משום כך אין לך יהודי, שאין לו תודעה יהודית. אפילו אין זו ניזונה מן הכפיפות המשפטית, על כרחו היא

⁹ שמעתי מפי הרב בר שאול ז"ל.

ניזונה מן הסגולה הנפשית; אפילו אין סגולתו מודעת לו, על כרחו היא פועמת בתודעתו ובמעשיו.

"עם סגולה" - ולא עם התורה - הוא המושג השגור בפי כל יהודי. בני תורה הוגים בו, ויהודי בית המדרש דורשים בו. כולם יודעין את סוד "מי הוא יהודי": לא חבר לאיחוד משפטי, אלא בן לעם סגולה. כי היהודי שונה מן הגוי במהותו, - ירצה או ימאן. סגולתו המיוחדת היא יסוד תודעתו ויסוד הווייתו הלאומית.

ורק "עם סגולה" - ולא "עם התורה" - יענה לאתגר של הלאומיות הציונית; רק הוא מסביר את הצלחת הציונות כהתגלות אלוהית של נס הקיום היהודי. כי מה היא התודעה הלאומית שליכדה את היהודית הציונים לאומה? הן כבר ניטלו מהם הארת והמדינה השומרות על ייחודו הלאומי של כל עם! ועתה ניטלה גם האמונה הדתית, שהייתה, לשעבר, כעין מולדת של היהודים. מה נותר מזהותם הלאומית - מלבד סגולתם האלוהית העל-טבעית?

פלא ההצלחה של הלאומיות הציונית חושף את סוד הקיום היהודי. אולי לשם כך הצליח ה' את דרכה: לבל יעלה על הדעת, שהיהדות היא רק עובדה משפטית; להתוודע ולהיגלות שישראל עם סגולה, ורק כך יוסבר סוד נצח ישראל.

אישיותו של הרב קוק הייתה חידה בעיני יצחק ברויאר; אך החידה העולה ממשנת יצחק ברויאר - פתרונה במשנת הרב קוק. אף על פי כן דבר גדול למדנו ממשנת "עם התורה", ודבר זה כמדומה, אין לו פירכא: אי אפשר להסתייג מן המיסטיקה של הרב קוק - ולהישאר יחד עם זה ציוני דתי. כי משנת "עם התורה" חושפת את הסתירה הפנימית של הציונים הדתיים ה"רציונליסטיים", של המאמינים במשנה הציונית - אך מתנגדים ל"גזענות" של תורת ה"סגולה". לא נבוא לשלול את כשרות אמונתם הרציונליסטית, אך נפקפק בזכותם להיות ציונים דתיים.

משל היה נקוט בפיו של יצחק ברויאר כדי להדגים את משנת "עם התורה": גם ערבה כלולה בארבעת המינים, כדרך שגם רשעים כלולים במסגרת "עם התורה". במה דברים אמורים? אם ערבה "אגודה" עם לולב והדס - ורשעים טפלים לצדיקים; אך אם ערבה מבקשת להיות "אגד" לעצמה - אין לה תקנה אלא בחיבוט!¹⁰

משל אחר נקוט בבית מדרשו של הרב קוק: כל ימי החג ערבה אגודה עם לולב והדס, ורשעים טפלים לצדיקים. אך ביום השביעי ערבה ניטלת לעצמה. היא מסמלת את הסגולה הישראלית הטבעית - הקודמת לתורה ולמעשים. אף זו ראויה לבוא אל הקודש - ולעמוד לצד המזבח!¹¹

¹⁰ דרכי.

¹¹ שמעתי בשם רצי"ק קוק שליט"א.

תורה עם דרך ארץ ישראלית

הקדמה

"הקדושה שבטבע היא קדושת ארץ ישראל, והשכינה שירדה בגלות עם ישראל הוא הכישרון להעמיד קדושה בנגוד לטבע. אבל הקדושה הלוחמת נגד הטבע אינה קדושה שלמה, צריכה היא להיות בלועה בתמציתה העליונה בקדושה העליונה, שהיא הקדושה שבטבע עצמה, שהוא יסוד תיקון עולם כולו וביסומו הגמור, והקודש שבגולה יחובר אל קודש הארץ, "ועתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל"..."

אורות התחיה כח

במדרשים רבים מלמדים אותנו חז"ל על ערכה המיוחד של תורת ארץ ישראל. קולמוסים ובתי מדרש רבים נשתברו והתקשו בניסיון להבין את ייחודה של תורה זו, ואת אופני הביטוי המיוחדים לה. במקראה שלפניכם, נמצאים כמה מן המקורות הראשוניים המלמדים על תורה זו, יחד עם מקורות שונים המנסים להסביר, לפרש ולתאר לא רק מובנה התיאורטי, אלא את אופני היישום שלה במציאות.

נדמה, שאין בית מדרש שלא מדבר על "תורת חיים", תורה שמופיעה במציאות, קודש שמעלה את החול. אבל נדמה שאינפלציית המושגים והשימוש שבהם מייצרת "כלבוניק" רעיוני שבפועל עלולה דווקא לחמוק תחת הרדאר. לדאבוננו, ביחס הפוך לגאות המושגים, ישנו שפל גדול בהבנת ותיאור דרכי היישום שלהם, ומיפוי מדויק של הדרכים והאופנים השונים בהם ניתן להבינם וממילא כיצד ליישם רעיונות ועקרונות שברומו של עולם אלו.

- האם זה אומר שהחול הופך להיות קודש?
- האם זה אומר שנשאר חול?
- מה במציאות שלנו הוא קודש ומה חול?
- מה מעמדם של החילונים ולמעשה של התרבות כולה?
- כיצד אמור להשפיע לימוד התורה על החיים?
- מה יש לתורה לומר על העולם? צבא? פסיכולוגיה, כלכלה או תרבות?

שאלות אלו כמו רבות אחרות הן רק קצה הקרחון שמתחבא לו עם חתימת מכ"ם נמוכה. תשומת לב לשפה ולמינוחים השונים, מייצרת הקשבה ומתחילה מיפוי עדין של האופנים השונים והצורות השונות בהם הקודש יכול להופיע ולהתגלות דרך המציאות. החידוש, כי הקודש חבוי ונמצא במציאות, יונק באופן ישיר ממשנת האר"י המלמדת כי ניצוצות הקדושה נתפזרו בעולם והם חבויים שם ומחכים לגאולה. פיתוחים שונים נעשו לרעיון זה, אך המפותח והנועז ביותר מגיע מבית מדרשו של הראי"ה.

הראייה, שעלה לארץ ישראל, נפגש עם חלוציה, קרא את הוגיה, והכיר את סופריה (ופסליה) הטה את ערוץ הנחל לכיוונים מעניינים מאוד.

מורה הדרך הגדול שפרץ את הדרך לתורה זו, הינו הראי"ה קוק. זכינו, ובתנועה אנו שותים מיובלי בתי מדרש השונים שצמחו ממנו - הספרדי, האשכנזי-גרמני, החסידי, הליטאי, האיטלקי, הנשי... כל אחד מיובלים אלו עוסק בצורה זו או אחרת בתיאור מבנה היחסים הנכון שבין תורה לחיים, נחלים רבים המתלכדים יחד לנהר תנועת שוץף גועש ורחב - רחובות הנהר.

ליקוטי הראי"ה

הרב אברהם יצחק הכהן קוק (ט"ז באלול ה'תרכ"ה, 7 בספטמבר 1865 - ג' באלול ה'תרצ"ה, 1 בספטמבר 1935) היה הרב הראשי האשכנזי הראשון בארץ ישראל, פוסק, מקובל והוגה דעות. מגדולי הרבנים בדורות האחרונים.

הרב קוק שימש ברבנות בלטביה, עלה לארץ ישראל בכ"ח אייר תרס"ד (1904), בראשית ימי העלייה השנייה, התמנה לרבן של יפו והמושבות, ולאחר מלחמת העולם הראשונה לרבה האשכנזי של ירושלים. הקים את הרבנות הראשית לארץ ישראל וכיהן כרב הראשי האשכנזי הראשון, וכן ייסד את ישיבת מרכז הרב בירושלים ועמד בראשה.

פסיקותיו מהוות יסוד לפסיקה בענייני היחס לשלטון יהודי בימינו, בענייני מצוות התלויות בארץ ובעוד נושאים רבים. הגותו, שעלתה על הכתב בספרים שחיבר ושנערכו מכתביו בעיקר בתחומי ההלכה, האגדה, הפילוסופיה והמוסר, היא מרכיב משמעותי בהשקפת העולם של חוגים רבים מכל הזרמים.

בלקט שלפניכם מתאר הרב זצ"ל את התורה כפי שהיא צריכה להופיע בתקופה שאנו חיים בה. תקופת הגאולה, בה ישנם נשמות חדשות וגדולות ויש צימאון אדיר להשיב את התורה לגדולה המקורי. תורה בה הקודש והחול אינם אויבים אלא משלימים, תורה עמוקה וקבלית שמחוברת לתורת הנגלה ושמאירה באור חדש את תפקידנו בדורות שאנו חיים בהם.

פנקס הדפים ד, 22

"גסה היא מאד הקליפה של מושג עבודת ד' בלב ההמון, ובימינו כבר הגיעה השעה שצריך לדקדקה, כי עובייה המוזר מנשל מאיתנו אברים רבים ויקרים. המושג של רצון ד' צריך להיות מוסבר באופן עדין, וממילא עדין יהיה גם כן כל הערך של מלאת הרצון הזה.

מה שמחשבין בדבר עצמיות האלוהים, ומכוונים לזה במחשבה למרכז העבודה, כלומר למלא את רצונו של אלוהים, מצד עצמותו האישית, היא בזמן הזה מאבדת כל סגולה והוד אלוהי, והיא משפלת את הנפשות לשפלותה של האליליות הפעוטה, שהיתה מכוונת לעומת הילדות הפראית של האדם. האדם המפותח עולה הוא בהבנתו להכיר שכל מה שאנו פונים אל ההשלמה של ההכרה, של הטוב, של האומץ, של כל הנשגב, בזה אנו רואים את האלוהים. העצמיות היא רחוקה מציורנו, ואין אנו מוכנים כלל לחשוב אודותה בדבר אלהים, ולא ליחש לה קישור מעשי ואמוני. הכל אנו צריכים להפנות לעומת המגמות הטובות הניכרות לנו, שהכל הוא גילוי אלוהות. רק הספירות יכולות להכנס במחשבה וכוונת הלב, ולא אין סוף, שהוא למעלה מכל רעיון, והכל מוכיח עליו ושוקק לו בדומיה."

ס ס ס ס ס

אורות התשובה ה, 1

"התשובה קדמה לעולם, ולפיכך היא יסוד העולם. שלמותם של החיים היא דווקא עם המשך התגלותם על פי טבעם העצמי. וכיון שהטבע מצד עצמו אינו בעל הסתכלות והבחנה, הרי החטא מוכרח הוא מצד זה, "ואין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא". וביטול עצם טבעיותם של החיים, כדי שיהיה האדם בלתי-חוטא, זהו עצמו החטא היותר גדול, "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש". על כן התשובה מתקנת את הקלקול ומחזירה את העולם ואת החיים למקורו דווקא בגילוי יסוד עצמיותם העליון, עולם החירות, ועל שם כך מכנים שם ד' אלוהים חיים."

סא סא סא סא

אורות עמ' קיט

"צריך להראות את הדרך איך נכנסים אל הטרקלין - דרך השער. השער הוא האלוהות המתגלה בעולם, בעולם בכל יפיו והדרו, בכל רוח ונשמה, בכל חי ורמש, בכל צמח ופרח, בכל גוי וממלכה, בים וגליו, בשפירי שחק ובהדרת המאורות, בכשרונות כל שיח, ברעיונות כל סופר, בדמיונות כל משורר ובהגיונות כל חושב, בהרגשת כל מרגיש ובסערת גבורה של כל גבור.

האלוהות העליונה, שאנו משתוקקים להגיע אליה, להבלע בקרבה, להאסף אל אורה, ואין אנו יכולים לבוא למדה זו של מלוי תשוקתנו, יורדת היא בעצמה בשבילנו אל העולם ובתוכו, ואנו מוצאים אותה ומתענגים באהבתה, מוצאים מרגוע ושלוש במנוחתה."

סא סא סא סא

אורות הקודש ח"ג עמ' שכז

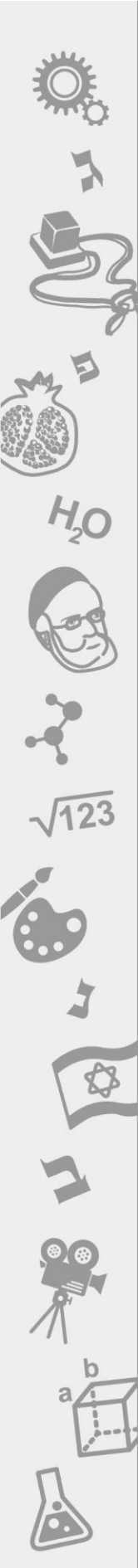
מי שחושב בענייני האלוהות בטהרתם איננו יכול לשנוא ולבזות שום יצירה ושום כשרון שבעולם, כאשר בכל מתגלה הפועל האלוהי ברומו ותעצומותיו.

סא סא סא סא

אורות עמ' עז

הקדושה שבטבע היא קדושת ארץ ישראל, והשכינה שירדה בגלות עם ישראל הוא הכשרון להעמיד קדושה בניגוד לטבע. אבל אין הקדושה שהיא לוחמת נגד הטבע קדושה שלימה, היא צריכה להיות בלועה בתמציתה העליונה בקדושה

העליונה, שהיא הקדושה שבטבע עצמו, שהוא יסוד תיקון עולם כולו וביסומו הגמור. והקודש שבגולה יחובר אל קודש הארץ, ועתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שייקבעו בארץ ישראל.

כשבאים להשכלה עליונה זו של הקדושה שבטבע, השלימה, הכוללת בקרבה גם כן את הקדושה שלמעלה מן הטבע המתנגדת אל הטבע המלחמה חודלת לגמרי, מידת הדין מתבסמת, והכל נוטה כלפי חסד.

ס ס ס ס ס

פנקס הדפים א, 20

מה שאין אלוהים מושג כי אם מתוך הדת, זה הפיל את העולם בעומק השפלות. האלוהים צריך שיהיה נודע מכל החיים, מכל ההויה, וממילא יהיה ידוע בכל החיים ובכל ההויה. הדת היא אמצעי עוזר להכשיר את המעשים, המדות, הרגשות, סדרי החברה החיצונים והפנימיים, באופן מתאים המכשיר את החיים ואת ההויה לדעת אלוהים. אלוהים איננו מתגלה בתוך הדת כי אם באותה המדה שהדת עצמה היא חצובה ממה שלמעלה מן הדת. דת זהו השם הנאות אצל כל עם ולשון, לא כן בישראל. תורת חיים איננה דת לחוד, תורת חיים שלנו היא התגלות אלוהים, המתגלה מתוכה ביחד כמכל ההויה. התורה וההויה, בהיותם לאחדים מגלים הם את אלהים בחיים, בתוך הנשמה הפרטית והכללית. הקודש והחול הוא חלוק מצד הדת. הדת תשים משטרה על עניני הקודש, ותניח את ידה מעניני החול. זהו מושג מחוייב ממושג הדת. האלוהים הוא מתגלה מן הכל, מתוך הקודש ומתוך החול.

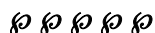
ס ס ס ס ס

אדר היקר עמ' קיא

...שהדור מוצא את כל מה שהוא שומע ורואה מהורים ומורים קטן מערכו, אז מוסרם אינו לוקח את לבבו ואינו משביר את צמאונו. גם אינו מטיל עליו שום אימה ופחד, שכבר התעלה בתכונתו מלהיות מעמיד אופי לחייו מפני בריחה מפחד איזה שהיה, בין מוחשי בין ציורי, בין חומרי בין רוחני. הצרות והתלאות הנוראות עשוהו לנוקשה ועז, עד שכל בלהות ופחדים לא יזעזעוהו. הוא מוכשר רק להתרומם, ללכת באורח חיים ההולכת למעלה למשכיל, אבל לא יוכל גם אם ירצה להיות כפוף ושחוח, נושא עול ונטל, אשר לא יוכל למצא בתוכו רושם

של אור חיים, לדעה ורגש; הוא לא יוכל לשוב מיראה, אבל מאד מוכשר הוא לשוב מאהבה שיראת הרוממות תתחבר עמה...

ודור בעל רוח גדול חפץ ומוכרח לחפוף, בכל מקום שהוא פונה, לשמע דברים גדולים. ועיקר הגדולה של הדברים, הוא שיהיו מסוימים ומבוררים, עם גדלם רחבם והקיפם. המטרות היותר פנימיות, שהשרשרת של כל החיים המוסריים, הדתיים והלאומיים, וכל התלוי בהם, אחוזה בהן, תהיינה מבוררות לפניו, עד כמה שהוא יכול לשער ועד כמה שכח ברורו יכול להגיע.

אורות התורה פרק יג, ב-ד

"וזהב הארץ ההיא טוב, אין תורה כתורת ארץ-ישראל" (מדרש רבה) בכל דור היינו צריכים לחבב הרבה תורת ארץ ישראל, וביותר אנו צריכים לזה בדורנו, דור הנבילה-והתחיה, בן הזמן של האפלה-והאורה, היאוש-והגבורה. בשבילו אנו צריכים סם חיים - דווקא מתורת ארץ ישראל. אנו צריכים להראות לו את האמת והבהירות שיש באוצרנו האלוהי, בדעותיה והגיונותיה של תורת אמת, ואת היפה והנשגב, הנעם וההוד שיש במצותיה המעשיות, ובתיאור הליכות החיים כולם שעל פיה ובתוכה, כמה היא תורת אמת ותורת חיים גם יחד, - לזה צריכים אנחנו לטעום ולהטעים טעמה של תורה מעומקה ויסודה, וזה לא אפשר לחוש, להשיג ולהרגיש, כי-אם בארץ ישראל.

כל מה שהוא שגור ביחש של תורת חוץ לארץ במובן פרטי, עולה הוא בערך תורת ארץ ישראל למובן כללי. תורת חוץ לארץ עוסקת בתקון הנפש הפרטית, בדאגתה לחומריותה ורוחניותה, לזיכוכה והתעלותה בחיי שעה וחיי עולם, אבל רק בתור נפש פרטית. לא כן תורת ארץ ישראל. היא דואגת תמיד בעד הכלל, בעד כללות נשמת האומה כולה. הפרטים הנם מתכנסים בקרבה בכללה, הם מתעלים בעילוייה, מתעטרים בעטרתה, "עטרת תפארת לעמוסי בטן, שהם עתידים להתחדש כמותה ולפאר ליוצרים על שם כבוד מלכותו". גם אותו העילוי שמן הפרט להכלל, על כל מרחב התורה, ביחוד על מרחב הרעיונות של אמונה ויראת שמים באמת, גם זה עצמו הוא חדוש נשגב ונעלה של תורת ארץ ישראל.

לא רק האגדה לבדה תואר מאור הרעיון הבהיר של תורת ארץ ישראל, כי-אם גם ההלכה, יסודות הסברות, נתוח הפסקים, שרשי השיטות ומובנן הכללי הנעוץ בעמקי החיים הרוחניים והמעשיים. ולא רק התורה במובנה הלמודי, המצוי בד' אמות של הלכה, כי-אם הארת החיים כולם, הכל תלוי בעושר הרעיון. מעומק התחיה הרוחנית, המוכנת לתורת ארץ ישראל, הגבולים וקירות הברזל שבין ענין לענין, בין מקצע למקצע, ילכו ויקטנו. העולם הרוחני כולו יהיה מוסקר באויר חיי נשמות של ארץ חיים בסקירה אחת. הוד החיים לחמדת

הרזים, ברק הפלפול, והתעודדות התחיה של כנסת ישראל על אדמת הקודש, ברור הלכות והתרחבות החזיון והשירה, חפץ השקידה המצוינת וחשק ההתפתחות הגופנית, כל אלה וכיוצא בהם, שבחוץ לארץ, ובנוהג שבעולם לפני ימי התחיה העומדים אחר כתלנו, היו נדונים כרחוקים זה מזה וסותרים זה את זה, הנם עומדים לנו עתה להיות מאוגדים בחוברת של קשר ואגודת אמת, וכל אחד מסייע את חברו, להרחבתו והעמקתו, להתפשטותו ושכלולו.

א א א א א א

אורות הקודש ב, עמוד תמ"ד

יש שהוא שר שירת נפשו, ובנפשו הוא מוצא את הכול. את מלא הסיפוק הרוחני במילואו.

ויש שהוא שר שירת האומה, יוצא מתוך המעגל של נפשו הפרטית, שאינו מוצא אותה מרוחבת כראוי, ולא מיושבת ישוב אידיאלי, שואף למרומי עז, והוא מתדבק באהבה עדינה עם כללותה של כנסת ישראל, ועמה הוא שר את שירה, מצר בצרותיה, ומשתעשע בתקוותיה, הוגה דעות עליונות וטהורות על עברה ועל עתידה, וחוקר באהבה ובחכמת לב את תוכן רוחה הפנימי.

ויש אשר עוד תתרחב נפשו עד שיוצא ומתפשט מעל גבול ישראל, לשיר את שירת האדם, רוחו הולך ומתרחב בגאון כללות האדם והוד צלמו, שואף אל תעודתו הכללית ומצפה להשתלמותו העליונה, וממקור חיים זה הוא שואב את כללות הגיונותיו ומחקריו, שאיפותיו וחזיונותיו.

ויש אשר עוד מזה למעלה ברוחב יתנשא, עד שמתאחד עם כל היקום כולו, עם כל הבריות, ועם כל העולמים, ועם כולם אומר שירה.

זה הוא העוסק בפרק שירה בכל יום שמובטח לו שהוא בן עולם הבא.

ויש אשר עולה עם כל השירים הללו ביחד באגודה אחת וכולם נותנים את קולותיהם, כולם יחד מנעימים את זמריהם, וזה לתוך זה נותן לשד וחיים, קול ששון וקול שמחה, קול צהלה וקול רינה, קול חדווה וקול קדושה. שירת הנפש, שירת האומה, שירת האדם, שירת העולם, כולן יחד מתמזגות בקרבו בכל עת ובכל שעה. והתמימות הזאת במילואה עולה להיות שירת קודש, שירת אל, שירת ישראל, בעוצם עזה ותפארתה, בעוצם אמתה וגדלה.

ישראל שיר-אל, שיר פשוט, שיר כפול, שיר משולש, שיר מרובע, שיר השירים אשר לשלמה, למלך שהשלום שלו.

אורות הראיה, עמ' ס

תלחש לי סוד ההנהיגה כלה:
חיים לי יש, קח נא קח,
אם יש לך לב ובלב דם
שרעל יאוש לא זקמהו.

ואם לבתך ערלה
- תלחש לי ההנהיגה -
ויפיי לא יקסימה,
סורה מני סורה,
הריני לך אסורה.

אם כל צפצוף עדיו,
כל יפיי חי,
לא הדר שירת קדש
אך זרם אש זרה בך
יעורו,
סורה מני סורה,
הריני לך אסורה.

ודר יקום וחי,
ישיר ליפיי וחיים,
ועדנה בלי די,
יינק מטל שממים.
ומהדר כרמל ושרון
שפעת רזי ההנהיגה
תקשיב און עם חי,
ומעדן שירה ויפיי חיים
אור קדש ימלא,
והנהיגה כלה לו תדובב:
בחירי, הריני לך מתנת

אורות הקודש ב, עמ' שי"ז, פיסקה כג

רז התנועות העכשויות מתברר בזה, שהקודש עצמו, אור העולם, העומד למעלה מהטבע, מהגופניות והחברתיות, תובע הוא, מהעולם בכלל, ומישראל הפזור והשבור בפרט, את הדקיון של הטבע, הפשטות, הברירות, הנורמליות שבחיים, בהרגשה, בשכל, בהתפעלות.

מתקרבים אנו אל כל תביעות הטבע, מתלכלכים אנו בזוהמתו, אין מוצא להגן כי אם על ידי הארות גדולות, על ידי הופעות נשמטיות אלוהיות, מגלות רזי עליון, מודיעות האגור בסתרי חושך.

בקירוב אל הטבע יש שנאת הקודש הרגיל, הצורר את הטבע, המשדד את מערכתו. הקודש הרגיל, המורגל מאז להתהלך עם הטבע בקרי, אוגר הוא את שארית כחו להלחם עם הטבע, אבל לוחם הוא עם הטבע שלו, כושל הוא ונופל במלחמתו. הטבע המתנשא לתבוע את דקיונו, שנעור על ידי תביעת הקודש הגנוזה בקרבו, מתנשא עם כל שלילותיו, שונא הוא את הקודש, גם הטבע שלו, גם את הודו יפיו ובריותו, פה נופל הטבע, ונכשל במלחמתו.

לויטן ושור הבר, שניהם נופלים במלחמתם, ונעשה מבשרם סעודה יפה לצדיקים. מי שלא נשקע בהבלים, לא זנו עיניו אחרי קניגאות של אומות העולם, המשחיתות את תפארת הנשמה, את הוד אצילותה וטהרת מדותיה, הרי הוא זוכה ומזכה לראות קניגיון מלבב זה, עומד הוא ממעל לשניהם, גבריאל בכח אל עליון, מעורר את המלחמה, צור עולמים בהגלות אורו וקודש עליונותו גומרה, העשו יגש חרבו.

רואה היא הנשמה, הנזונה מלחמה הפנימי של תורה, את הכחות הבהמיים, שביבשה ושבים, מתאבקים, לוחמים בקצף, מתנפלים זה על זה, כל אחד חושב, אני אכבוש הכל, אבל לא לדגי הים, ולא לבהמות הרים הנצחון, כי אם לקורא בשם ד', והוא ימלט, וימלט הכל.

יובל האורות' ע"מ 168 (הקטע פורסם לראשונה בעיתון יהודי לונדון את הדברים ציטט הפסל אברהם מלניקוב מפי הרב קוק במאמר הספד על הרב)

"כשגרתי בלונדון הייתי מבקר בגלריה הלאומית, והתמונות האהובות עלי ביותר היו של רמברנט. לדעתי רמברנט היה צדיק. כשראיתי לראשונה את התמונות של רמברנט הן הזכירו לי את מאמר חז"ל על בריאת האור. כשברא ה' את האור הוא היה כל כך חזק ומאיר שאפשר היה לראות מסוף העולם ועד סופו, וה' פחד שהרשעים ישתמשו בו. מה עשה? גנז את האור והוא לצדיקים לעתיד לבוא. אבל מדי פעם בפעם, ישנם אנשים גדולים שה' מברך אותם בראיית האור הגנוז. אני סבור שאחד מהם היה רמברנט והאור שבתמונות שלו הוא האור שברא ה' בימי בראשית".

טהרה וכשרות. אנא-אנא... לא אסיר ממני עתה בגדי השומר שלכם אלא אם כן תבטיחו לי כולכם בלב אחד ובנפש חפצה שתקיימו בקשותי ותשמרו על "הפינטלע יוד" (=הניצוץ היהודי) ומשפרצה צעקה מצדנו: "מבטיחים אנו רבותנו", הייתה תשובת זצ"ל. אשרי עין ראתה ריקודים של תשובה וקדושה. ברוך ומבורך שמו. ואז יצא לחדר המנהל וכהרף עין חזר ורקד עמנו ופזמן השירים: "וקרב פזורינו מבין הגויים" ועוד כהנה וכהנה. והמשיך אתנו למעלה משעה. משלחת הרבנים נשארה למחרת היום להשתתף בהכשרת כל הכלים ואף נתן הדרכה לבנות במטבח ונפרד מאתנו בשמחה ובששון.

תורתו של משיח

הרב אורי שרקי

מתוך: שיחה שניתנה לחברי התנועה.

בשיחה זו מסביר הרב מושג בסיסי אך כזה שנשכח לאורך הגלות והוא 'תורתו של משיח'. תורה זו שמזכרת בזוהר בתור התורה שנצרכת בדור הגאולה היא כזו שיודעת להפוך מר למתוק. תורה שלא מפחדת מהטבע אלא יודעת לרומם אותו.

הרב אורי עמוס שֶׁרְקִי (נולד ב־14 בספטמבר 1959, י"א באלול ה'תשי"ט) הוגה דעות, ר"מ במכון מאיר, רבה של קהילת "בית יהודה" בקריית משה בירושלים ויו"ר ברית עולם - המרכז העולמי לבני נח ומחבר ספרים ומאמרים. רב התנועה.

ישנו מושג המצוי במדרשים, בחז"ל - 'תורתו של המשיח'. למה הכוונה?

התורה מופיעה בשלושה צינורות על פי שלושת הזמנים - העבר הווה והעתיד. שלושת הצינורות הללו מקבילים למונחים: תורה שבכתב, תורה שבעל פה, ותורה של משיח. תורה שבכתב שייכת לעבר, תורה שבעל פה שייכת להווה, למתהווה, ותורה של משיח שייכת לעתיד. זו אותה התורה אבל היא הולכת ומתגלה. יש בכך חידוש, משום שתורת ד' היא אחדותית, אך למעשה מדובר על שלושה מושגים - תורה שבכתב, תורה שבעל פה ותורה של משיח.

לכל אחד מהם יש ספר יסוד - הוא לא כולל הכל, אבל הוא ספר היסוד. תורה שכתב - התנ"ך. תורה שבעל פה - המשנה. תורה של משיח - הזוהר. אלו שלושת ספרי היסוד של היהדות - תנ"ך, משנה, זוהר. כשאנחנו מדברים על תורתו של משיח אנחנו לא מדברים דווקא על לימוד תורת הקבלה. תורת הקבלה שייכת לחוגים מאוד מיוחדים של אנשים יחידאים שלומדים את זה בחשאי. על מה אנחנו מדברים אם כן, כשאנחנו מדברים על תורתו של משיח? נלמד את אחד המקורות¹²:

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, בְּעוֹלָם הָזֶה הִיָּתָה רוּחִי נֹתֶנֶת בָּכֶם חֻכָּמָה, אֲבָל לְעֵתִיד לָבוֹא רוּחִי מְחִיָּה אֶתְכֶם, שְׁנֵאֲמַר (יחזקאל לו, יד): וְנָתַתִּי רוּחִי בָכֶם וְחִיִּיתֶם.

זה מדרש נועז ביותר. משום שחז"ל מניחים שיש איזשהו ניגוד בין התורה ובין החיים. הרי מדוע יש שני גוונים של רוח הקודש, אחד הנוגע לתורה ואחד הנוגע לחיים? חז"ל בגאונותם הכירו שישנה שניות בין מרכיבים אלו, והיה חשוב להם גם להדגיש אותה, וגם לייצר היררכיה לפיה החיים הם גבוהים יותר מהתורה. זהו רעיון יסודי שחוזר בכמה מקומות, למרות שלעיתים הוא חומק מאיתנו. למשל, הביטוי "יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתם של בני בנינים". מלמד את

¹² שמות רבה מ"ח ד'

אותו עקרון. הרי מה היא שיחה? שיחה היא דיבורי שטות, דברים של מה בכך. כמו למשל "כל העוסק בדברי תורה ופורש לדברי שיחה"¹³. יוצא שיש משהו שהוא יותר חשוב מ"תורתן של בנים" והוא "שיחתן של עבדי אבות". אנחנו מתייחסים אל אבותינו כאנשים מורמים מכל, ולכן אם אנחנו מתייחסים אל מה שהם מספרים כדבר הנעלה מן התורה זה סימן שלפי היהדות יש משהו נעלה מן התורה.

יש ביטוי כזה בספר הזוהר: תרי"ג מצות יש להן שתי שמות, או תרי"ג פיקודין (ציווים) או תרי"ג עתים - אם כן אתם רואים שהמצוות הן לאו דווקא ציווים, הן יכולות להיות עתים. הגמרא במסכת סנהדרין¹⁴ דורשת: "ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל" - את כל שבע מצוות בני נח. ראוי להתבונן במילה הראשונה בדרשה - "ויצו". הגמרא לומדת "ויצו" - זה עבודה זרה. מעניין, האיסור לעבוד עבודה זרה כלול בביטוי "ויצו". אני רוצה להעמיק בדבר זה לומר שתורה שצריך לצוות עליה זה קצת עבודה זרה. התורה לא הייתה צריכה לבא אלינו בתור ציווים אלא לבא מתוכנו באופן ספונטני כמו שיחתן של עבדי אבות. האבות לא קיבלו את התורה, אבל אעפ"כ קיימו אותה - לא מתוך מחויבות אלא מתוך ספונטניות. זה בא לומר שאם אתה מקיים את התורה בגלל שנצטוות ולא בגלל שאתה חי אותה אז אתה קצת עובד עבודה זרה. יוצא שכולנו עובדי עבודה זרה כי כולנו מקיימים את התורה מציווי במידה רבה. זה נכון, אבל זה זמני. בבא הזמן המצוות תפסקנה להיות מצוות, הן יהיו החיים. דוגמא נוספת - "ואכלת ושבעת" - האם יש מצווה לאכול ולשבע? לא. "וברכת" - האם יש מצווה לברך? כן. מדוע החלטנו ש"אכלת ושבעת" זה לא מצווה, "וברכת" זה כן? הרי אפשר היה להגיד אחרת - אדם שאכל ושבע, איך אפשר שלא יברך?!

תרי"ג מצוות יכולים להיות תרי"ג פיקודים או תרי"ג עתים - עתים הכוונה עצות. עצות כיצד מנתבים את רוח החיים.

אנחנו רואים בדרך כלל בנתינת התורה מדרגה גבוה יותר הנבנית על גבי דרך הארץ של הבנים. אבל יש מימד בו הדברים הפוכים. עם ישראל עבר טראומה לאומית של שיעבוד מצרים. נתאר לעצמנו אדם שעבר תאונת דרכים ונמצא באמנזיה מוחלטת. הוא אפילו לא זוכר את שמו, את שם אשתו, או איפה הוא גר ומה המקצוע שלו. הוא מסתובב עם פנקס בו רשום הכל, אבל הוא אפילו יודע לקרוא... זה מה שקרה לנו אחרי שיעבוד מצרים, שכחנו מי אנחנו ולכן היה צריך לתת תורה. זה מעורר שאלה מאוד גדולה. כל הערעור על השייכות שלנו לארץ ישראל הוא סביב זה - האם אתם אותו עם שהתנ"ך מדבר עליו? מי אתם בכלל ומדוע אתם לוקחים את הארץ הזו?

¹³ חגיגה, יב ע"ב

¹⁴ דף ו:

הערעור כל כך עמוק, עד שהוא מגיע לגורמים בתוך עם ישראל ושיטות המעלות תהיות סביב זהות זו. ישעיהו ליבוביץ' למשל סבר שאין שום רצף של זהות בין עם ישראל שהתורה מדברת עליו לעם היהודי היום. לפי הבנתו, העם היהודי זה העם שמקבל את הסמכות של התורה ורוב העם שלנו הוא חילוני שלא מקבל את התורה ולכן לפי ההבנה שלו אין רצף זהותי בין עם ישראל שהתורה מדברת עליו להווה. היום אין עם ישראל בעולם. זה לא רחוק מהעמדה הנוצרית - העמדה הנוצרית גם היא אומרת שעם ישראל פסק מלהיות עם ישראל.

תפקידנו בגילוי תורתו של משיח

כפי שראינו, ישנן שלוש תורות, אשר האחרונה והגדולה שבהן היא - תורתו של משיח, תורה המגיעה מהחיים. בעשורים האחרונים, אנחנו יוצאים אל המרחב, מפתחים ומצמצמים עוד כוחות ומרכיבי חיים לאומיים. מרחבים גיאוגרפים, אוניברסליים, גיאופוליטיים, תרבותיים. מרכיבים שהיו בתוכנו מקומטים ומכווצים, הולכים ומתפתחים. הטרנספורמציה הזו יוצרת הרבה משברים בזהות היהודית. כתנועה המובילה ומגדלת את מנהיגי העתיד, אנחנו צריכים להבין מהיכן מגיעים משברי זהות אלו ולהיות מודעים אליהם בתור מנהיגי העתיד של החברה הישראלית.

גילוי תורתו של משיח איננו מה שנקרא "מלאכת קירוב לבבות" או "קירוב רחוקים". במושגים אלו מובלעת הנחת יסוד שהאמת נמצאת אצלנו, ואנשים שעזבו את המסורת הדתית 'התרחקו'. לכן, אנחנו, הגרעין שנשאר נאמן ועלינו לעזור לכולם לחזור להיות יהודים כמו סבא שלנו.

אנחנו לא נגד החזרה בתשובה. מותר להחזיר אנשים בתשובה, השאלה היא לאיזה "תשובה" מחזירים אותם. ייתכן מאוד שרבים מהמדברים על "החזרה בתשובה" למעשה לא מובילים חזרה בתשובה אלא חזרה אחורה, ריגרסיה. כלומר, הם רוצים להחזיר את כולם לדגם של יהודי קדוש שהתאים בזמנים מסוימים של ההיסטוריה. אלא שאסור לנו לפספס את המהלך ההיסטורי, לדעת כיצד מתקדמים התהליכים, מה קרה עד כה ולקראת מה אנחנו הולכים עם גילוי תורתו של משיח.

הקודש והחול

אנחנו חיים היום בחברה בעלת מרכיבים שונים. החברה היהודית היום איננה עסוקה כפי שהייתה בעבר רק בענייני קודש - להיות יהודי היה לאכול כשר, לבנות בית כנסת, מקווה, טלית ותפילין, מזוזה ואפיית מצות. כל התחומים עליהם מופקד בית הדין הרבני. במשך אלפיים שנה המרכיבים של החיים

הדתיים היו זהים לגמרי עם הזהות היהודית. אולם בימינו, רוב היהודים עסוקים בעניינים אחרים לגמרי. תחומים שבשפה הרעיונית - ערכית שלנו אנחנו מגדירים אותם חולין: תחום הפרנסה, הטכנולוגיה, האומנות, הביטחון, הכלכלה, איכות הסביבה, יחסים בין לאומיים וכל תחומי ההתעסקות. זוהי עובדה, השאלה איך אנחנו מתייחסים לעובדה הזו.

אחד הראשונים שהתייחס לסוגיה הזאת לא באופן ילדותי היה אחד מאבות המחשבה של התנועה הרב שמשון רפאל הירש. הוא השכיל ללמד שיש תחום שנקרא "תורה עם דרך ארץ" - כלומר שהאדם איננו רק חי את חיי הקודש אלא חי גם את חיי החול והם דבר חשוב. הם ה"דרך ארץ" שאולי אפילו קדמה לתורה. בתקופתו, ה"דרך ארץ" נלמדה מהחיים הגרמנים, דרך ארץ של הגרמנים. בנוסף לדרך ארץ זו שיש לנו מה ללמוד ממנה, יש גם דרך ארץ הנובעת ומגלה את הזהות שלנו. כתוב בפרשת בשלח: "ולא נחם אלהים בדרך ארץ של הפלישתים"¹⁵, למה הוא לא נחם דרך ארץ של פלישתים? "כי קרוב הוא", כי הוא, עם ישראל, קרוב לקב"ה. ולכן צריך לתת לו דרך ארץ משלו. אנחנו לא באים לשלול דרך ארץ אנחנו רק צריכים להבין מה החידוש שלנו דווקא בתחום הדרך ארץ.

כשאנו באים לבחון את "דרך הארץ הגרמנית" לעומת "דרך הארץ הישראלית" - דרך ארץ זה לא מנותק מהציונות. הציונות כזיקה לתהליך ההיסטורי שמתרחש בארץ ישראל. זהו אחד מהיסודות של אבות תנועת עזרא - הרב ברויאר - שהחליט שאת התורה עם דרך ארץ צריך להעביר לתחום של הציונות המעשית פוליטית בארץ ישראל. בדיוק בנקודה זו, ישנה צומת דרכים מרכזית הנוגעת להבנת עומק משמעותה של תורתו של משיח. לשם כך יש להרחיב מעט על היחס התורני לציונות.

הציונות

באופן סכמטי ובניתוח גס, העולם הדתי מתחלק לשתי דרכים ביחסו לציונות - הציונים והחרדים. זוהי כמובן טעות גסה, אך על מנת להבין מהי הטעות וכיצד היא קשורה למונחים שלמדנו נרחיב את היריעה, ונתאר ארבע אפשרויות תורניות עקרוניות בנוגע לציונות.

ארבע עמדות אפשריות בנוגע לציונות:

1. עמדה אחת היא עמדתו של הרב קוק. לפי שיטה זו, הציונות על כל מרכיביה, כולל התחיה התרבותית והפוליטית, היא הגאולה. על המופעים המעשיים הללו דיברו הנביאים. הנביאים אמרו "עם ישראל

¹⁵ שמות יג, יז.

עתיד לחזור, להקים מדינה" - על כך התנבאו הנביאים. זו עמדת הרב קוק.

2. העמדה ההפוכה היא העמדה של הרבי מסאטמר. הרבי מסאטמר אומר שאסור להקים מדינה, הציונות היא עבירה בגלל שאסור להקים מדינה בכלל עד ביאת המשיח. זה חמור מאוד להקים מדינה, זה חטא, עבירה. ולמה אם כן מדינת ישראל פסולה? כי מדינת ישראל היא מלכות ואסור להקים מלכות לפני ביאת המשיח.

3. העמדה השלישית היא עמדת המזרחי, המזרחי ההיסטורי - הרב ריינס, הרב מיימון, הרב סולובייצ'יק. לשיטתם, מדינה זה טוב. זה עוזר ומסייע. מי אמר גאולה? לא גאולה. אבל אנחנו מדברים על ארץ ישראל וזה עוד יותר טוב! מצוות התלויות בארץ. זו העמדה של המזרחי. מה חסר כאן? המילה גאולה.

4. העמדה הרביעית היא העמדה החרדית המצויה פה בארץ ומיוצגת על ידי החזון איש, הרב ש"ך, והרב קנייבסקי. גישה זו טוענת שמדינה זה לא דבר רע, אבל זה דבר חילוני. ומכיוון שזה חילוני, צריך להתנגד. משום שכל הכוונה של התנועה הציונית היא להעביר את היהודים על דתם. לקצוץ את הפאות של התימנים, לחלל את השבת, לאכול חזיר - זה מה שהם רוצים ולכן אנחנו לא שותפים לה ולא מתגייסים לצבא. אנחנו כן שולחים נציגים לכנסת על מנת "להציל מן הארץ"¹⁶ - הציונים הם אריות טורפים, אנחנו נציל מהם כמה תקציבים לישיבות. זאת העמדה של אגודה ישראל.

כעת נחזור לחלוקה שבין ציונים לחרדים, ונשאל מדוע החלוקה היא איננה נכונה?

משום שהחלוקה האמיתית איננה שם. המחלוקת איננה בין עמדות "1" ו"3" שתומכות במדינה לעומת "2" ו"4" שמתנגדות. זה אולי הפן המעשי, אך בפן הרעיוני העמוק הרב קוק והרבי מסאטמר בעצם קרובים זה לזה - שניהם מתייחסים למדינה ולהיסטוריה ברצינות. בעוד שלעומתם גם המזרחי וגם אגודת ישראל חושבים שהמדינה היא רק מסגרת ומה שחשוב זה הדת. במובן הזה הרבי מסאטמר הרבה יותר "משיחי" מהרב סולובייצ'יק. הרב סולובייצ'יק סבור שהיהדות היא דת, ואילו הרבי מסאטמר סבור שהיהדות היא אומה - אומה שצריכה להישאר בגלות. אבל בסופו של דבר המעשה המשיחי הוא פוליטי, זו העמדה של הרבי מסאטמר.

בדיוק כמו בדוגמא הציונית, כל מארג היחסים בין הקודש והחול הוא מערכת סבוכה ומורכבת. נכון לבחון אותה לא רק דרך השורה התחתונה - האם אנחנו בעד או נגד. משום שגם כאשר יש סימפטיה צריך להבין מה המקור לכך. יש

¹⁶ בבא מציעא כד.

סימפטיה כלפי החול הנובעת מכך שיש לאדם צרכים של חול - כמו שאני זקוק לאוויר לנשימה, או לצביעת הקירות כדי שהבית יהיה יפה, כך אני זקוק לתארים אקדמיים, אומנות, בידור ופנאי. אני צריך את כל מה שעושה את החיים לנעימים, זה נקרא **חול**. אין קדושה בחול לפי התפיסה הזאת. זו בדיוק תפיסת החזון איש כפי שראינו. לעומת זה, המעמיקים בתורת ישראל מבינים שהחולין זו משימה של קדושה. אם אני אוכל תפוח, זה מעשה קדוש או לא? זה יכול להיות מעשה של חולין וזה יכול להיות מעשה של קודש. השאלה היא כזאת: האם זה קדוש בגלל שאני מברך או שמא יכולה להיות קדושה בעצם האכילה? אם יכולה להיות קדושה באכילה גם בלי קשר למצווה הדתית המתלווה אליה, אנחנו מתחילים לגעת בהבדל שבין ארץ ישראל לחוץ לארץ, מה שקשור באופן הדוק לתורתו של משיח. צריך להבין שזו נקודה מאוד חשובה ומרכזית שלא כולם יסכימו עמה. זו נקודה הדורשת הרחבה ופירוט גדול כפי שנרחיב מיד.

שלושה מקורות על אורו של משיח

אני רוצה להרחיב במושג דומה לתורתו של משיח שנקרא "אורו של משיח". אורו של משיח נמצא בכמה מדרשים, יש גם שמו של משיח - צריך פעם לעשות לימוד רציני מה זה אורו של משיח, שמו של משיח ותורתו של משיח. אבל לענייני יש מדרש שאחרי מכירת יוסף נאמר כך:

"שבטים היו עסוקין במכירתו של יוסף, ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו, ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו, ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו, ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה, והקב"ה היה עוסק בורא אורו של מלך המשיח".¹⁷

מה זה אומר בורא אורו של משיח? מתוך שק ותענית של יעקב, שק ותענית של ראובן, שבי של יוסף במצרים וזיווגו של יהודה - מתוך כל הבלאגן הזה נבנה אורו של משיח. כלומר יש מגמה שמסתתרת בתוך הבריאה שמתחילה להתרקם בתקופה של מכירת יוסף. המגמה הזו נובעת מאור אדיר הקשור לאחרית, לתכלית של הבריאה שדוחף את התהליכים להתרקם ולצאת אל הפועל. הדבר קשור לרעיון של ברגסון על "הדחף החיוני". ברגסון, שהיה פחות או יותר בן דורו של הרב קוק, הסביר שכל המציאות כולה הוא תולדה של "הדחף החיוני". מה זה דחף החיוני? זה כמו מישוה שמתח מיתר וירה חץ. כיוון שהחץ נורה אז הוא הולך ומתקדם. ככה הבריאה כולה היא תולדה של איזה דחף חיוני שמגיע לתורת האבולוציה, להיווצרות החיים, להיווצרות האדם, החברה האנושית וילך ויתקדם עד כדי כך שבסוף גם המוות ינוצח - לא ימותו יותר. כלומר הדחף החיוני כל כך חזק עד כדי כך שבסוף הכל יחזור לחיים. דיברו עם הרב קוק על הרעיון הזה, והרב קוק אמר "זה רעיון יפה, דומה

¹⁷ בראשית רבה פה, א

לרעיונות שלי אבל בכל זאת יש הבדל - החץ הזה שנורה, לאן הוא נורה? איפה המטרה שלו? כשיוורים חץ יש לו מטרה, וברגסון לא יודע להגיד לאן זה מתקדם. זה נקרא "עיוורון המצוי אצל המעפילים המודרני"¹⁸ - ככה קורא להם הרב קוק, ברגסון הוא מעפיל - עולה אבל לא יודע לאן. והרב קוק לעומת זה אומר שמה שדוחף את החץ זה לא מתיחת המיתר בהתחלה אלא המטרה. המטרה היא מטרה מגנטית והיא מושכת אליה את החץ. ככל שהמטרה יותר קרובה החץ יותר מהיר, זה נקרא אורו של משיח. העולם מתקדם לא מכוח העבר כי אם מכוח העתיד. התרגלנו במשך הדורות לינוק את כל החיים שלנו ממאורעות של העבר, אנחנו זוכרים את מעמד הר סיני, את יציאת מצרים אפילו את בריאת העולם. זה מאורעות של העבר שמפרנסים אותנו, אבל האמת היא שיש איזשהו שלב בהיסטוריה, שלב שכבר הגענו אליו בו העתיד הוא זה שמפרנס אותנו. השלב הזה צריך להיות מואר ומונהג על פי תורה מיוחדת, תורתו של משיח. כפי שכבר הזכרנו, זהו נושא רחב וסבוכ. נתייחס כרגע לשלושה מקורות המצפים שלוש סוגיות מרכזיות הנוגעות אליו.

א. תרבות כללית

האם עלינו להכיר ולהשתמש בתרבות של גוים?

אפשר כמובן להגיד שכן, אפשר להגיד שלא ואפשר להגיד תלוי... השאלה היא כמובן במה זה תלוי. בהמשך למשנת הראייה על אורו של משיח, אנסה להציע שההבדל תלוי בין תקופות. כשעם ישראל נמצא במצב של חולשה או כשעם ישראל נמצא במצב של עוצמה. מתי אנחנו זקוקים לתרבות הכללית, הגויית?

יש בכך שתי עמדות: יש כאלו שאומרים - "אנחנו מזדקקים לתרבות של הגויים כשאנחנו חלשים, אבל כשאנחנו במלוא העוצמה - אז מי צריך אותם בכלל?!"...

אפשר כמובן גם לומר הפוך. כשאנחנו במצב של חולשה אנחנו מסתגרים וחוששים מהשפעות זרות. לעומת זאת כשאנחנו במצב של עוצמה אז אדרבה אנחנו קולטים מהגויים.

גם את זה אפשר להגיד. אלו לכאורה שתי עמדות סותרות. אלא שאלו הן שתי עמדות של אותו אדם - הרב קוק - בצעירותו ובבגרותו. כשהרב קוק היה צעיר הוא אמר את העמדה הראשונה וכשהוא התבגר הוא אמר את העמדה השנייה. בצעירותו הוא כתב בעין אי"ה שמצד צורך השעה, נזקקים לקחת מהטוב סביבתו, אך בשעה שעם ישראל במלוא כוחו, אזי לא מכניסים השפעות זרות¹⁹.

אבל כשהוא התבגר בספר אורות²⁰ אז הוא אמר הפוך, וזו העמדה הבוגרת שלו.

¹⁸ קובץ ד, סח

¹⁹ שבת פ"ב, י"א.

²⁰ אורות התחיה, טו

"כשכח ישראל גדול ונשמתו מאירה בקרבו בהופעה וענפיו המעשיים מתוקנים, בסדור מלא, בקדושה ביחוד ובברכה, במקדש וממשלה, בנבואה וחכמה, אז ההתרחבות לצד החול, לענוגי החושים הרוחניים והגשמיים, להצצה חדירית (הכוונה חודרת א.ש.) ופנימית לתוך חייהם של המון עמים ולאומים שונים, למפעליהם וספריותיהם, התגברות עז החיים הטבעיים, כל אלה טובים הם ומסוגלים להרחיב את אור הטוב, והתחום ארוך הוא: י"ב מיל כמחנה ישראל כולו, הכופל באמת את כל העולם באיכותו, "יצב גבולות עמים למספר בני ישראל".

משחשך האור, משגלת שכינה, משנעתקו רגלי האומה מבית חייה, החל הצמצום להיות נתבע. כל עז חילוני עלול להיות לרועץ, כל יופי טבעי וחשקו עלול להאפיל את אור הקדש ותם הטהרה והצניעות, כל מחשבה שלא נתגדלה כולה במחנה ישראל יכולה להרס את סדר האמונה והחיים הישראליים, כל שמינות קטנה מביאה לידי בעיטה. מכאן באו העוצב והסגוף, הקדרות והפחדנות, וביותר ממה שפעלו אלה על החיים הגשמיים פעלו על החיים הרוחניים, על רוחב המחשבה, על תעופת ההרגשה."

כלומר, כשהכל בסדר אנחנו מביאים את כל הקניינים של האנושות, **בכל התחומים**. הרב קוק אומר שצמצום האופקים, הקטנות, הפחד - כל זה מצוין, בזמן החולשה. אבל בזמן שישראל במצב שלם יש מקום ואפילו הכרח להביא אלינו את כל קנייני התרבות האנושית.

אפשר להגיד: "תשמע, אתה צודק. חכה שיהיה בית מקדש, חכמה, נבואה, סנהדרין, משיח ואז נדבר. בינתיים נמשיך לחיות חיים יהודיים צרי אופקים כי עוד לא הגענו" ויש אכן רבנים שפירשו את הטקסט כך. האם אנחנו רק בשלבי התקדמות ועלינו לחכות עד המצב השלם? בפסקה, ישנה התייחסות ישירה לכך:

"עד אשר יקיץ הקץ, שקול קורא בכח: "הרחיבי מקום אהלך, ויריעות משכנותיך יטו, אל תחשכי, האריכי מיתריך ויתדותיך חזקי, כי ימין ושמאל תפרוצי וזרעך גוים יירש, וערים נשמות יושיבו". והתחום של אלפים אמה הקצר הולך הוא ומתרחב, כמדת ישועתן של ישראל, שהולכת ואורה קמעא קמעא."

ככל שהגאולה מתקדמת, כך אנחנו מרחיבים את תחום הקודש. אנחנו מחילים את הקודש על יותר תחומים של חיים. ואז כל אחד ואחד צריך לדעת איפה הוא נעצר. למשל, יש בציונות הדתית אנשים שאומרים: "תראו, צבא אפשר לקדש את זה. למה? יש מצווה. אז קדושת המצווה עוזרת לקדש את זה. אבל תרבות ואומנות - אין מצווה, אז אי אפשר לקדש את זה. פה אנחנו נתונים בסכנות גדולות". ועוד יביאו הוכחה מכל מיני אנשים שניסו ונפלו. ויש כאלה שיגידו: "לא, הרב קוק מדבר על זה שאין תחיה לאומית בלי תחיה תרבותית. אם אין

תחיה תרבותית זה סימן שהגאולה שלך איננה אמיתית, אוטנטית, ואתה בעצם מדבר רק על שינוי פוליטי או גיאוגרפי אבל אתה לא מדבר על שינוי בזהות. ברור שאם אנחנו שבים לציון ואנחנו בתהליך של גאולה חייב להיות שיתלווה לכך שינוי זהותי תרבותי." אפשר לראות את זה למשל בהתפתחות המוזיקלית. פעם, זמר דתי היה לקחת פסוק או מאמר חז"ל ולקחת מנגינה קצת משעממת להוסיף באמצע 'אוי אוי' ואז יש לנו שיר דתי, נכון? אפשר לומר שעד היום יש טרנד כזה של הרגשת "לייבדיק" שמתלווה לזה שיש משהו קצת עם מבטא יידישאי או, להבדיל, מזרחי, על מנת לתת הרגשה של שורשים. זה עדיין מין היאחזות בקרנות המזבח של הגלות, אבל אם יש יצירה חדשה אז היא ממש חדשה, זה אחת המשימות של דור התחיה. עכשיו יש פה בעיה, תגידו לי: "כל מי שעוסק באומנות גם נפגש עם תכנים לא ראויים. מה נעשה עם כל זה?" התשובה היא שהאומנות היא תולדה של אופיו של האומן. אם מה שיש לך בפנים הוא טהור, אז מה שתייצר הוא טהור. ואם מה שיש לך בפנים הוא מזוהזז אז מה שתייצר יהיה - זיפת. הכל תלוי במה שיש לך בפנים. לכן אומר הרב קוק, לפני שסופר טובל את הנוצה בדיו הוא צריך קודם כל לעשות תשובה. זו לא אומנות מגויסת - אומנות מגויסת זה 'אנחנו אומרים לך מה אתה צריך לייצר' - זה לא כך. אדם צריך לייצר מה שיש לו בפנים, השאלה מה יש לו בפנים. גם אדם העוסק ברפואה הוא נחשף לכל מיני דברים שהם לא טהורים. אבל הוא הרופא. על הסוגיות הללו אנחנו מדברים כשאנחנו מדברים על תורתו של משיח, בין היתר.

לאחרונה נפגשתי עם אחד הפעילים הגדולים שבמדינת ישראל למען מדינה יהודית וחיים נורמליים ושמרניים כמו שצריך. הוא אמר לי: "תשמע, בוא נשתף פעולה כי אנחנו צריכים להכין את 'החברה שלנו' - חברה שלנו הכוונה לחברה בתפקידי מנהיגות עם מודעות לכך בתנועה, אנשים בעלי השפעה בחברה הישראלית - שידעו **להתמודד** מול האתגרים של החברה הליברלית. החברה הליברלית הורסת את העולם, את המשפחה, את הכל. אנחנו צריכים לחזור אל יסודות - מה שהוא קורא 'הקודש' ולדעתי זה הדת - ואנחנו צריכים לעבוד ביחד". אמרתי לו: "תראה:

- א. זה שהחברה שלך לא יודעים להתמודד עם התרבות הליברלית זה בגלל שהם לא למדו אותה. לכן צריך ללמוד ולהכיר את העולם.
- ב. לא למדתם להעלות ניצוצות. העלאת ניצוצות, כך הסברתי לו הוא מושג קבלי. על פי תורת הסוד בתוך כל קליפה יש קודש נפול. - אם אתה לא עוסק בזיהוי הקודש הנפול שנמצא בתוך הקליפה אתה לא תנצח אף פעם.

אותו תלמיד חכם מבית מדרשו של הרב קוק ענה לי: "מה שאתה אומר זה מסוכן".

אם אנחנו מדברים על התמודדות עם התרבות הכללית, אי אפשר להיות בעולם של טובים ורעים, שחור ולבן. בתוך מה שאנחנו מזהים כשחור, יש הרבה נקודות של אור. הן הן המחיות את אותן השקפות מקולקלות. אם איננו מסוגלים לחשוף מהן נקודות האור שיש בעמדה המקולקלת אנחנו לעולם לא נצליח לתקן אותן, ואפילו לא לנצח. כי גם העמדה המקולקלת באה גם היא בשם איזשהו צדק סמוי. גם שם בתוך החשכה, יש ניצוץ. עולמו של הקב"ה הוא עולם אחד, ואחת המשימות של תורתו של משיח היא לגלות את האחדות הזאת.

זה אכן מסוכן. זה עלול לתת גושפנקא לכל הקלקולים בעולם. אבל לתפיסתי - אדרבה! זה מה שיכול לגאול משהו. כי אם יחזירו בתשובה שני מיליון יהודים, מה שיקרה הוא שיגרמו לשישה מיליון יהודים לא לרצות לחזור בתשובה. זו חלק מההתמודדות עם גילוי אורו של משיח. ההתמודדות הזו קריטית להבנה על ידי מי שרוצה לקדם אותה, משום שהיא מייצרת טרנספורמציה במושג הקדושה עצמו.

כאן אני רוצה לתת לכם טיפ. פעמים רבות יצא לי להשתתף בוויכוחים בין עמדות לעמדות מצרניות. באחד מהמפגשים הללו קיימנו רצף מפגשים בהם שוחחתי עם אחד מהכוהנים הגדולים של עיתון הארץ באנגלית. וכאן נקודה מאוד חשובה - ברוב הפעמים היה נוקאאוט. מדוע? מסיבה מאוד פשוטה - היה קשה לו להכיל אותי, ולי לא היה קשה להכיל אותו. כלומר, כל פעם כשהוא אמר איזה שטות אמרתי שהוא צודק, כי הוא צדק במידה מסוימת. למשל כששאלו אותו: "האם אתה מוכן שיהיו לך שכנים ערבים?" הוא אמר: "כן, בוודאי. הייתי מוכן לגור..". אז אמרתי לו: "אם ככה, אני שמח לראות שאתה בעד התיישבות יהודית בחברון." זאת אומרת, זה הנקודה. צריך לברר את נקודת האמת שיש בעמדה השנייה, והיא באמת קיימת, צריך לדעת את זה. אני יודע שזה אולי מסוכן, אבל יכול להיות - שגם אצלנו יש מה לתקן.

ב. העלאת המושגים והניצוצות

אם נשאל יהודי טוב לפני 300 שנה - יהודי חכם, משכיל, צדיק - ואשאל אותו: "יהודי צדיק ויקר, האם אתה עוסק בדברים של קדושה?" תהיה התשובה שלו: "כן, בוודאי! אני עוסק בדברים קדושים."

- "מה הקשר בין הקדושה שאתה מקדם לבין הטבע?"

"הטבע? הטבע זה של החיות.. יש יצר הרע, תאוות, קנאה ושנאה ותחרות. אני נלחם נגד הטבע בשם הקודש."

אני אשאל את היהודי הזה: "בסדר, קיבלתי. אבל אתה מאמין שה' נמצא בכל?"
"כן, הוא נמצא בכל."

- "האם הוא נמצא בטבע?"

"כן, הוא גם בטבע."

- "אם כן, האם אתה מסכים שיש קדושה גם בטבע?"

"אענה... כן..."

אז אני אשאל אותו: "אז למה אתה לא עוסק בזה?" הוא יענה לי: "כי זה מסוכן. אנחנו כל פעם שאנחנו שומעים אצל הגויים מושג של חזרה לטבע אנחנו מחכים לפוגרום הבא. כשהגויים דיברו על חזרה לטבע, הם נהיו לפאשיסטים, נאצים, חיות טרף." ועד היום הזה בתנועות הירוקות המעמיקות יש איזה ניסיון לשלול את המוסר ולהעדיף לעומת המוסר את האסתטיקה. יש מן האדרה של חזרה אל הטבע הפרימיטיבי עם כל הגועל שיש בזה. ולכן אומר היהודי הפרימיטיבי הצדיק: "תראה, זה נכון.. אבל זה מסוכן. כי בתוך הטבע יש רע. אבל, אני אטפל בזה בסוף - כשאני אגמור לטפל בענייני הקדושה שהם נגד הטבע אני אעסוק גם בקדושה שבטבע, וזה לעתיד לבא, זה בסוף." אומר הרב קוק: "הסוף הגיע". הקדושה שבתוך הטבע תובעת את עלבונה, והיא כדי להתבטא שולחת את השליחים שלה. מי השליחים שלה? החילונים. הם שליחי הקדושה שבטבע שלא מדעתם - תגידו להם שיש שם קדושה הם יגידו "אעצ שטויות". כמו שאמר עמוס עוז: "הרב קוק חושב שאני חלק מתהליך הגאולה, אז דע לך הרב קוק שאני לא חלק מתהליך הגאולה שלך." אבל דבר אחד הוא לא יודע, שגם הסירוב שלו להיות חלק מתהליך הגאולה זה בעצמו חלק מתהליך הגאולה. במילים אחרות, במאבק בין דתיים לחילונים יש לנו מאבק בין קודש מסוג אחד לקודש מסוג אחר. הקודש האחד הוא הקודש שהרב קוק מכנה אותו "הקודש הרגיל" והקודש השני הרב קוק מכנה אותו "הקודש שבתוך הטבע".

"רז התנועות העכשויות מתברר בזה, שהקודש עצמו, אור העולם, העומד למעלה מהטבע, מהגופניות והחברתיות, תובע הוא, מהעולם בכלל, ומישראל הפזור והשבור בפרט, את הדקיון (דיקיון פירושו משפט א.ש.) של הטבע, הפשטות, הבריאות, הנורמליות שבחיים, בהרגשה, בשכל, בהתפעלות. מתקרבים אנו אל כל תביעות הטבע, מתלכלכים אנו בזההמת, אין מוצא להגן כי אם על ידי הארות גדולות, על ידי הופעות נשמתיות אלהיות, מגלות רזי עליון, מודיעות האגור בסתרי חושך".²¹

את הספר "בזכות הנורמליות, כתב א.ב. יהושע. שם הוא מסביר ש"עם ישראל היה עם לא נורמלי, הוא היה בגלות, זה לא נורמלי. הוא יצא מהגלות הוא צריך לחזור לנורמליות - מה היא נורמליות? חילוניות." הצדדים הללו של החיים מלאים בהרבה לכלוך. יש אנשים שיודעים לשים על זה את החותם של

²¹ אורות הקודש ח"ב עמ' שיז'.

הקלקול, הם יאמרו: "זה מקולקל!" אגב, הם צודקים. יש הרבה דברים רעים בעולם.

"בקירוב אל הטבע יש שנאת הקודש הרגילה, הצורר את הטבע, המשדד את מערכתו."

מה אתה מתערב לי בחיים? הקודש הזה מעצבן. כמו שאמרה פעם חברה לעבודה של אשתי: "אני ביום כיפור לא יכולה להישאר בירושלים, זה יותר מדי האווירה הזאת." שאלה אותה אשתי: "אז תישארי בבית?" - "לא, הקדושה פה פורצת דרך החלונות!" הטבע שונא את הקודש הרגיל המשדד את מערכתו.

"הקודש הרגיל, המורגל מאז להתהלך עם הטבע בקרי, אוגר הוא את שארית כוחו להילחם עם הטבע, אבל לוחם הוא עם הטבע שלו, כושל הוא ונופל במלחמתו."

הקודש הולך ונלחם עם הטבע. והוא מוציא פשקווילים ומנסה את כוחו. אבל, אומר הרב קוק, מי שבא בשם הקודש נגד הטבע בטוח ייכשל במאבקו. או במלים שלנו - הדתיים לא ינצחו.

"הטבע המתנשא לתבוע את דקיונו, שנעזר על ידי תביעת הקודש הגנוזה בקרבו, מתנשא עם כל שליליותו, שונא הוא את הקודש, גם הטבע שלו, גם את הודו יפיו ובריאותו, פה נופל הטבע, ונכשל במלחמתו. לויתן ושור הבר, שניהם נופלים במלחמתם, ונעשה מברשם סעודה יפה לצדיקים."

אלא שכאן רואים יותר מכך - גם החילונים לא יצליחו. אם כן, יש לנו שני כישלונות - המאבק הדתי ייכשל, המאבק החילוני ייכשל. אז מי ינצח?

מהו המאבק של לויתן ושור הבר? במדרש ויקרא רבה²² יפה כתוב -

לעתידי לבא מזמין הקב"ה את הצדיקים לקניגין (מלחמת חיות בקרקס א.ש).

הקב"ה מזמין את הצדיקים לבא לשבת ב"טריבונות". הם רואים מלחמה בין לויתן שמגיע ממעמקי הים ושור הבר שבא מההרים והם מתחילים להילחם זה בזה ומרוב רעש העולם כולו רועד. שור הבר תופס את הלויתן בצווארו והלויתן שוחט את שור הבר בסנפירו ושניהם מתים ביחד. ואז יורדים הצדיקים מהטריבונות ועושים סעודה מברשם.

שור הבר והלויתן הם שני סוגים של קדושות, מאבק בין שתי קדושות - הקדושה שבתוך הטבע זה הלויתן והקדושה שמעל הטבע זה שור הבר, נלחמים זה בזה - שניהם ייכשלו.

²² פרשת שמיני, פרשה יג סימן ג.

מי הם אותם צדיקים? אלו הם לא הדתיים ולא החילוניים²³:

"מי שלא נשקע בהבלים, לא זנו עיניו אחרי קניגאות של אומות העולם, המשחיתות את תפארת הנשמה, את הוד אצילותה וטהרת מדותיה, הרי הוא זוכה ומזכה לראות קניגיון מלבב זה, עומד הוא ממעל לשניהם, גבריא'ל בכח אל עליון, מעורר את המלחמה, צור עולמים בהגלות אורו וקודש עליונותו גומרה, העושו יגש חרבו. רואה היא הנשמה, הנזונה מלחמה הפנימי של תורה,"

מהו לחמה הפנימי של התורה? איזה חלק של התורה זה, ומי הם הצדיקים האלה? אלו חניכי תנועת עזרא שלמדו את סוד אורו של משיח...

זוהי תורה של סוד. סוד פירושו בעברית "מה שמאחד". כמו להסתודד. "בסודם אל תבוא נפשי בקהלם אל תחד כבודי" - הסוד זה סוד האחדות. מה רואה הנשמה הזאת?

"את הכחות הבהמיים, שביבשה ושבים, מתאבקים, לוחמים בקצף, מתנפלים זה על זה, כל אחד חושב, אני אכבוש הכל, אבל לא לדגי הים, ולא לבהמות הרים הנצחון, כי אם לקורא בשם ד', והוא ימלט, וימלט הכל."

כלומר, גם הדתיים וגם החילוניים - שניהם בהמיים. לעומת "הקורא בשם ה'?" מי שלא נופל לאחד הצדדים ורואה את המציאות באופן חלקי, אלא רואה את האחדות. על ידי אנשים כאלה, בסוף יתברר שלכל יש מקום והכל יתעדן.

ג. אורו של משיח והחוצפה

יש שאלה במקורות שלנו מי גדול ממי - האם משה גדול מהמשיח או המשיח גדול ממשה. יש מקורות שאומרים שמשיח גדול ויש מקורות שאומרים שמשה גדול. הרב קוק חושב שאין סתירה בין השיטות. כך למשל בקובץ ח, פסקה קנז.

הרב מבאר שם שמומחיותו של משה היא ללמד תורה, לכן קוראים לו משה "רבינו", זה המקצוע שלו. משה - רבם של ישראל. כדי ללמד תורה צריך כמובן כישרונות אבל יש דבר אחד שמונע מללמד תורה - אם מצד התלמיד אין רצון לקבל. והביטוי החריף ביותר של הסירוב לקבל זה נקרא בתורת המידות "החוצפה". אם יש חוצפה אז למורה אין מה לעשות, הוא צריך לעזוב. זה מזכיר לכם דבר מאוד מעניין, כשמשה רבינו ראה את העגל הוא לא התבלבל, הוא ידע בדיוק מה צריך לעשות. אבל כשהעם ביקש בשר הוא אומר לקב"ה "תהרוג אותי". מה קרה? בשר זה לא עבירה? אלא, מסביר הרב קוק, הבשר היה חוצפה. כי היה להם מן וכל מה שצריך - זה שהם ביקשו בשר זה ביטוי גס. אומר משה: "אני פה לא מבין כלום. מול עבודה זרה אני יודע להתמודד, אבל מול חוצפה אני לא יודע." לעומת זה, המשיח, גדול ממשה לא בתחום התורה - כי מי יכול להיות גדול ממשה בתחום התורה? - אבל הוא מבין את הערך של האומה. מתי

²³ יעוין גם באורות התחיה כח.

בא הביטוי של הערך של האומה? כשהם לא רוצים תורה! אז מגלים מי הם, אם לא זה סתם תלמידים. יוצא לפי זה שהמשיח מתאים מאוד לתקופת המשיח - בעקבות משיחא חוצפא יסגא - כלומר החוצפה גדלה בעולם, מצליחה. ואז הרבנים לא יודעים מה לעשות עם זה, עם אישיות שלא רוצה לימודים המגיעים מחוצה לה. כדי לפתור את המצב הזה, צריך לזכור את שני הצדדים שלמדנו קודם - מי באמת יותר גדול? באופן חיצוני משה גדול, באופן פנימי משיח גדול. מדוע?

"משה רבינו כולל הוא כל נשמות ישראל מצד התורה, ומשיח הוא כולל אותם מצד עצמן, מצד מחשבתן של ישראל הקודמת לכל. ומצד הפנימיות הלא נשמתן של ישראל הוא שורש התורה ופנימיותה, והתורה בשביל ישראל נבראה, ע"כ וגבה מאד נאמר במשיח, גם ממה, ומ"מ מצד התגלות התורה הוא רק קרוב למעלת משה. מצד גדולת ערכה של נשמת משיח הכוללת את עצמיות שרשן של ישראל, אין שום חוצפא יכולה לפגוע בקדושתו, והיא בזה מתעלה מגילוי התורה שהיא צריכה בושה, שהיא הפך החוצפא, כדכתיב במתן תורה, כי לבעבור נסות אתכם בא האלוהים, ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, ודרשו חז"ל זו הבושה. ומשיח ממואב קאתי, דחציפה ואמרה מאב, ולא די שלא פגמה בנשמתו, אלא שהיא מרחצתו, מואב סיר רחצי, ובעקבתא דמשיחא חוצפא יסגא, ולא תוכל כלל להמעיט את השפעת קדושתו."²⁴

משיח בא ממואב, שהרי המשיח הוא צאצא של דוד שהוא צאצא של רות המואביה, שהיא צאצא של לוט וביתו שהיא קראה לו מואב - מה זה מואב? - מאבא. בושה, כן? היא מפרסמת בעולם כולו "הילד שלי, אתם יודעים מאיפה זה? מאבא."

הרב מבאר שמשה, בשל היותו רב המלמד תורה, "נשבר" בנוגע לבקשת הבשר של עם ישראל ולכן לא יכול היה להיות המשיח והגאולה נדחתה באלפי שנים. עכשיו שימו לב לדבר מעניין, במהלך הדור האחרון כשהקמנו מדינה, עשינו את זה על ידי - אפשר לומר - חוצפה. החלטנו להיות ריבוניים, זה חוצפה. והרבי מסאטמר לא סתם אומר את מה שהוא אומר, כי בעצם כל העמדת ריבונות לא מטעם הקב"ה זה מרידה בקב"ה ומבחינה מסוימת אפשר להבין אותו - זה מסוכן. להקים ריבונות לא מטעם ריבונות של עולם. אבל המשיח אין לו בעיה עם זה הוא מקבל את זה בכיף, ושימו לב שכשעם ישראל רוצה לציין את העובדה שהוא יצא מעבדות לחירות יש לו מנהג, זה המנגל של יום העצמאות. נכון? זה הדבר שכל עם ישראל עושה, ומבחינה סטטיסטית זה מקיף הרבה מאוד יהודים, אפילו חרדים עושים מנגל ביום העצמאות וגם הערבים. מה זה בא לומר? הרי הלל יש כאלה אומרים כן ויש כאלה אומרים לא. פטישים - כן ולא.. מצעדים, מטס של חיל האוויר - אבל המנגל אין מי שלא עושה. למה? כי

²⁴ שמונה קבצים, ח, קנז.

זה הבהר. זה ההמשך של הנקודה שבה משה רבינו נכשל ולא יכל לאמץ תורתו של משיח, נְשָׁמָה זה בא לידי ביטוי באינטואיציה של רוח הקודש של עם ישראל שיוודע שזה מה שצריך לעשות ביום העצמאות.

נסכם שלושה עקרונות מרכזיים שראינו בנוגע לתורתו של משיח, תורה עם דרך ארץ ישראלית:

- א. יכולת ההכללה - של כמה שיותר תחומים ויכולת ההכלה - של הצד שמתנגד וממילא עוצמה רוחנית המאפשרת עיסוק בתחומים רבים - תרבות, כלכלה, גיאוגרפיה ופוליטיקה ועוד.
- ב. אחדות הקודש והחול המחיבת יכולת ללקט את ניצוצות של הקודש שבתוך הקליפה.
- ג. הכרת ערכה הפנימי של האומה המאפשר חשיפת ערכה העצמי של האומה בגילוי הקודש העליון שמעל הקודש המתנגד לטבע.

אלא שחשוב להוסיף עוד נקודה אחת אחרונה: החירות. מה היא חירות?

עם ישראל לא יכול להיפרד מהקב"ה. זו לכאורה בעיה, לא? משום שאם אינני יכול להיפרד מהקב"ה אזי לא נתנו לי את האופציה לבחור. זו הנהגה המתאימה לילד קטן, שלא מאפשרים לו לבחור משום שהלכה למעשה לא סומכים על היכולת שלו לבחור נכון.

אורו של משיח מתגלה אחרי תהליך ארוך בו במהלך הדורות הקב"ה רואה שעם ישראל יותר ויותר בוגר, ואם ניתן לעם ישראל לעשות מה שהוא רוצה הוא יעשה את רצון ה' - מתוך בירור, מתוך השכלה. לכן כשהקב"ה ראה שעם ישראל מוכן לזה הוא הביא לעולם משב רוח רענן של חילונות. כי מה זה חילונות - ציונית? זאת יצירה של זהות יהודית שאין לה שום מחויבות למסורת - "מה בגלל שאני יהודי אני צריך לא לנסוע בשבת? אני יהודי לא פחות טוב ממך, אני יהודי יותר טוב ממך!" - כלומר בשם היהדות אני מתנגד לתורה, ואז זה יגרום שבבא הזמן כשאני אקבל את התורה אני אקבל אותה מתוך בירור, מתוך רצון ומתוך השכלה. את זה אמר ירמיהו הנביא:

"הִנֵּה יָמִים בָּאִים נָא ה' וְכָרַתִּי אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת בֵּית יְהוּדָה בְּרִית חֲדָשָׁה. לֹא כַּבְרִית אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת אֲבוֹתָם בְּיוֹם הַחֲזִיקִי בְיָדָם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם (כלומר כאשר אני הכרתי אותם) אֲשֶׁר הִמָּה הִפְרוּ אֶת בְּרִיתִי וְאֲנִי בָעֵלְתִּי בָם נָא ה'."²⁵

כלומר, מכאן ואילך יש משחק הורדת ידיים בין הקב"ה לעם ישראל. לפעמים אנחנו מצליחים להשתחרר מהקב"ה ולפעמים הוא כופה את עצמו עלינו -

²⁵ ירמיהו לא, ל-לב.

"כִּי זֹאת הַבְּרִית אֲשֶׁר אָכַרְתָּ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַיָּמִים הָהֵם נָאֵם ה' נָתַתִּי אֶת תּוֹרָתִי בְּקֶרְבָּם וְעַל לִבָּם אֶכְתְּבֶנָּה וְהָיִיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ לִי לְעָם. וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ (יִפְסִיקוּ לִלְמַד) וְאִישׁ אֶת אָחִיו לֵאמֹר דַּעוּ אֶת ה' כִּי כוֹלָם יִדְעוּ אוֹתִי לְמַקְטִנָּם וְעַד גְּדוֹלָם נָאֵם ה' כִּי אֶסְלַח לְעוֹנָם וּלְחַטָּאתָם לֹא אֶזְכֹּר עוֹד."²⁶

כלומר תהיה התפייסות בין התורה של הציווי לבין התורה הספונטנית - תרי"ג פיקודים ותרי"ג עתים. זוהי הליבה בה אנו עסוקים. זהו הזרם הפנימי שנותן את לשד החיים לתקופה. זרם החיים הזה תלוי באנשים שמתאימים לזה. אנחנו כמובן מלמדים זכות על כל מי שמתנגד לכל הדברים האלה ולא מבין אותם בעומקם, אולי אפילו נדרש וחשוב שיהיו מתנגדים, זה כמו שלכל עץ יש קליפה, שמחזיקה אותו. אבל עלינו להוביל את הליבה הרעיונית הזו ומתוך כך לגזור את המשימות של תנועת עזרא בשנים הקרובות.

²⁶ שם.

ליקוטי תורת ארץ ישראל

מקורות מחז"ל

לב בשר ולב אבן

וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מְכַל־הָאָרְצוֹת וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל־
אֶדְמַתְכֶם:

וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חָדָשׁ אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְהִסְרֹתִי אֶת לֵב הָאֶבֶן מִבְּשָׁרְכֶם
וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר:

(יחזקאל פרק לו פסוק כד)

(אמנם זהו מקור תנכ"י, אבל לאור המקורות בהמשך אפשר בהחלט לשים אותו
כבניין אב למה שעולה כאן)

ס ס ס ס ס

נועם וחובלים

אמר רבי אושעיא: מאי דכתיב ואקח לי (את) שני מקלות לאחד קראתי נועם
ולאחד קראתי חובלים, נועם - אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימין
זה לזה בהלכה. חובלים - אלו תלמידי חכמים שבבבל, שמחבלים זה לזה בהלכה.
ויאמר (אלי) אלה [שני] בני היצהר העמדים וגוי ושנים זיתים עליה. יצהר אמר
רבי יצחק: אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שנוחין זה לזה בהלכה כשמן
זית.

(תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כד עמוד א)

מחבלים - בלשון עז וחמה מקשין זה לזה ובני ארץ ישראל נוחין יחד, ומעיינין
יחד, ומתקן זה את דברי זה, והשמועה יוצאה לאור.

(רש"י מסכת סנהדרין דף כד עמוד א)

ס ס ס ס ס

נחת עם אדם ותורה

רבי זירא כי סליק לארעא דישראל יתיב מאה תעניתא דלשתכח גמרא בבבא
מיניה, כי היכי דלא נטרדיה.

(בבא מציעא פ"ה ע"א)

גמרא דבבלאי - גמרא שלנו.

דלא ניטרדיה - כשעלה לארץ ישראל ללמוד מפי רבי יוחנן, ואמוראין שבארץ
ישראל לא היו בני מחלוקת, ונוחין זה לזה כשמן, כדאמרינן בסנהדרין (כד, א),
ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופירוקין.

(רש"י)

(ע"פ רש"י השינוי מתבטא בשני רבדים: גם בייחס בין בני האדם וגם ביחס אל
התורה. חכמי א"י הם בעלי תודעה הרמונית ומוצאים את החיבור גם לבני אדם
אחרים וגם מרגישים עם התורה יותר הרמוניה ולא מתנהלים איתה בדרך של
קושיות ותירוצים וראה דברי הרב קוק באורות התורה).

ס ס ס ס ס

אור וודאות חושך וספק

מאי בבל? אמר רבי יוחנן: בלולה במקרא, בלולה במשנה, בלולה בתלמוד. (איכה
ג') "במחשכים הושיבני כמתי עולם" אמר רבי ירמיה: זה תלמודה של בבל.

(סנהדרין כ"ד ע"א)

במחשכים הושיבני - שאין נוחין זה עם זה ותלמודם ספק בידם.

(רש"י)

ס ס ס ס ס

לב רגז

עולא במיסקיה לארעא דישראל איתלוו ליה תרין בני חוזאי בהדיה, קם חד
שחטיה לחבריה, אמר ליה לעולא: יאות עבדי? אמר ליה: אין, ופרע ליה בית
השחיטה. כי אתא לקמיה דר' יוחנן, א"ל: דלמא חס ושלום אחזיקי ידי עוברי

עבירה? א"ל: נפשך הצלת. קא תמה רבי יוחנן: מכדי כתיב ונתן ה' לך שם לב רגז בבבל כתיב! א"ל: ההוא שעתא לא עברין ירדנא.

(תלמוד בבלי מסכת נדרים דף כב עמוד א)

א"ל אין ופרע לו בית שחיטה - ונתיירא לומר לו שלא עשה יפה שמא יהרגנו. אמר דלמא אחזיקי ידי עוברי עבירה - שאמרתי לו זיל ופרע בית שחיטה. תמה ר' יוחנן - על דהוה ליה לההוא בר חזאיה כעס כל כך שהרג לחבירו הואיל דהוה בארץ ישראל. לא עברין ירדנא - עדיין לא עברנו את הירדן כשאירע אותו מעשה ולא היונן בתחום א"י.

(רש"י מסכת נדרים דף כב עמוד א)

(תרגום חופשי - כשעלה האמורא עולא לארץ ישראל התלוו אליו שני בני אדם. בשלב מסויים הרג אחד מהם את השני. לאחר מכן שאל הרוצח את עולא: "האם עשיתי נכון?" ענה לו עולא: "כן. וחתוך אותו עוד שימות מהר יותר". כשהגיע עולא לארץ ישראל שאל את רבי יוחנן "האם אולי ח"ו החזקתי ידי עוברי עבירה בכך שאמרתי לו דברים אלה אע"פ שאמרתי אותם משום הפחד שמא יהרגני?". אמר לו רבי יוחנן: "את נפשך הצלת. שכן מותר לאדם לומר דבר זה כדי להנצל ממוות". ובכל זאת תמה רבי יוחנן על המעשה איך היגע אותו אדם למצב שמרוב כעס הוא הורג את חבריו הרי כתוב ש"לב רגז" זה תכונה של החיים בבלי! אמר לו עולא בזה המעשה עדין לא חצינו את הירדן ולא נכנסנו לארץ ישראל).

מהדברים כאן עולה שהחיים בחוץ לארץ מייצרים מצב של "לב רגז" כי הרי זה לא המקום הטבעי שלנו ואנו מתהלכים שם חסרי ביטחון ותחושת שייכות ומכאן גם חסרי יציבות נפשית שיכולה להדרדר ל"לב רגז".

א א א א א

ד' אמות של הלכה

והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד.

(תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ח עמוד א)

ס ס ס ס ס

היחס למוזיקה

משבטלה סנהדרין - בטל השיר מבית המשתאות, שנאמר: בשיר לא ישתו יין וגו'.

(תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מח עמוד א)

תמונת ההיפוך היא שכאשר תחזור הסנהדרין הרי נחזור למציאות שבו יש "שיר בבתי משתאות" על איזו מוזיקה מודבר? ומה שותים באותם בתי משתאות? מה האווירה הנוצרת מכך? מדוע זו התופעה אשר תופיע יחד עם חזרת הסנהדרין?

ס ס ס ס ס

נבואה וחכמה

אמר רבי אבדימי דמן חיפה: מיום שחרב בית המקדש, ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים.

(תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף יב עמוד א)

מה המשמעות לעולם תורה שבנוי רק על חכמה בלי נבואה ומה השינוי שיתחולל בזמן שתחזור הנבואה?

ס ס ס ס ס

"לשחק עם לויתן"

א"ר יצחק: אין לו להקב"ה שחוק אלא אותו היום בלבד. איני? והאמר רב יהודה אמר רב: שתיים עשרה שעות הוי היום, שלש הראשונות הקדוש ברוך הוא יושב ועוסק בתורה, שניות - יושב ודן את כל העולם כולו, כיון שרואה שנתחייב עולם כלייה, עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים, שלישיות - יושב וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים עד ביצי כנים, רביעיות - יושב ומשחק עם לויתן, שנאמר: לויתן זה יצרת לשחק בו! אמר רב נחמן בר יצחק: עם בריותיו משחק, ועל בריותיו אינו משחק אלא אותו היום בלבד. א"ל רב אחא לרב נחמן בר יצחק: מיום שחרב בית המקדש אין שחוק להקב"ה. ומנלן

דליכא שחוק? אילימא מדכתיב: ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרח וגו', דלמא ההוא יומא ותו לא! אלא דכתיב: אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני, תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי, דלמא שכחה הוא דליכא, אבל שחוק מיהא איכא! אלא מהא: החשיתי מעולם אחריש אתאפק וגו'. ברביעיות מאי עביד? יושב ומלמד תינוקות של בית רבן תורה, שנאמר: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים, למי יורה דעה ולמי יבין שמועה? לגמולי מחלב ולעתיקי משדים.

(תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ג עמוד ב)

מדוע דווקא בתקופת שבית המקדש קיים הקב"ה רבע מזמנו עוסק ב- "לשחך עם לויתן" ואילו בתקופת הגלות הוא ממיר זאת ללימוד תורה? מה זה אומר על היחס בין שני "עיסוקים" אלו בהקשר של גלות וגאולה?

הרב קוק

ישר וכובש

התחיה של "השבת לב אבות אל בנים ולב בנים אל אבותם"

אי-אפשר להיות כי-אם דווקא על-ידי **אורא דארץ-ישראל**.

כההטבה המוסרית של היחיד, כן של הכלל כולו היא נכללת בשתי המדרגות הידועות של הישר, והכובש.

כשם שהיחיד בשעה שהוא עדיין לא עלה עד מרום פסגת המוסר הגמור, בשעה שבטבעו עוד לא נחקק יפה החותם של הצדק והטוב, אז דרכו הישרה קשה עליו, הוא צריך למלחמות על כל צעד והוא מוכרח להדוך את כוחותיו הרעים, לכבשם ולבטלם לפעמים.

אבל זה איננו דרך האורה עדיין, כי כאשר יוסיף לקח, וישתמש באורה של תורה מצורף עם המאור השכלי והנטיה הטבעית, שבלב הישר והתמים שהתעורר יפה, אז ימצא כי הוא איננו צריך כל-כך להיות בעל מלחמות.

ואם לפעמים יהיה לו צורך במלחמה, יראה גבורה אחרת, ולגמרי אחרת, כי לא יכבוש שום כח מכחות נפשו עד שיהיו אסורים וכלואים, שלא יעשו מאומה, כי-אם יקחם ישעבדם בחבלי אדם ובעבותות אהבה אל הטוב ואל היושר, אל מרומי המגמות היותר נשאות, שהם הנם החפצים האלהיים.

ואז יצא מכלל עבדות ויהיה בן חורין מאושר, עטור בעבדות העליונה שהיא עטרת תפארת, "עטרת זהב מזוקק על ראשו"...

במדה כזאת המאסרים השכליים והמוסריים מתפתחים, **החיים זורמים במילואם**, "קול רינה וצהלה באהלי צדיקים ימין ד' עושה חיל ימין ד' רוממה, ימין ד' עושה חיל".

כל הנטיות הטבעיות עומדות הכן בהרחבתן למלא את התפקיד האלהי הטוב והנאור...

כשהדרך הנכונה היא לו להתהלך **במדרגה התחתונה** של המוסר הכללי, אז אם אמנם היא נמוכה, חשוכה, ומלאה מהומות מלחמה, אבל עם כל הכבודות שלה מכשיריה נכונים לפניה, הכחות הרעים מתכבשים, היד הגוברת תהיה אז של היושר, של הצדק, של הטוב והתושיה כפי המובן הרגיל והמוסכם, שגם אלה ברובם הנם עומדים במצב הכבישה, גם הדרכים הפרטיים שלהם הנם מלאים מלחמה ונצחון יחדיו גם הם משתמשים **בסמים המרים**, למען יקומו ויעמדו על רגליהם, אבל מ"מ העז והצדק בימינם.

כזאת היא היהדות שבחוץ לארץ, שאיננה יכולה להיות במילואה וטהרתה כי סוף סוף הלא "כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלה".

שם בגיא צלמות א"א ללכת במרחב, א"א אפשר לשאוף לחיים מלאים, כי החיים החברותיים והלאומיים, מרעלים ברעל אויר ארץ העמים שהוא נותן חיים לאותם העמים שהם מוצאים שם את כל מה שהם מבקשים, שהם יכולים לבנות שמה את כל מגמותיהם היותר עליונות, אבל אף לא נקודה אחת אידאלית מיוחדת וחשובה ימצא שם ישראל.

על כן הוא מוכרח להיות צולע על ירכו, לרכס את כל משאלותיו רק במילוי צרכיו הפרטיים המוכרחים לחיי העיכול וההזנה לבדם. ומזה בא, שהאוויר הזה עצמו הוא מזהם את הלב והמח הישראלי, מחלישו ומטמטמו, על כן רק דרך הכבישה הכללית היא הדרך היותר אפשרית ומובילה אל החפץ, **שמה**.

אבל לא זאת היא תורת החיים הנצרכת לדור של עקבא דמשיחא, שהיא מוכרחת להמשך או ממקום בית חיינו.

כנסת ישראל התנערה לתחיה, ביחש להרצון של הדור הצעיר.

הכחות נתעוררו בתעורה נפלאה ומתמהת.

אין בשום אופן אפשרות להכניעם בדרך כבישה, כי-אם לרוממם ולשגבם, ולהראות לפניהם את הדרך של האורה הרוממה והאדירה.

הלב הוא לב חדש וטהור, הכליות הנן נכונות לכל מרומ, נשגב וקדוש.

שום דבר לא יצא אמנם אל הפועל, מה שהוא צפון בלב האומה ובכחותיה הגנוזים, זאת היא עבודת חכמי הדור, צדיקים, גאונים, דרשנים, חכמים וסופרים, ועליהם יתוספו לדור דורים ביתר מעלה, **משוררים**, ברוח ד' על עמו, חוזים,

נביאים, גבורים לפי ההתעלות העתידה במעלה אחר מעלה, "התנערי מעפר קומי שבי ירושלם".

אבל זה הוא **דבר מוחש וגלוי לעינים**, כי אור הצדק הפנימי, היושר הכללי והאהבה הלאומית הטהורה ברשפיה רשפי אש נתרבה ונתעלה בלב הדור הצעיר, במעולה שבו. על כן אף על פי שאין לו עדיין בפועל מאומה, כי כל ההסברים של כל אורחות היהדות, של כל הדברים היותר עקריים יסודיים, המספיקים למי שתעודתם היא להיות כובשים, שריכוך לבבם היא שלמותם וקימוץ כחותיהם הוא שבחם תהלתם;

כל אלה, אמנם אינם מספיקים לאותם שכבר מלאו כח עלומים, ובלשד חייהם יש מקום **לאור הצדק הכללי**, שהוא הסגולה הישראלית היותר פנימית ועליונה, להיות מאיר ומופיע גם **נוהם כנהמת ים לגליו**, ושוטף בחזקת יד החיים הסוערים כנחל שוטף.

להם אנחנו צריכים ללמד תורת חיים ממקור החיים, דרכי מוסר מלאי אורה וצהלה, דברי חן ושכל טוב, מזוקקים ומצורפים, מבוררים ומסומנים, עד **שמעצמם** ימצאו את השלמת כל אידיאליהם, ואת אדירות כל חפציהם היותר רוממים והיותר נשאים, שהם מתאימים לעזה ותפארתה, לחסנה והדרה של אור עולם של אוצר חיים לתורת החיים.

(מאמר הדור)

בחלק האחרון של מאמר הדור מדגיש הרב קוק את ההבדל בין שני הדורות השונים במערכת שהוא מכנה "ישר וכובש". הדור החדש מתאפיין באופן כללי ברצון לחבר בין כוחות הנפש העצמיים שלו אל מערכת הערכים אותה הוא בוחר לקבל על עצמו.

התחיה הלאומית הולכת בד בבד עם תחיית הרצון והעצמאות הלאומית משולבת עם הרצון לעצמיות. ושחרור הארץ נובע משחרור הלב והבראתו.

א א א א א א

כלל ופרט

"הבדל עצום ונשגב בין תורת א"י לתורת חו"ל. בא"י שפע רוח הקדש מתפרץ לחול על כל ת"ח שמבקש ללמוד תורה לשמה, וק"ו על קיבוץ של ת"ח, והרוח הכללי, השופע בנועם והולך ומתפשט, הוא הרודד את הפרטים, הוא המרחיב את ההלכות, הכל מלמעלה למטה. מה שא"כ בחו"ל. רוח כללי קדוש א"א לשאוף באויר טמא ועל אדמה טמאה. אלא כל פרט ופרט מן התורה מעלה איזה ניצוץ,

איזו הארה, להתקרב אל רוח אלקים חיים, השוכן על עמו פה בארץ חיים. "על הגאולה זה תלמוד ירושלמי ועל התמורה זה תלמוד בבלי"

(אגרות הראי"ה, אגרת צ"ו)

באגרת צ"ו מפרט הרב קוק באופן מפורש את השוני בין תורת ארץ ישראל לתורת חו"ל. באגרת זו הוא מדגיש את המעבר מתפיסה פרטית לתפיסה כללית.

ס ס ס ס ס

חכמת הלב והרעיון

"כי לדעתי העניה יש לנו עוד מחיצה אחת, שהננו צריכים לפתח בה ג"כ פתח להרבות הכניסה והיציאה מגבול לגבול, והיא: בין חכמת האגדה וחכמת ההלכה. באמת, כשם שחכמת ישראל ההיסטורית לכל ענפיה חיה היא ויונקת מחכמתה של תורה לעמקה ולרחבה, והאחרונה מושפעת ג"כ הרבה מהראשונה, כן הוא בענין חכמת ההגדה עם חכמת ההלכה, שיסוד הראשונה חכמת הלב והרעיון, שכל ההלכות המרובות התלויות בדעה ובמחשבה נובעות ממנה, והשניה היא חכמת המעשים. ששניהם נובעים משני השרשים שמסתעפים מתוה"ק, הם החכמה והנבואה."

(אגרות הראי"ה, אגרת ק"ג)

באגרת ק"ג מבאר הרב קוק את השינוי במקצועות התורה בהם יש לעסוק בארץ ישראל.

ס ס ס ס ס

אדם חי

ומאחר שזאת היא כל עקרה של הצורה החדשה, שאני חפץ בהשיבה, דהיינו שיהיה שורר בקרבה עז החיים, הראוי לשמעתתא דבעיא צילותא, ושמחת לב... ודווקא בישיבה כזאת יוכל להתקיים התוך של דרשת "אדם כי ימות באוהל", אדם חי, המטה את תשוקותיו וכחותיו לא להוללות וסכלות, כ"א לעמלה של תורה ושמחת השגחתה, אבל מי שאין לו הרגשת החיים וזיום הוא לא יכול להיות אדם אשר ימות באוהל.

לא תוכל לעד התורה להיות מצומצמת רק בחקר הלכה המעשית לבדו. החלק הרוחני שבתורה, לכל רחבו, עמקו והיקפו, מוכרח גם הוא למצא מקום בישיבה. האגדות, המדרשים הנגלים והנסתרים, ספרי המחקר והקבלה העיונית, המוסר והרעיון, הדקדוק, הפיוט והשירה, כמובן של חכמי אמת וחסידים הראשונים, גם הם הנם גופי תורה, שאף ע"פ שאי אפשר לתן להם כ"כ זמן וכ"כ קביעות, כמו ההלכות והתלמודים, הפוסקים הראשונים והאחרונים, מ"מ א"א כלל, ביחוד בימינו, וביותר בארץ-ישראל, הדורשת תעופה רוחנית מבניה בטבע קדושתה, המלווה את כל אווירה, למנע את כל אלה מלקחת עבורם מקום חשוב. וצד חידוש זה הוא מוכרח בדורנו, ומוכרח הוא ביותר בישוב החדש, הדורש רפואה רוחנית.

(אגרת קמ"ו)

באגרת קמ"ו מתווה הרב קוק את הישיבה החדשה אותה הוא חולם להקים ומפרט את עקרונותיה בתוך דבריו מצוי התיאור של התלמיד החכם הארץ ישראלי. כאן הרב קוק שם דגש על תכונות הנפש.

ס ס ס ס ס

קול קורא בכוח-הרחיבי מקום אהלך

כשכח ישראל גדול ונשמתו מאירה בקרבו בהופעה וענפיו המעשיים מתוקנים, בסדור מלא, בקדושה ביחוד ובברכה, במקדש וממשלה, בנבואה וחכמה, אז ההתרחבות לצד החול, לעינוגי החושים הרוחניים והגשמיים, להצצה חדירית ופנימית לתוך חייהם של המון עמים ולאומים שונים, למפעליהם וספריותיהם, התגברות עז החיים הטבעיים, כל אלה טובים הם ומסוגלים להרחיב את אור הטוב, והתחום ארוך הוא: י"ב מיל כמחנה ישראל כולו, הכופל באמת את כל העולם באיכותו, "יצב גבולות עמים למספר בני ישראל".

(אורות התחיה, טו)

בפיסקה זו מתאר הרב קוק את המרחבים החדשים הנפתחים בפנינו. כאן בולטת באופן כללי הקריאה להיות "איש קודש מתרחב" לעברים שונים. אמנם הוא מדגיש שהתיאור הזה הוא התיאור של המצאות השלמה כאשר נגיע למצב השלם אבל הוא גם אומר שזה תהליך שכבר התחיל ואנו צריכים לנוע בתוכו.

ס ס ס ס ס

פיתוח כח המדמה

הדמיון של ארץ ישראל הוא צלול וברור, נקי וטהור ומסוגל להופעת האמת האלוהית, להלבשת החפץ המרומם והנשגב של המגמה האידיאלית אשר בעליונות הקדש, מוכן להסברת נבואה ואורותיה, להבהקת רוח הקדש וזהריו. והדמיון אשר בארץ העמים עכור הוא, מעורב במחשכים, בצללי טומאה וזיהום, לא יוכל להתנשא למרומי קודש ולא יוכל להיות בסיס לשפעת האורה האלוהית המתעלה מכל שפלות העולמים ומצריהם. מתוך שהשכל והדמיון אחוזים זה בזה ופועלים ונפעלים זה על זה וזה מזה, לכן לא יוכל גם השכל שבחול"ל להיות מאיר באורו שבארץ ישראל "אורא דארץ ישראל מחכים"

(אורות, ארץ ישראל, ה)

הרב קוק כאן ובמקומות אחרים נותן משקל גדול לפיתוח כח המדמה ולשכלול. הדמיון הוא אותו כוח מכוחות הנפש מסוגל לשכלל את החיבור בין תודעה מופשטת של רוח לתובנה שעולה מעולם החושים החומרי ובתור שכוה הוא כלי מרכזי לתקופה בה צריך ללמוד מחדש את החיבורים בין קודש לחול.

ס ס ס ס ס

חירות הרוח אימוץ הגוף ועוז של יצירה

"מפני שהציור של גדולת האור האלוקי גדול מאד בפנימיות הנשמות של דור אחרון של עקבתא דמשיחא, במידה כזו שאין להן עדיין הסתגלות איך מנהיגים את החיים המעשיים על פי גודל עליון כזה, באה הכפירה, והדלדול הרוחני שדומה לחורבן, שאנו רואים אותו בדורנו. אבל דרך הרפואה היא רק להרבות כלים, הסברות ותכניות, המועילים לסול דרכים בשביל הסתגלות מעשית על פי ההארות היותר עליונות. ומטעם זה באה גם כן הדרישה הגדולה לחירות הרוח, ואימוץ הגוף, כי רק רוח חזק ואמיץ, וגוף בריא ואיתן, יוכלו להכיל בתוכם את ההארות היותר עליונות מבלי זעזוע, ולעמוד במעמד האיתניות הראוי לחיים פועלים מלאים עוז של יצירה, ולהמשיך מתוכם המשכות של ארחות חיים, מתוך צירוף פנימי, שכל אלו ההכנות דרושות הן לתשובה השלימה העומדת אחר כתלנו."

(אורות התחיה, מז)

"ביסוס העולם בכלל, וביסוסה של כנסת ישראל בפרט, הוא גורם, שבא הזמן של חיזוק הרצון בעולם, ועמו התור של חיזוק הגוף למטרות נעלות. והוא שקול כנגד סדרי תעניות וסיגופים בדורות הראשונים..."

(אורות הקודש ג, עמ' ע"ח)

בארץ ישראל יש כבר מצב בריא ביחסי הגומלין בין קודש לחול ולכן הרוח תלויה היא בגוף. אימוץ הגוף יכול להחזיר אותנו ל "עוז של יצירה" שמאוד נדרשת לפיתוחה של תור ארץ ישראל.

פסקה זו כוללת התייחסות לעוד נושאים חשובים ביחסו של הרב קוק לגוף, כגון הקשר לרצון והתהליכים ההיסטוריים הקשורים לחזרה לגופניות, ובהם ניגע בהמשך המאמר.

"תשובה גשמית, יוצרת דם בריא, בשר בריא, גופים חטובים ואיתנים, רוח לזה ש שורה על גבי שרירים חזקים".

(שמונה קבצים, קובץ ג, רעג)

ס ס ס ס ס

מתקרבים אל הטבע

"הנני רואה בעיני, אור חיי אליהו עולה, כחו לאלוהיו הולך ומתגלה, הקודש שבטבע פורץ גדריו, הולך הוא בעצמו להתאחד עם הקודש שלמעלה מן הטבע הגס, עם הקודש הלוחם בטבע. לחמנו בטבע ויצאנו בנצחון, הטבע המגושם עשה אותנו לבעלי מומים, נגע בכף ירכנו, אבל השמש הלא לנו זרחה לרפאותנו מצלעתנו.

היהדות של העבר, ממצרים ועד הנה, מלחמה ארוכה היא נגד הטבע, בצדו הכעור, של טבע האנושי הכללי, אפילו טבע האומה וטבעו של כל יחיד. לחמנו בטבע כדי לנצחו כדי לרדותו בתוך ביתו, הוא נכנע בפנינו, העולמות הולכים ומתבססים, בעצם עומק הטבע תביעה גדולה מתגברת לקדושה ולטהרה, לעדינות נפש ולזכוך החיים, אליהו בא לבשר שלום ובנשמתה הפנימית של האומה זרם חיים של טבע מתפרץ, והוא הולך ומתקרב אל הקודש. זכירת יציאת מצרים הולכת ונעשית לזכירת יציאת שעבוד מלכויות ההולכת ומתקמת, והננו כולנו הולכים ומתקרבים אל הטבע והוא מתקרב אלינו, הולך הוא ונכבש לפנינו ודרישותיו הולכות ומתאמות עם דרישותינו האציליות ממקור הקודש. הרוח הצעיר התובע את ארצו, שפתו, חרותו וכבודו, ספרותו וכחו, רכושו, רגשותיו, נורמים הם ע"י שטף של טבע, שבתוכיותו מלא הוא אש קודש."

(אורות התחיה, ל)

המעבר מחו"ל לארץ ישראל כרוך בשינוי דרמטי מה שהיה נראה כאויב הופך לראוי לשלום. כל ההיסטוריה הרוחנית שלנו מלאה בכלים שאפשרו לנו בתור

אנשי קודש להילחם עם הטבע, אבל הגיע רגע השינוי ומערכת יחסים אחרת
לגמרי אמורה להתפתח. כיצד מחוללים שינוי שכזה?

ס ס ס ס ס

ישוב העולם - הקודש יונק מהחול

"הגיע הזמן לפרסם בעולם. שהקודש, האידאליזם העליונה הראויה להיות
נכספת מכל צדיקים, מכל ברי לב. הוא יונק מהחול. כמו שהצומח יונק מהדומם
וכמו שהחי והאדם ניזון ממה שהוא למטה ממדרגתו כהויה ואז יבא התור
בעולם, שרוח הקודש ושאיפת הקודש יהיו הגורמים האדירים לבנין העולם
ושכלולו, ויסור אז מהעולם אותו המצב של המארה העתיקה הרובצת עליו.
המתבטאת במאמר הפילוסופי המוסרי של החסיד בחובות הלבבות: "שכל מה
שמוסיף העולם ישוב, מוסיף השכל חורבן", ויהיו ישוב השכל וישוב העולם
הולכים בהדדיות גמורה, ויהיה כבוד ד' לעולם וישמח ד' במעשיו."

(מאמרי הראיה, עמ' 406 מאמר 'נאדר בקודש')

הדמיון של ארץ ישראל הוא צלול וברור, נקי וטהור ומסוגל להופעת האמת
האלוהית להלבשת החפץ המרומם והנשגב של המגמה האידאית אשר
בעליונות הקדש, מוכן להסברת נבואה ואורותיה, להבהקת רוח הקדש וזהריו.
והדמיון אשר בארץ העמים עכור הוא, מעורב במחשכים, בצללי טומאה וזיהום,
לא יוכל להתנשא למרומי קודש ולא יוכל להיות בסיס לשפעת האורה האלוהית
המתעלה מכל שפלות העולמים ומצריהם. מתוך שהשכל והדמיון אחוזים זה
בזה ופועלים ונפעלים זה על זה וזה מזה, לכן לא יוכל גם השכל שבחול להיות
מאיר באורו שבארץ ישראל. "אזירא דארץ ישראל מחכים.

(שמונה קבצים, קובץ ז, קס"ז)

כאן שוב חוזר הרב קוק על השינוי הדרמטי במערכת היחסים בן הקודש לחול
ומוסיף ביטוי חזק ביותר - קודש יונק מהחול דהיינו לא רק שהפסקנו להילחם
אלא אנו מבינים שבכדי שהקודש יתפח ויגדל הוא צריך לבנות מערכת יחסים
של יניקה מהחול מערכת יחסים של השפעה דו סטרית בן קודש לחול.
במה זה בא לידי ביטוי?

ס ס ס ס ס

מיסטיקה

"ריחוק מארץ ישראל, וריחוק מהסוג והקבלה שבתורה, זהו ענין אחד. יהדות אורתודוקסית שמנותקת מן הסוד של כל התורה כולה, היא מנותקת גם מארץ ישראל. זה ידוע. מתוך חזרת כלל ישראל בשלימותו, לארץ ישראל, אנחנו מצפים לחזרת רוח הקודש ונבואה, ומתוך כל שלמות התורה. החתם סופר אומר "לא לערבב נגלה ונסתר". לא לערבב. אבל, באופן מסודר ודאי. גדולי ישראל, גם אם היו שלא עסקו בקבלה, אבל לא הכישו ח"ו את אמיתתה. כל קיום ישראל, נצח ישראל, זה מיסטיקה, זה שייך לארץ ישראל. ומתוך כך ההבנה, שהעצמות הפנימית של ישראל, שמתבטאת ביצירות עצמיות, הנמשכות מתוך עצמיותנו הפנימית, הן במחשבה והן במעשים, הן שייכות דווקא לארץ ישראל".

(הרצי"ה קוק, התורה הגואלת חלק ד' סימן כ"ג)

איש הקודש המתרחב

הרב קובי בורנשטיין

תורת ארץ ישראל היא מושג שקיים בחז"ל, ראשונים ואחרונים. במאמר זה מציג לנו הרב קובי בורנשטיין את ההבדלים בין תורת ארץ ישראל לתורת חו"ל באופנים שונים. הבדלים אלו נמצאים במרחבים שונים במציאות, הן באופי ובהתנהגות של האדם מישראל, בצורת הלימוד, בחיפוש המענה ועוד ועוד. עיקר החידוש הוא במרחב החיים של איש התורה. אם בעבר התורה הייתה כזו שדורשת התכווצות לתוך בית המדרש, כעת נדרשים אנשי קודש שמתרחבים לעולם ומביאים בשורה חדשה.

הרב קובי בורנשטיין הוא ראש בית המדרש התנועתי ומנהל התוכן של 'מרכז קטיף' להנצחת מורשת גוש קטיף וצפון השומרון. בעברו היה ממובילי המאבק נגד הפינוי מגוש קטיף.

הביטוי 'תורת ארץ ישראל' מבטא בתוכו התייחסות מיוחדת לתורה המופיעה בתקופה שבה אנו זוכים לחיות.

ביטוי זה טומן בתוכו תובנה שהתורה, כמו העולם כולו, הולכים ונעים לעבר גילויים חדשים, לעבר מציאות טובה יותר, מקודשת יותר.

המציאות בה חזרנו לחיות בארצנו ובמדינתנו, בהופעה לאומית של עם, משפיעה משמעותית על המסגרות שלנו לחיות חיי קודש בהופעה עמוקה יותר.

- עד כמה רחבה ההשפעה של תורת ארץ ישראל?
- עד כמה היא אמורה לשנות את הדרך בה התרגלנו לתפוס את הקודש בשנות הגולה?

הרב קוק קורא לנו 'להרבות כלים', הסברות ותוכניות, המועילים לסול דרכים בשביל הסתגלות מעשית על פי ההארות היותר עליונות.²⁷

- מה הדרכים אותם אנו צריכים לסול?
- מהם הכלים וההסתגלות המעשית?

ע"פ הרב קוק ההשפעה נובעת משני שינויים משמעותיים במקום ובזמן. המעבר מתקופת הגלות לתקופת הגאולה. והמעבר מ'טומאת ארץ העמים' אל 'ארץ הקודש'.

²⁷ אורות התחיה מז

במסגרת רשימה זו חיברנו שני סוגי מקורות בליקוטי תורת ארץ ישראל שהובא לעיל:

הראשון הוא לקט של אמרות חז"ל הן על ההבדל בין תורת חז"ל לתורת א"י, לרבות על השינויים שחלים מאז יצאנו לגלות ונחרב בית המקדש. בעזרת מקורות אלו אפשר לקבל תמונת ראי על הופעת הקודש כאשר נחזור לארצנו ויבנה בית המקדש.

החלק השני הוא לקט מקורות השאוב מתוך תורת הרב קוק, 'הרואה הגדול', אשר שם את 'תורת ארץ ישראל' במרכז הגותו ועולמו.

מקורות אלו מאפשרים לנו לסמן את התמונה של מרחב חיי הקודש ועל פיהם אפשר לשאול את עצמנו בכל סעיף וסעיף - מהי הדרך? מהו הכלי המעשי אותו אני מוזמן לרכוש ולפתח בכדי לצעוד בדרך זו?

שתי הערות מקדימות:

א. יש כאן כמובן קפיצה היסטורית המדלגת מההיגדים שנאמרו סמוך ליציאה לגלות, עד להיגדים של הרב קוק שנאמרו תוך כדי חזרתנו לארץ. בכדי ליצור תמונה שלמה הרבה יותר יש להתייחס לכל מה שנכתב בנושא מאז ועד כה, אבל כבר הורנו חז"ל - 'לא עליך המלאכה לגמור'.

ב. המקורות השונים מבטאים רצף של תהליך הבראה מהיותנו "עצמות יבשות" בגלות עד חזרה לבריאות מלאה. כמו כל תהליך הבראה, מדובר כמובן על תהליך מתמשך ויש צורך בהבנה עמוקה של תהליך ההבראה, כדי לדעת מתי נכון לעבור משלב לשלב. עצם העמדת החזון והשאיפה העתידית היא כבר חלק מתהליך ההבראה, גם אם לחלקים מסוימים עדיין צריך לחכות עד שיגיע זמנם. מצד שני, יש מדרגות שכבר אנו יכולים להגיע אליהם ובכך שאנו לא מגיעים אליהם אנו יוצרים מצב מסוכן שלא רק שמעכב את השיקום, אלא אף מעצים את ההתנהלות במצב של חולי ומגביר את השפעותיה השליליות. למה הדבר דומה? לחולה שעדיין ממשיך לקחת תרופות חזקות הכוללות תופעות לוואי כבר לאחר שנגמר הצורך החיוני בהם או לאדם הממשיך ללכת עם קביום בשלב בו הוא כבר צריך לתת לשרירים שלו לחזור ולהירפא מעצם התרגול של השימוש בהם. הרי בשלב מסוים התרופות והקביום לא רק שמפסיקות להועיל, אלא הם מקבעות את המחלה ולעתים אף גורמים לרגרסיה, חלילה.

בכדי לעמוד על היקף החידוש של "תורת ארץ ישראל" ועל השלכתו על מרחבים רבים ושונים נדרש לימוד, העמקה ובירור של כל סעיף וסעיף, ולצורך זה המקורות מסודרים בחלק שנקרא 'ליקוטי תורת ארץ ישראל'.

יחד עם זאת בכדי לקבל מבט כולל על עומק השינוי ועל המרחבים השונים אליהם הוא מתייחס בחרתי לרכז את עיקרי המילים והמונחים לתורת ארץ ישראל לעומת תורת חו"ל **בסוף המאמר** ובכך לאפשר מבט ממעוף הציפור שיאפשר לקבל רושם רחב של תיאור המציאות העתידית.

השינוי מתחיל בי

מקובץ המקורות שלפנינו²⁸ כבר עולה תמונה רחבה מאוד של הקשרים והיבטים בהם באה לידי ביטוי ההשפעה של תורת ארץ ישראל על תפיסת הקודש והופעותיו.

אפשר לחלק את המקורות השונים ל3 תחומים עיקריים בבחינת "ספר סופר" וסיפור".

"ספר" - חלק מהשינויים עוסק במקצועות התורה כגון חיבור הלכה ואגדה וחיבור נגלה ונסתר.

"סיפור" - חלק מהשינויים עוסק ביחס השונה בין הקודש לבין הטבע ועולם החול.

"מספר" - החלק שלישי עוסק בשינוי המתחולל בעולם הנפש הפנימי שלי ובמערך היחסים ביני לבין העולם. הן העולם הפנימי שבתוכי והן מרחבי היקום המקיף אותי.

טירדא ונינוחות

דוגמא לשינוי הרב מימדי הזה, אפשר לראות בביאורו של רשי על דבריו של רבי זירא בגמרא (בבא מציעא פ"ה ע"א) על הבדל בין תורת בבל לתורת א"י. הגמרא מספרת שכשעלה רבי זירא לארץ ישראל הוא צם מאה תעניות בכדי לשכוח את התלמוד הבבלי. מדוע עשה זאת? אומרת הגמרא בכדי "דלא נטרדיה".

מדוע שהתלמוד הבבלי "יטריד אותו"? מבאר רש"י - "כשעלה לארץ ישראל ללמוד מפי רבי יוחנן, ואמוראין שבארץ ישראל לא היו בני מחלוקת, ונוחין זה לזה כשמן, כדאמרינן בסנהדרין (כד, א), ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופירוקין.

²⁸ ליקוטי 'תורת ארץ ישראל'.

רש"י מצביע שם על הבדלים הן באופן של היחס בין בני האדם - "ונוחין זה לזה כשמן" והן באופן לימוד התורה "ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופירוין". מה המכנה המשותף לשני תהליכי שינוי אלו?

בארץ ישראל אני מרגיש שאני במקומי הטבעי. אני יכול להרשות לעצמי את הנינוחות והביטחון הפנימי של "בן המקום" אני מחובר לנביעה הפנימית והטבעית של חיי. מתוך כך המפגש שלי עם האחר עם העולם שסביבי, עם אנשים אחרים החושבים אחרת ממני ואף עם התורה עצמה, איננו נעשה מתוך אנרגיה של התנגדויות של מחלוקת וקושיות אלא מתוך אנרגיה רגועה יותר "נוחין כשמן".

הרחיבי מקום אוהלך

כאמור לתהליכי הצמיחה של תורת ארץ ישראל יש השלכות רבות אני מבקש לשים דגש על אחד מ"צירי" השינוי אותו בחרתי לכנות בשם "איש הקודש המתרחב".

אני מבקש לשים אצבע על הקריאה לשינוי משמעותי באישיות. שינוי שבא לידי ביטוי הן בדברי חז"ל והן בדברי הרב קוק.

אפשר לראות בקובץ המקורות שצירפתי בהמשך, שחלק גדול מהשינויים עליהם מדובר, הוא במערכת היחסים ביני לבין העולם. אם החיים בגלות מתאפיינים בהצטמצמות ב"ד" אמות של הלכה" הרי החיים בתקופת הגאולה מתאפיינים בהתרחבות למרחבים חדשים. בחלק מן המקורות באה לידי ביטוי הקריאה לחזור ולהעמיק בחלקים במקצועות התורה ובחיבורים ביניהם. אמנם חלק אחר של המקורות עוסק ביכולת הרחבת עולם הקודש אל עולמות שונים. הרחבה זו יכולה להתרחש בגלל שינוי פנימי בתוך הנפש של אנשי הקודש.

כמו שהחזרה לארץ ישראל אתגרה אותנו בללמוד שוב את דרכי החקלאות, הצבאיות והפוליטיקה. כך החזרה לתורת ארץ ישראל מאתגרת אותנו בלעסוק בתחומים שלא יכולנו לגעת בעם בתוך חשכת הגלות. מושגים חדשים מופיעים לקראתנו. מרחבי חיים שלא הורגלנו לראותם כחלק מבית המדרש, הופכים כעת למרכיבים חיוניים בו. הרב קוק קורא לנו לפתח את - "חיזוק הנטיות הטבעיות", "פיתוח כוח המדמה", "עינוגי החושים", "הצצה תדירית ופנימית לתוך חייהם של המון עמים ולאומים שונים למפעליהם וספריותיהם" ועוד דברים נוספים.

מיומנויות אלו הם חלק מהתובנה החדשה שביסס הרב קוק על יחסי הגומלין בין הקודש לבן החול. ככל שעולם החול שלי יהיה רחב יותר אזי עולם הקודש שלי יהיה עמוק יותר.

אם אכן אלו המיומנויות החדשות של החיים בארץ ישראל אזי עלינו ללמוד כיצד ל"החזיר" אותם אלינו. כיצד הם יהיו שוב חלק מארגז הכלים הרוחני של כל מי שרוצה לעלות אל בית ה'.

- מהם הדרכים בהם אני מפתח בתוכי את ה"נטית הטבעיות"?
- כיצד אני משכלל את "כוח המדמה" שלי?
- באיזה אופן אני מגדיל את היכולות שלי ל"עינוגי החושים"?
- איך אני נפגש עם מפעליהם וספריותיהם של עמים ולאומים שונים?
- עד כמה אני אכן בוטח בעצמי שתהליכים אלו הן תנאי הכרחי ליכולת שלי לפגוש את תורת ארץ ישראל ואינני חושש שהם "יטרידו" אותי?

"החיים זורמים במילואם"

משהו ביחס שלנו לעולם משתנה. המעבר מחיים בארץ זרה לחיים במקום הטבעי שלנו, משפיע על המעבר מקודש הנלחם בטבע - לקודש המתרחב אל החול.

שינוי זה משרה עלינו נועם ומאפשר לנו להתייחס בעין הרבה יותר טובה אל העולם שסביבנו ואל הטבע שבתוכנו.

כדי שתיווצר תורה של ארץ ישראל צריך שיהיו אנשים החיים את עוצמת החיים של ארץ ישראל. לשינוי זה קראתי המעבר מאיש הקודש המתכווץ לאיש הקודש המתרחב.

זהו איננו שינוי פשוט. בכל ימי הגלות פיתחנו כלים מעולים בכדי שעם ישראל לא יתערבב בתוך העמים ותרבותם ובכדי שהקודש יצליח לנצח את החול שסביבו. זו הייתה מלחמה קשה מאוד וב"ה שניצחנו בה ושרדנו את חשכת ימי הגלות. אבל כעת הגיעה עת חדשה הדורשת לשנות את דפוסי ההתנהגות שלנו במערכת היחסים בין קודש לחול. כמובן ששינוי זה לא יכול להתחולל בבת אחת אבל בכדי שנשנה את הדפוסיים שבזכותם שרדנו אלפי שנים אנו נדרשים למודעות ולהתבוננות בתהליכים המקיפים אותנו ופועלים בנו.

ע"פ המקורות הרצופים בזאת אפשר לראות **שהשינוי מתחיל בתוכי** בעמדה הנפשית שלי כלפי העולם. ביחס בין שאיפות הקודש שלי לבין העמדה בה אני מתייחס לעולם שסביבי. מהי נקודת המוצא? עד כמה אני שואף להיות במערכת יחסים חיובית כל עוד זה אפשרי? ועד כמה מתוך נקודת מוצא זו, רק לעיתים אבחר לסנן ולברר בצער רב תופעות שוות שמהם אני מתנתק וחוסם.

או להיפך. אני בעיקר מרגיש זר ומנוכר לעולם שסביבי ובתוכי ומרגיש שרובו מאיים עלי. **אני הולך בתוכו מכווץ ומאויס כמי שצועד בג'ונגל המלא חית טורפות** ורק בזהירות גדולה אני מאפשר לעצמי לחבור לחלקים קטנים בתוכו?

אם אני חי בתודעת 'הקודש היונק מן החול', ארצה להיפגש עם כל עולם החול על הופעותיו השונות ביכולת להקשיב ולתת ביטוי לכוחות הנפש שבתוכי ובמפגש עם "דרך הארץ" האוניברסלית בביטויי היצירות התרבותיות השונות ועוד. אני פוסע בעולם בנינוחות וברוגע כאדם העושה בתוך שלו, אלא אם כן אני מגיע למרחבים בהם החול פוגע בקודש.

אם אני שרוי בתודעת "הקודש הנלחם בחול", אני ארצה להישאר ככל האפשר בתוך מרחבי הקודש הבטוח והמגן ואצא מהם רק במקום שאני מרגיש שאני חייב בכך.

באופן כללי כמובן לא מדובר על שני הפכים. איש קודש המתכווץ ואיש הקודש המתרחב, אלא על תנועה של רצף מסוים מחי הגלות לחיי הגאולה.

איפה אני ממוקם על הרצף הזה?

להיכן אני שואף?

איך אני מקדם את עצמי על הרצף ולקראת מה?

אם בחרתי באפשרות הראשונה הרי משמעות הבחירה שלי היא שמתוך הרצון לממש את הופעת הקודש במציאות אני אשאף לחבור לחלקים רחבים של המציאות הן בעולם הפנימי שלי - דהיינו מודעות לכוחות הנפש הרגשות והצרכים שלי, והן לעולם שסביבי. הן במציאות הישראלית והן במציאות העולמית.

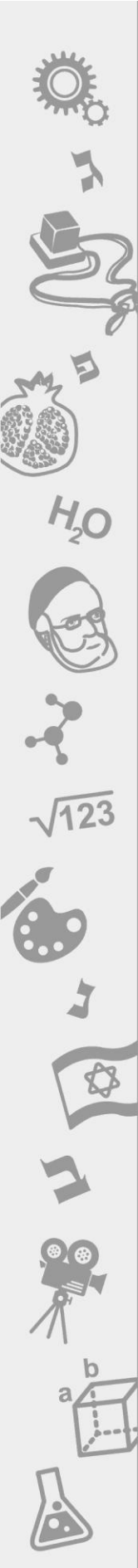
כיצד סוללים מסילות להשגת יעדים אלו באופן הראוי?

עצים ויער

לרשימת המונחים והמושגים בהמשך הכנסתי את המושגים הלקוחים מהמקורות המופיעים בליקוטי 'תורת ארץ ישראל'. השתדלתי להיצמד ללשון המקורית ולמעט את הפרשנות האישית שלי. יתכן וחלק מהביטויים לא יהיה מובנים לפני לימוד המקור מהם הם נלקחו. אמנם המטרה שלי הייתה לאפשר לך לראות את "היער" ולא רק את "העצים" המרכיבים אותו. מבט מקיף של הטבלה מאפשר להתרשם גם מעומק השינוי אליו אנו נקראים וגם מה"צינורות" החדשים בהם יכול להיבנות הקשר שלנו אל הקודש. קורא יקר, אתה מוזמן לעבור על המושגים ועל המקורות בתהליך של רצוא ושוב. לעיין ע"י חכמתך ובינתך, ולבדוק האם אכן הם מייצרים את התהליכים אותם כתבתי בשורות הקודמות?

בד בבד אתה מוזמן להקשיב לליבך.

- האם ליבך מתרחב או מתכווץ?
- האם אכן אתה שומע כאן קריאה?
- האם היא רלוונטית אליך או עדין לא?
- אם לא עכשיו, אז מתי כן?
- ומה אתה יכול לעשות בקשר לכך?
- ואם כן, להיכן היא לוקחת אותך?

תורה עם דרך ארץ ישראלית

מחשבה שלא נתגדלה במחנה ישראל הורסת את סדר האמונה והחיים הישראליים	לב בשר, נעם, נחת עם אדם ותורה, אור וודאות, נבואה, לשחק עם לויתן, ישר אורה של תורה מצורף עם המאור השכלי והנטיה הטבעית, שכלב הישר והתמים שהתעורר יפה ישעבדם בחבלי אדם ובעבותות אהבה החיים זורמים במילואם כל הנטיות הטבעיות עומדות הכן מרחב רצון לב חדש וטהור אור הצדק הפנימי היושר הכללי והאהבה הלאומית הטהורה תורת חיים ממקור החיים עד שמעצמם ימצאו את השלמת כל אידיאליהם, ואת אדירות כל חפציהם היותר רוממים והיותר נשאים, שהם מתאימים לעזה ותפארתה, לחסנה והדרה של אור עולם של אוצר חיים לתורת החיים רוח כללי קדוש א"א לשאוף באוויר טמא ועל אדמה טמאה. אלא כל פרט ופרט מן התורה מעלה איזה ניצוץ, איזו הארה אגדה (חכמת הלב והרעיון) עז חיים שמחת הלב אדם חי החלק הרוחני שבתורה האגדות. המדרשים הנגלים והנסתרים, ספרי המחקר והקבלה העיונית, המוסר והרעיון, הדקדוק, הפיוט והשירה תעופת ההרגשה התרחבות צד החול ענוגי החושים הרוחניים והגשמיים הצצה תדירית ופנימית לתוך חיהם של המון עמים ולאומים שונים למפעליהם וספריותיהם התגברות עוז החיים הטבעיים י"ב מייל דמיון צלול וברור המהווה בסיס לשפעת האורה האלוקית ול"אוויר שארץ ישראל מחכים חירות הרוח ואימוץ הגוף טבע מתקרב אל הקודש התקרבות אל הטבע זכירת יציאת מצרים הולכת ונעשית לזכירת יציאת שעבוד מלכיות ההולכת ומתורקמת הרוח הצעיר התובע את ארצו, שפתו, חרותו וכבודו, ספרותו וכחו, רכושו, רגשותיו, נזרמים הם ע"י שטף של טבע, שבתוכיותו מלא הוא אש קודש הקודש יונק מהחול ויהי ישוב השכל וישוב העולם הולכים בהדדיות גמורה	לב אבן, חובלים, בני מחלוקת, חושך וספק, לב רגז, ד' אמות של הלכה, בטל השיר בבתי המשפחות, חכמה, ניטל טעם ביאה, לימוד תורה. כובש	סמים מרים	והרוח הכללי, השופע בנועם והולך ומתפשט, הוא הרודד את הפרטים, הוא המרחיב את ההלכות, הכל מלמעלה למטה	מלחמות	שמיונות קטנה מביאה לידי בעיטה עוצב סיגוף קדרות פחדנות הפועלים על החיים הרוחניים	חקר הלכה מעשית	דמיון עכור מעורב במחשכים	קודש לוחם בטבע
ההלכה	ההלכה								
כליאת כוחות הנפש	ההלכה								
היהדות של העבר, ממצרים ועד הנה, מלחמה ארוכה היא נגד הטבע	ההלכה								
אלפיים אמה	ההלכה								
המארה העתיקה... שכל מה שמוסיף העולם ישוב, מוסיף השכל חורבן	ההלכה								
עוז חילוני רועץ לקודש	ההלכה								
יופי טבעי וחשקו מאפיל את אור הקודש ותם הטהרה והצניעות	ההלכה								
צמצום	ההלכה								
השפה והמונחים של תורת ארץ ישראל	ההלכה								
השפה והמונחים של תורת חו"ל	ההלכה								
מאמר הדור אגרת צו אגרת קג אגרת קמו אורות התחיה טו אורות התחיה ל אורות הקודש מאמרי הראיה נאדר בקודש	ההלכה								

השיבה אל ארון הספרים היהודי

הרב עוז בלומן

על מאמר זה כתב הרב עוז: מאמר זה נכתב מתוך הערכה עמוקה וגעגועים לקול צלול ועמוק שעלה משיבת "מרכז הרב" לפני עשרים ושלושים שנה. לצערי, בתרועות המלחמה של השנים האחרונות הלך קול זה ונמוג, וכבר אינו נשמע. זוהי טרגי-קומדיה או אירוניה היסטורית: דווקא בשעה שחלקים נרחבים מהציבור הישראלי הולכים ומממשים את חזונו הרוחני והתרבותי של הראי"ה קוק, בתי המדרש שלו מסתגרים בד' אמות של הלכה. בשורות הבאות אני מבקש להיות לאותו הקול הישן לפה - בשפתו, בסגנונו ומתוך הנחות היסוד שלו.

הרב עוז בלומן הוא ר"מ בשיבת מעלה אדומים, ראש מרכז 'קדם' ומלמד בבית הספר לחוכמת האמונה של הרב שרקי.

א. מהפכה רוחנית

הרב הותיר אחריו משנה רחבה ובה מאות ניתוחים של מגמות ותהליכי עומק בעם היהודי, הקשורים באופן ישיר או עקיף לשיבת ציון ולבניין הבית הלאומי בארץ ישראל. לאלו האמונים על ברכי משנתו, יהיו הרעיונות הבאים פשוטים ומתבקשים, אלא שכפי שכתב הרמח"ל (מסילת ישרים), "כפי רוב פרסומם, כך ההעלם מצוי והשכחה רבה".

כותב הרב (אורות עמ' פד): "מקובלים אנו שמרידה רוחנית תהיה בארץ-ישראל ובישראל, בפרק שהתחלת תחית האומה תתעורר לבא". הרב מדבר על מסורת, המופיעה במדרש, בדבר מרידה בכל עניין רוחני שתופיע עם חזרת העם היהודי לארצו. אין מדובר רק בתופעת החילון שרווחה בתקופת החלוצים, אלא בתהליך כללי של דלדול הרוח שהולך ומתקדם עם השנים. "השלוה הגשמית שתבא לחלק מהאומה, אשר ידמו שכבר באו למטרתם כולה, תקטין את הנשמה, ויבאו ימים אשר תאמר אין בהם חפץ". הרב התייחס בדבריו לעיל ל"התחלת תחיית האומה", אך הוא מתאר כבר את הדור השני והשלישי. תגיע תקופה יציבה יחסית מבחינה כלכלית ובטחונית. חלק מהאומה, שככל הנראה שאף להגיע ליציבות מעין זו, יאבד את תודעת השליחות שאפיינה אותו עד כה, וממילא "השאיפה לאידיאלים נשאים וקדושים תחדל, וממילא ירד הרוח וישקע".

ניתן לראות בעשרים השנים האחרונות תהליכים של חולשה אידאולוגית בחברה הישראלית, הנובעת בין היתר מרווחה כלכלית מסויימת. אין הכוונה לתהליכי השלום, שקודמו לא פעם בידי פעילים אידאליסטים שראו בהם המשך

ישיר למפעל הציוני; אלא לסוג של עייפות מעיסוק בעניינים ציבוריים, ושקיעה נינוחה במישור הפרטי.

ברם תהליכים אלו לא היו ואינם חזות הכל. הרב ממשיך ומתאר את שעומד להתחולל - מתוך ועל גבי תהליכים אלו: "עד אשר יבא סער ויהפך מהפכה, ויראה אז בעליל כי חוסן ישראל הוא בקודש עולמים". השלב הבא, לדעת הרב, הוא שתופיע "רוח סער". מדובר ברוח שלרוב אינה בעלת משמעות חיובית, והיא מוזכרת במקורות בהקשר של פריצת גדרים וחוסר סדר. במקום אחר (אורות, עמ' מא) קובע הרב שרוח זו, שאינה מיושבת, נועדה בעיקר לתקופות מעבר ו"לעת מלחמה". במילים אחרות: עם היווצרות החולשה האידאולוגית, ייווצר צימאון גדול למהפכה רוחנית, צימאון חיובי שיפרוץ פרצות. זהו החזון של הרב, שמופיע לאורך ורוחב משנתו.

ב. עול מלכות שמים תחילה

בשנים האחרונות אנחנו עדים לניצנים של המהפכה הזו. אין מדובר רק בתופעה הרחבה של חוזרים בתשובה, שמונה כיום עשרות אלפי אנשים במגזרים שונים ועם כיפות מגוונות, אלא בתנועה רחבה אף יותר, של חיפושי זהות יהודית ומשמעות רוחנית: בתרבות, בספרות, בחוגים אינטלקטואליים, באמנות. צעירים מוכשרים ואינטליגנטים, אלו שבזמנו נטשו את בית המדרש על מנת לכוון את המהפכה הציונית, ניגשים כיום לארון הספרים היהודי ומוצאים בו עניין מחודש.

אלא ש"אליה וקוץ בה". תנועת התשובה הרחבה הזו אינה מלווה בקבלת עול מצוות. היהדות בה היא 'תרבות', במובן הקליל של המילה. הזהות שנוגדת ממנה היא לעיתים ליברלית ופלורליסטית, נזילה ומחולנת, עד כדי חתירה תחת יסודות ההלכה וקיום המצוות.

בראש ובראשונה, אין צורך להיבהל מתנועות של תשובה שאינן מקבלות על עצמן עול מצוות. הרב כבר קבע שתשובת הדור לא תיערך בבת אחת, ושההגעה אל הקיום המעשי תגיע בשלב האחרון שלה (אורות התשובה, תוספות תשובה, ח): "ארבעת הפרקים, שהחינוך של הדור שנתרחק מקדושתה של תורה, צריך שיתקרב על ידם אל מקור הקודש, הם: כבוד הדת, חיבת הדת, הכרת הדת, וקיום הדת". קיימת הדרגה נחוצה וחיובית. עוד קודם לקיום הדת - אנשים בוגרים, רציניים ושקולים אמורים לחבב אותה תחילה וללמוד להכיר אותה. כך גם חינוך בנו של הרב, הרצ"ה: לא לכל חוזר בתשובה הרשה הרצ"ה להתחיל ולקיים מצוות, בציינו - על יסוד דברי הגמרא - שיש לקבל "עול מלכות שמים תחילה ואחר כך עול מצוות". בתהליך הנוכחי, לא רק שיש כבוד וחיבה כלפי הדת, אלא אף רצון להכיר אותה ולקיים ממנה חלקים מסוימים.

ג. תורה שבעל פה

אך בכדי לרדת לשורשה של התופעה, ולהצליח לראות באור חיובי את המניעים העומדים מאחוריה, יש לעמוד על מושג אחר - "תורה שבעל פה". "תורה שבעל פה" היא האופן שבו התורה המסורה בידינו מכוננת להדריך את השאיפות, הרגשות והרצונות שלנו. תורה שפותחת בפנינו מרחבים חדשים; שמצליחה לגרום לנו להתעלות; שמלווה את החששות והספקות שלנו; שיש בה מענה לתהומות ולכאבים כמו גם לרוחב הדעת ולגדלות הנפש.

הרב מתאר (אורות, עמ' פו) כיצד בכל יום ויום שעבר על העם היהודי בגלות, הלכה תורה שבעל פה וירדה מגדולתה. אין מדובר רק על חסרון בלמדנות, חריפות או זיכרון. ככל שפחתו בעם היהודי תחושות החיים הבריאות, הכישרונות הרגשיים והאומנותיים, היחס אל טבע הארץ וטבע האדם - פחתה יכולת ההתפתחות של תורה שבעל פה. הגדולים שיננו את התורה, השתעשעו בה, אך לא יכלו לחשוף את העושר שיש בפנימיותה. לכן, ממשיך שם הרב, "מהרה יפוח היום, ואור חיים יבא מאוצר גאולת עולמים וישראל יעשה חיל, ינטע על ארצו וישגשג בכל הדר סדריו", זהו מפעל ההתיישבות, שהחל בראשית הציונות, "אז תחל תורה שבעל פה לצמח מעומק שרשיה, תעלה מעלה מעלה, ואור תורה שבכתב יזריח עליה קרני אורה מחדש". יש לשים לב לדברים אלו. תורה שבעל פה זקוקה לצמוח מחדש, והיכולת שלה לעשות כן נובעת מהחיים שמתרקמים כאן בארץ ישראל. תורה שבעל פה אינה רק החידושים שבספרים, או הנוסח של "עשה כך ואל תעשה כך". אדרבה - כיוונים אלו פרחו עד מאוד בזמן הגלות. תורה שבעל פה היא זו המחוברת אל החיים, ופורחת עם פריחתם.

במושגים אלו דרושה זהירות, אך עלינו להבין שהתורה כפי שהיא היום לפנינו עדיין אינה שלמה. לא חסרות בה אותיות, אלא מפגש חי: דרושים לתורה לומדים שמוכנים להביא את כל יכולותיהם וכישרונותיהם לבית המדרש. לא "למסור את הנפש" במובן השלילי של מחיקת זהותם ואישיותם, אלא במובן החיובי של מזיגת כל העושר והעומק שהם חווים לתוך הלימוד, ולהאיר את התורה עצמה באור חדש.

המפגש הזה, לימד הרב, יכול להתרחש רק כאן, בארץ ישראל. כל התביעות הנפשיות והרוחניות צריכות לקבל את ביטויין בסדרי הלימוד. הרב זעק על כך במקומות רבים, שתלמידי חכמים בארץ ישראל לא יוכלו להמשיך ולעסוק בפלפולים, מבלי להחיות בקרבם את כל הצד הרוחני העמוק והרחב שבתורה - ושסופה של תורה שתילמד באופן זה ליבש.

ד. קדושה וטבע

נושא זה קשור לצמד מושגים נוסף, שהיה שגור בעבר ב"מרכז הרב". כותב הרב (אורות, עמ' עז): "הקדושה שבטבע היא קדושת ארץ ישראל, והשכינה שירדה בגלות עם ישראל הוא הכשרון להעמיד קדושה בנגוד לטבע". עם ישראל בגלות, קובע הרב, היה טהור וקדוש. אולם הקדושה שהוא פיתח היא קדושה

שעומדת בניגוד לטבע. טבעו הנפשי של היחיד, טבעם של החיים החברתיים, ואף טבען של הרוח והתרבות. בגלות - היה בכך צורך, שכן החיים שצמחו בארצות נכר הכילו יסודות זרים ואליליים. "אבל הקדושה הלוחמת נגד הטבע אינה קדושה שלמה, צריכה היא להיות בלועה בתמציתה העליונה בקדושה העליונה, שהיא הקדושה שבטבע עצמה, שהוא יסוד תקון עולם כולו וביסומו הגמור". קדושה הלוחמת בטבע היא אמנם קדושה אמיתית, אך היא איננה שלמה. היא דורשת ביטול, כיווץ וצמצום של כוחות החיים - מהאדם הפרטי ומחיי הקהילה. בכדי להחזיק בה ולטפח אותה יש לעמוד בקשרי מלחמה עם הנפש פנימה ועם המציאות הסובבת. אך על מנת לתקן את העולם, מחדש הרב, יש לשוב ולבקש את הקדושה שבטבע. בארץ ישראל התנועות הנפשיות שלנו, השאיפות הרוחניות, הרצון לחיים בעלי משמעות מגיעים ממקום בריא וקדוש. אין הכוונה שלא נזדקק לזיכור, לדיוק ולשיפור. עדיין דרושה עבודת ביקורת ובירור מרובה. אך היחס משתנה מהיסוד: אין לחנוק את הזרמים הללו, אלא להיפתח אליהם ולעבוד איתם.

במקום אחר כותב הרב (אורות הקודש, ח"ב, עמ' שיז): "רז התנועות העכשויות, משמעות התהליכים המתרחשים בהווה, "מתברר בזה, שהקודש עצמו, אור העולם, העומד למעלה מהטבע, מגופניות ומחברתיות", מעל למציאות החיים הרגילה שלנו קיים "קודש", מישור של אצילות אלוהית, שמתוכו נחצבים החכמה והערכים שלנו. ה"קודש", כעת, "תובע הוא מהעולם בכלל, ומישראל הפזור והשבור בפרט, את הדקיון [=העלבון] של הטבע, הפשטות, הבריאות, הנורמליות, שבחיים, בהרגשה, בשכל, בהתפעלות". הרב מחדש שהחזרה לארץ ישראל אינה רק פתרון מדיני לעם היהודי, אלא גאולת האמונה ועבודת ה' ממאסרן הגלות. ה"קודש", שאינו שייך לסדרי העולם, הוא עצמו רוצה להתגלות בחיים טבעיים, על שלל ההיבטים שלהם - שאיפות, רגשות, דעות, דמיונות. התנועה הזו של הקודש לעבר החיים מחוללת מאבקים. "בקירוב אל הטבע יש שנאת הקודש הרגיל, הצורר את הטבע, המשדד את מערכתו". כאשר אנשים מתחילים להתקרב אל הטבע, אל אהבת העולם הזה, הם לרוב מתרחקים מ"הקודש הרגיל", מהדת ומצוותיה. מנגד, "הקודש הרגיל, המורגל מאז להתהלך עם הטבע בקרי, אוגר הוא את שארית כחו להילחם עם הטבע", כלומר: אלו שממשיכים לאחוז בדת, ורגילים לכבוש את הטבע ולדכא אותו, אינם מסוגלים להכיל את התהליך של ההתקרבות אל הטבע, ולכן הוא מעורר אצלם התנגדות.

בהמשך מתאר הרב כיצד שני כוחות אדירים אלו, שכל אחד רוצה למלוך לבדו - הדת והטבע - לוחמים בעצם עם עצמם, עם אופיים שלהם, שכן הם זקוקים זה לזה באופן מובנה. האדם לא נועד לחיות באורה של "אידאה דתית", אלא באורה של "אידאה אלוהית", הנוגעת לכל מישורי חייו (אורות, עמ' קט).

ה. תפקידם של אנשי אמונה

באותה פסקה ב"אורות הקודש" הרב גם מציין את תפקידם של אלו הזוכים להבין את משמעותם של תהליכים אלו. לדבריו, הם אינם צריכים לנקוט צד פעיל במאבק, שכן שני הצדדים באים עם תביעות מוצדקות שיש להן מקום. התפקיד שהרב מועיד להם הוא אחר: לרכך את המאבק, לגלות לעיני כל צד עד כמה הוא זקוק גם לצד השני, ועד כמה הצד השני משלים אותו.

המצב שנוצר כיום הוא אחר. יותר ויותר אנשים דתיים - רבנים, צדיקים ויראי שמים - חשים את האיום והסכנה המרחפים מעל לדת, וכתוצאה מכך נוקטים צד חריף ונוקב במאבק. הדבר מצער לא רק משום שבכך הם מונעים עצמם מלראות את השאיפות והרצונות הטובים שמצויים בצד השני, אלא בעיקר משום שבכך הולך ופוחת מספר האנשים המסוגלים "לעמוד ממעל" למאבק ולעבוד את עבודת החיבורים. את הצד הליברלי הם מאשימים שוב ושוב ב"רפורמה". מעבר לכך שטקטית הדבר אינו מומלץ - שכן הוא עלול להוביל את הצד השני באמת לזרועות הרפורמה, ולקבע אותו בה - יש כאן טעות יסודית. כאשר אנשים באים וטוענים - "זו התורה שלי, זו המסורת שלי, אני גאה בה ורוצה אותה, אבל יש לי עוד סל ערכים שאיני מוכן לוותר עליהם" - יש לשמוח בכך. לא רק על כבוד הדת וחיבת הדת שמתגלים כאן, אלא גם על אותם ערכים עליהם אנשים אלו אינם מוכנים לוותר; הערכים הללו הם נקודות חיים עבורם, ויש לברר מה גנוז בהם והיכן הוא מקום מושבם בתורה.

אותו סל ערכים איננו 'עגלה ריקה', ועם השנים הוא הולך והתמלא בפריטים רבים ומגוונים. לא כולם מתיישבים זה עם זה, לא כולם ניתנים לעיכול. אך טעות לחשוב שמדובר בריקנות, בנהנתנות, ביחסיות או בהטלת ספק קבועה: בין אם מדובר בערכים ספציפיים כגון רגישות לזולת וכבוד לשוני, חירות, הצטיינות או מימוש עצמי, ובין אם מדובר בתפיסות כוללות יותר, כגון התמקמות מלאה בעולם, בחוויותיו ובתחושותיו, וניסיון להפוך אותו למקום טוב ויפה יותר - מדובר בהחלט בכיוונים רציניים הדורשים עיון והתייחסות עמוקה. התייחסות זו אמורה בהחלט לכלול בתוכה גם בירור וביקורת, אך מתוך אמון והערכה.

המצדדים במאבק מעלים טענה נוספת, שיש לדון בה. לדבריהם, מקור הערכים הליברליים הוא נכרי ומעורב בו זדון. הקרן החדשה לישראל ושלל גופים נוספים משקיעים כאן את כספם בדיוק למטרה זו: להפוך את לומדי התורה לליברליים יותר, בכדי לקדם תהליכים שונים בחברה הישראלית. על העובדות הללו אין צורך לחלוק. גם בתקופת הרב היו רעיונות רבים שמקורם באומות העולם. השאלה היא אחרת: מדוע אותם חלקים בחברה הישראלית נוטים לקבל את הרעיונות הללו? ניסוחים של "שטיפת מוח" או "שוחד כלכלי" אינם מועילים ואינם מקובלים, ומהווים עלבון לאוטונומיה ולאינטליגנציה של בני השיח. אמת, יש אופנות גם בתחום הרוח, וכסף הוא גורם חשוב במגרש

המשחקים האנושי. אבל כאשר מדובר בתנועה ערכית רחבה, יש לחפש את גרעין המשיכה שלה - לערכים ליברליים במקרה זה - במוחם ובליבם של האנשים.

זוהי תובנה מרכזית, שעומדת גם במוקד "מאמר הדור" המפורסם. כך מנתח שם הרב את תופעת הכפירה (אדר היקר, עמ' קי): "ההמון הרב אמנם הוא נמשך אל הזרם ע"י התגעשות של מהומה, ע"י הסמיכה על איזה אוטוריטטים [=בעלי סמכות] שלו וע"י קלות הדעת", הרב במפורש מדבר על "מהומה", רגשות מבולבלים וחוסר מחשבה שיטתית. יש לאנשים נטיה דמיונית ללכת אחרי "מומחים" ו"בעלי שם" בתחום הדעות. "אבל הסבה הפנימית שמסבבת כל אלה היא התנועה המחשבתית הכוללת, שמצאה מקום במוחם של הכחות הפועלים", כלומר: גם אם ההמון נמשך מסיבות חיצוניות, אצל אותם "הכוחות הפועלים", האידאליסטים שמקדמים את הרעיון, יש "תנועה מחשבתית כוללת".

הצרה היא שכאשר משקיעים זמן בלהתריע מפני "שטיפת מוח", ובתקיפה שלה בכלי הנשק האלימים והלעגניים - לא נותר די פנאי ודי אנרגיה נפשית לעסוק בקריאות הגדולות של הרב, שנועדו לסייע לתנועת התשובה: לחבר את פרטי התורה לכלליה; לצאת מתפיסת אלוהות מצומצמת לתפיסה גדולה; ללמוד תורה בעלת עומק רוחני ורוחב נפשי. נשווה בנפשנו: האם ייצרנו שפה שמסוגלת למשוך את "מיטב המוחות והכשרונות" לבית המדרש?

1. תנועת תשובה אדירה

לפנינו, אם כן, תנועת תשובה אדירה, שאינה פוסעת לעבר הציבור החרדי כבעבר. מן העבר השני קיימים מספר רב של חוזרים בתשובה, שניסו בכל יכולתם להיקלט בחברה החרדית והדתית - ולא עלתה בידם. גם על החרדים והדתיים עצמם עובר שינוי, השולח אותם למסע חיפושים משל עצמם; והמסורתיים מגששים את דרכם לקראת ניסוחים מבוררים יותר. כל התופעות הללו נובעות משורש אחד, שהופיע בדברי הרב שהוזכרו לעיל: התורה לא נמצאת בשלמות במגזר הדתי והחרדי. יש במגזרים אלו, כמובן, הרבה קדושה, קיום מצוות ולימוד תורה, אבל משהו בחיבור אל התנועות הנפשיות, השאיפות הרוחניות ומרחבי החיים לא נמצא שם. זו "קדושה בניגוד לטבע", ויש כיום צימאון למשהו אחר - רחב יותר, עמוק יותר, מחובר יותר. יהיה קשה להצביע על אותו 'משהו' בצורה מדויקת, ולמצוא את האיזונים והדיוקים בתוכו, עד שלא נצעד בו כברת דרך.

אמת. יש כיום גם תופעות המעידות על התפוררות ערכית, חולשה, עייפות וגם טיפשות וזדון. זהו טיבו של המין האנושי, וזהו בפרט טיבן של תקופות מעבר. גם ה"סטטוס קוו" נפתח ועומד למבחן. אך אין בכל אלו בכדי להסתיר את המגמה המבורכת של חיפושי זהות יהודית ומשמעות רוחנית שהולכת וצוברת תאוצה. אל-לנו לאבד את הסבלנות, אלא לפעול עם המגמה הזו. גם ביקורת

ומחלוקת עמוקה יכולות להיחשב פעולה - כל עוד הן נעשות מתוך שיח ענייני ובעין טובה. אין בידינו כעת את כל התשובות לתביעות הגדולות הללו, אך אנו מאמינים שהן יתגלו באמצעות הקשבה עמוקה - לאלוהים, לתורה, לזולת, לעצמנו.

תורה עם דרך ארץ ישראלית - מאה, ומעבר

שואול דה-מלאך

התפיסה הרווחת בקרב בני הציונות הדתית בעשרות השנים האחרונות שהפכה גם לסיסמה שכולם יודעים לומר בבואם לתאר מהי הציונות הדתית אומרת את שלושת כיווני המשולש הקדוש: עם ישראל, תורת ישראל וארץ ישראל. תפיסה זו שהחזיקה את האידיאולוגיה של הציבור ויצרה מרחבים חדשים שאליהם יצאו בני ובנות הציונות הדתית - נהפכה עם הזמן להיות מוגבלת בפרשנות המקובלת שלה.

במאמר זה מנסה הכותב לתאר את המרחבים החדשים שצריכים להיפתח מעבר למרחבי הצבא ההתיישבות והחינוך. מרחבים אלו ידרשו לא רק רצון להיכנס אליהם, אלא גם עבודה מאומצת של דרישה עצמית הן בעולמות הקודש והן בעולמות החול. להתפתחות זו ולנגזרות ממנה אנו קוראים 'תורה עם דרך ארץ ישראלית'. שפה שמרמזת לתוכן שאכן צופה פני עתיד ומבקש מהתורה להתמודד מהעולם לעומת שפה שהציבה מושגים כללים שיכולים להתאים בכל שעה ומקום.

שואול דה-מלאך שימש כמזכ"ל תנועת עזרא.

מאה ומעבר

ועידת המאה של התנועה עסקה בתמורות שחלו במאה השנים שעברו מאז הקמתה, ואת הנדרש מהתנועה לעשות על מנת לקרוא את המציאות ולפעול נכון יותר. לאדם הממוצע שחי היום, יש עולם עשיר פי מאה מעולמו של מי שלפניו. עולם עשיר מאפשר לתפוס ולחשוב על תופעות, על החיים, על הקודש ועל התורה במובנים שעד לפני שנים אחדות היו בלתי נתפסים לרוב רובם של האנשים. זו הזדמנות גדולה, אך זו עלולה להפוך להיות טרגדיה משום שבעוד שתחומי החול - עולמות הידע והתוכן, חוויות, קולות וחיבורים הפכו להיות עשירים יותר ויותר, דווקא השפה החינוכית - תורנית נשארה בעידן ה"אנו באנו".

על כל דור מוטלת המשימה להעביר את לפיד הערכים לדור הבא, את לפיד הבשורה גדולה, את עמוד האש המשלב חול וקודש, ספרא וסייפא, וכמובן, השילוש הקדוש של ארץ ישראל עם ישראל ותורת ישראל. דור דור ודורשיו, דור דור וניסוחיו. אך מה היא הבשורה שלנו? האם אנו מאמינים כי ניתן להסתפק רק בציטוט וחזרה על סיסמאות הדורות הקודמים? האם התופעות איתן אנו מתמודדים לא דורשות העמקה נוספת?

זו שאלה שמקבלת משנה תוקף אם נהיה כנים ונביט נכוחה אל מול האחריות שלנו על כך שבמשמרת שלנו הלפיד לא רק עובר אל הדור הבא, אלא מתחדש וגדל, הלפיד איננו רק מסורת העבר שלמה וחתומה אלא תובע מאיתנו לצאת אל המעבר והלא נודע.

אם נביט במבט מפוכח וכנה, נאלץ להודות כי משהו באותה אנרגיה הולך ודועך. ההתלהבות וההתרגשות שאפפו את משימות העבר אינן כתמול שלשום. חמור מכך, התחושה של התורה כמי שגם אומרת משהו חיובי ולא רק מייצרת מסגרת של מה אסור, המקום בו התורה תופסת והרצינות והעומק שלה בכך שהיא נתפסת כמי שיש לה מה לגלות לנו, כמעניינת ורלוונטית (הדברים נכתבים בצער רב), משהו לא עובד.

פעם מאוד התרגשו משירי אנו באנו ארצה. ה"נוער" רקד הורה בפרץ של התרגשות ספונטנית. דור אידיאליסטי! מי ייתן לנו תמורתו... ניתן לשים בסל אחד את כל אותם ניסיונות חינוכיים שמשתמשים במודל של "הגברת הווליום או החלפת מערכת השמע" - כבר לא מתרגשים מ"שורו הביטו וראו"? בואו נשיר שורו חזק יותר ויותר. אבל ייתכן, שהבעיה איננה בעוצמת הווליום אלא בכך שהשירים של הדור הקודם הם לא המהות, הם הלבוש.

האם מוסיקה צריכה להיות רק מוסיקה דתית? רק הלחנות פסוקים? שירי קרליבך ויוצאי הז'אנר, או שמא יש עולמות שלמים נוספים, עולמות עשירים שקשורים למרחבי הידע הדעת וממילא עולמות הקודש, שהם אינם סתמיים.

על השפה והכלים החינוכיים לתת אפשרויות שונות של ביטוי לאותם מסרים עצמוניים ורב גוניים. לעתים, יחד עם הגברת הווליום יוצאת לא פעם השפה החינוכית הישנה, השדר של מוסדות החינוך למלחמת חורמה בעושר הרב גוני הזה ומנגידה אותו. לכן, עם סימון המעבר בחרה ועידת המאה להתחדש בסיסמתה - "תורה עם דרך ארץ ישראלית". מונח זה, המחבר מותח ומרחיב את השפה החינוכית על ידי אמירה חיובית בנוגע לתחומי החול והחיים, המוסיקה והתרבות. על מנת להבין לעומק את משמעותו, כדאי להתבונן ולפרק חלק מהאמירות הגלומות בו.

ארץ ישראל, עם ישראל תורת ישראל - מה זה אומר?

השילוש היהודי הקדוש של: ארץ - עם - תורה, הפך להיות נפוץ ומוכר כל כך עד שנדמה ששלושת המרכיבים המגדירים את זהותו ואופיו של העם אינם דורשים הסבר או ביאור. אלא, שהשימוש במושגים אלו מציב בפנינו בעיה. אלו מושגים כללים שאינם מלמדים דבר על אופיים ותוכנם וממילא גם לא מקדמים אותנו בהבנתם ובעיקר ביישומם, אלו מושגים גנריים. גם אנגליה מורכבת מ"תורה - עם - ארץ", האם יש שוני וייחוד בשלושת המרכיבים הללו כלפינו כישראלים, ואם כן, מה הוא?

"תורה עם דרך ארץ ישראלית", באה כסימון כיוון לתשובה על כך. זו התחלה חשובה בסימון ובירור התוכן שכוללים מושגים "ריקים" אלו. משום שמשנה זו לא רק מציבה את העקרונות כערכים וחזונות אוטופיים בעתיד הרחוק, היא רוכבת על מסורת היסטורית ורעיונית של החזון (כפי שיפורט בהמשך), ומזהה

ומחפשת אותם כאן, בחברה בה אנו חיים במדינת ישראל, הממשית, לא העתידית - נבואית.

הטובים לאן?

כינן המבט כלפי ההווה והמתרחש בו, מכריח את האמון על יישום מחויבות עמוקה ליהדות ההלכתית והרעיונית תוך שילוב ועיסוק בתרבות ופוליטיקה, כינוך וצבא, מדע, טכנולוגיה וכלכלה. זהו אולי עקרון מובן מאליו שהלכה למעשה מתרחש כבר היום בשדות רבים, אלא שהעיסוק והעמקה בתחומים אלו התמקד עד כה במותר והאסור ההלכתיים. ההלכה עוסקת לרוב במה "לא" לעשות, לא במה "כן". ממילא, "גיוור" תחומים אלו דרך הכלי ההלכתי הוא רק שלב ראשון בבחינת סור מרע. זהו שלב חשוב והכרחי, אלא שהסכנה בכך היא שהתורה והיהדות הופכות למשגיחי הכשרות בקרון המסעדה ברכבת.

אופן זה של סימון המטרה וההתקדמות מכיל בחובו עקרון נוסף, עדין יותר. יש משהו במעבר אל קרון הקטר שמכניס אלמנטים של כוחנות והשתלטות. לא שאסור ולפעמים הכרחי להשתמש בכח, אלא שכוח הוא אחד מתוך איכויות רבות ושונות, כלים שונים שיש לדעת במה מהן להשתמש ומתי. על מנת שיצליח וישא פרי, העיסוק בתחומים אלו צריך להיעשות מתוך אהבה והערכה לתחומים עצמם, לא כניסיון השתלטות והכנעה. יש לייצר משקפיים חדשים דרכן ניתן ללמוד סוגיות תורניות המאירות עולמות אלו. עד כה (כמעט) בכל פעם בה נעשה ניסיון לחבר ולמצוא התייחסות תורנית - יהודית לתחומי ידע אוניברסליים (צבא, רפואה, תרבות) התמקד הניסיון בבניית המסגרות ההלכתיות הנוגעות לתחום. אלא שאליה וקוץ בה.

מצב עניינים זה של היהדות איננו חדש ועד כה אל מול "משגיח הכשרות" נשמעו פעם אחר פעם קריאות להתקדם בקרונות הרכבת ולהגיע אל הקטר (הטובים לתקשורת!). השימוש במשל הרכבת וההתייחסות רק לשני קרונות אפשריים שבו - קרון המשגיח וקרון הקטר, מתאר את הבעייתיות המובנת בה אנו עסוקים. המחשבה כאילו ניתן לשמש כנהג ברכבת המעשה הכוללת קרונות רבים - חקלאות, תרבות, חברה, כלכלה, משפט ועוד ועוד, היא במקרה הטוב תמימה. תחומים אלו אינם קרונות, ועל מנת לייצר בינם לבין התורה דיאלוג פורה בו התורה מאירה אותם ופותחת אותם לאפיקים חדשים, נדרשת התכווננות והתמקצעות בכך. הכרחי אם כן להתחיל במשימה מעט צנועה יותר - להתרחב בקרון המסעדה ברכבת עצמו לתחומים נוספים עוד לפני שמטפסים לראש סולם הקרונות המטפורי. אמת. להיות מעצבי-הפנים של קרון הרכבת ואפילו "השף", נשמע קוסם ומאתגר הרבה פחות מאשר השתלטות על הקטר. אך הבנה כי תורה עם דרך ארץ ישראלית צריכה להאיר, להצמיח ולכוון את כל

תחומי החיים מכריחה אותנו לפרוט אותה לכיוונים מעשיים אלו, זו משימה הדורשת תוכנית עבודה מסודרת ובעיקר זמן רב לעיסוק בכל אחד מהתחומים.

באחד הפרקים המפורסמים באורות התשובה²⁹, תיאר הראי"ה את ארבעת השלבים הנדרשים לחזרה בתשובה הלאומית: כבוד הדת, הכרת הדת, חיבת הדת וקיום הדת. הכרה רב שלבית זו הבינה, כי התרחקות "הדור", כפי שקרא לו הרב קוק, מקיום התורה, נוגעת לניתוק עמוק יותר הנוגע לתהליכי עומק בהם יש לטפל. המצב בו אנו נמצאים זוקק פעולה הנראית כתמונת מראה לניתוח זה. ארבעת השלבים טרם התקיימו במלואם, אך סיבה מרכזית לכך קשורה לכך שטרם נעשה מאמץ מספיק להעמקה מכוונת בשני התחומים תוך מיפוי אופני החיבור שבין התורה ודרך הארץ. הדברים נותרו ברמת ההכרזה, מבלי לפרוט את הדברים לפרטים. וכך, האמונה כי לתורה יש משהו לומר לדרך ארץ הפכה לחסם מפני עיסוק בדרך ארץ. משום שמדוע לעסוק בתחומים אלו? יש לנו את התשובות, וכל מה שנדרש זה ללחוץ "הפעל". אל מול תפיסה זו יש להשתמש במתכונת שתיאר הראי"ה - עלינו **לכבד** קודם כל את עולמות החול ולהבין שאין הם עולמות סתמיים גרידא. לא בכל המצבים מדובר רק בשיפחה שנועדה לשרת את גבירתה. לאחר מכן, מתוך **חיבה** אמיתית והכרת הזכות שנפלה בחלקנו, לבנות את ארץ ישראל, יש להפשיל שרוולים ו**להכיר** את עולם החול. אי אפשר לדבר עליו עוד בסיסמאות, מבלי להכיר את כל אחד מהתחומים, כלי העבודה והחשיבה שלו. זו דרך הארץ הישראלית. קריאה לכבוש תחומים נוספים (משפט, צבא, תקשורת...) יכולה לשמש לכל היותר כקרב בלימה. לטווח הארוך יש לאהוב, להצטיין ולהעמיק בתחומים שונים, כל אחד לפי כשרונו ונטיית לבו.

דרך ארץ קדמה לתורה

דרך הארץ שקדמה לתורה הינה קדימות המתארת משמעות עצמית בעלת משמעות רחבה הרבה יותר מאשר קדימה כרונולוגית גרידא - התורה מופיעה ומתגלית תמיד על גבי המציאות וביחס למציאות. רבוננו של עולם מתגלה ופונה לאדם ולעולם, הוא מתגלה דרך דימויי העולם הזה, דרך השפה, כלי התפיסה, הפסיכולוגיה ועוד ועוד. התורה ניתנת לישראל משום שדרך הארץ הישראלית, עוד בטרם ניתנה תורה מתאימה לה. היא התאימה בכך שסדרי החיים, האופי, התרבות והמסורת של האבות היו כר פורה לבניית סדרי המלוכה והשלטון לאחר שדבר ה' ניתן בסיני.

ניסוח עקרונית אלו כ"תורה עם דרך ארץ ישראלית", מהווה אם כן, סימון מטרה - יש להעמיק במסגרות השונות - תרבות ופוליטיקה, חינוך וצבא, מדע,

²⁹ מהדורת אור עציון, עמוד קל"ט

טכנולוגיה וכלכלה באופן מקצועי וחדשני, יצירתי ורציני. יש לעשות זאת לא כהכרח וכלי גרידא, אלא מתוך כבוד והערכה למסורות, לאתיקה ולאטוס של תחומי הידע ושורשיהם. רק על ידי פיתוח תחומים אלו בד בבד עם גדילה, העמקה והקשבה לדבר ה' ולתורה, ניתן לגלות רצון הבורא. ראוי לעמוד על ניסוח זה. אין פה רק יחס בו הקודש מוביל את החול. עיסוק בתחומי התרבות והמעשה, ההקשבה לצרכים והכיוונים שצפים מהם והפנמתם, כורים בלומד אוזן המאפשרת להקשיב לקול חדש, מבט חדש דרכו הוא מגלה גם בתורה ובקודש עושר ועומקים חדשים. שכלול כלי העולם וההכרה מאפשרים להתגלות האלוקית של התורה להופיע באופן בוהק ומאיר יותר.

במהלך מאות השנים האחרונות, נעשתה קפיצה בלתי רגילה בתחומים רבים של עולם החול. הדבר כל כך גלוי וברור עד שלא נדרשות דוגמאות. ממש כמו בעולם המחשבים שם קצב ההתקדמות הטכנולוגי תלוי כל פעם במרכיב אחר שהופך להיות ה"חסם". שאר המערכת כבר מספיק מתקדמת על מנת להריץ משחקים או סרטים ברמה גבוהה, אך הרמה עדיין לא מתקדמת בשל בעיה של אחד המרכיבים שהופך להיות צוואר הבקבוק. לעתים החסם בחומרה (המסך לא מספיק מתקדם, הזיכרון, המעבד או כרטיס המסך איטיים), פעם בתוכנה (אין תוכנות שיוודעות להפיק את הפוטנציאל שיש בחומרה) ולעתים החסם הוא ברוחב הפס - האינטרנט לא מספיק מהיר... גם במחשבים ברוב המקרים החסם המרכזי ביותר הוא היכולת וההכרות של משתמש הקצה במערכת על שלל אפשרויותיה ויכולותיה. הפנמת עקרון זה, בו התורה יחד עם דרך הארץ הישראלית הולכות שלובות ידיים, מכריחה מאיתנו, תופסי התורה לפתח ולהעמיק את התורה באותו קצב על מנת שהיא לא תהפוך חלילה, להיות החסם.

הזנחת מי מהמישורים הללו, כמו גם עצם העיסוק בשילוב עצמו, עלולה לייצר קריקטורה, בה תחום אחד גדל ללא כל פרופורציה על חשבון שאר המרכיבים. ישנן תופעות רבות הן בחברה הישראלית והן בחברה הדתית והחרדית שלא ניתן להבינן ללא הקשר זה. הרבה מתוכניות הלימוד, הבנת הבעיות וממילא מהפתרונות מציעים לא פעם להתמודד עם הבעיות בשכלול המתודה, בחיזוק האישיות או הרצון או בתקיפת מכונות רעל כאלו ואחרות. הצעיר (או הבוגר) ששומע על פתרונות אלו לבעיות איתן הוא מתמודד, חושב לא פעם שהבעיה היא בו, שהוא לא ניסה מספיק חזק, שאין לו כוח רצון או שסתם העולם מקולקל. מיקוד הזרקור כלפי בעיות אלו מבלי להבין את ההקשר הרחב - איזון שני הקולות דרכם רבונו של עולם מדבר עמנו, ושזירתם לקול הרמוני.

אין תורה כתורת ארץ ישראל

עמדנו על כמה מהסימנים של "תורה עם דרך ארץ ישראלית". התמקדנו עד כה ביחס הנכון לעולם החול, אבל החובה לאזן וללמוד תורה גדולה ורחבה נאמרה ביותר מרמז. לימוד עומק המסורת היהודית כפי שעברה במהלך הדורות הינה

נדבך בסיסי, הכרחי ומחייב. אלא שדווקא הכרה זו מובילה לכך שחזרת התורה למקומה הטבעי בארץ ישראל גם משנה אותה. עלינו להפנים כי על מנת שהעוצמות, הגוונים והתחומים הרבים אשר היו חסרים כל כך בתורה כאשר נלמדה רק באופן תיאורטי בגלות ("הציבי לך ציונים") יופיעו וישתכללו, יש להשקיע מאמץ אדיר. מאמץ אשר מפאת גודלו של המפעל, דורש לא רק כוחות אדירים מרבים וטובים שיתגייסו אליו, אלא שינוי פרדיגמה ביחס לכינון היחסים שבין התורה כפי שנלמדה עד היום לבין האופנים והדרכים בה תופיע בכל השדות הנוספים. חזרה זו איננה רעיון תיאורטי, היא צומחת באופן ממשי בתרבות, בחברה ובסדרי החיים ההולכים ונבנים במדינת ישראל, במרחבי נחלת אבות.

מפעל אדיר זה דורש כמובן מהנוטלים בו חלק, הקדשת שנים ארוכות להיכרות ולמידה עמוקה של תחומי קודש וחול. הצלחת המפעל תלויה לא רק בכמות המוחות והשעות שיוקדשו לו, אלא בנקודת המבט אשר תוביל את אותם מוחות. על מנת לטפס על ההר, אנו נדרשים לאנשים שונים הפועלים ומכירים שדות ידע שונים מאוד זה מזה, לא רק מצד תוכנם. הקושי בשונות בנוגע לשדות הידע השונים, נובע בעיקר מהמתודה וצורת החשיבה השייכים לכל תחום ותחום. לא הרי הייטק ככלכלה, ולא מוסיקה כפוליטיקה. על מנת לכוון שפה משותפת, נדרשים מומחים המצטיינים בקיאים ואוהבים את התחום בו בחרו לעסוק. במקביל, עליהם להמשיך להתפתח ולהעמיק בתורה ובדבר ה' על מנת לאפשר הפריה והעמקה שבין התחומים. לא ניתן לגייס את האנרגיה הנדרשת לשם כך ללא אמונה כי הדבר ניתן והכרחי להיעשות. ללא ודאות ואמונה פנימית עמוקה בכך שהעמקה בתורה אכן תחדש ותאיר את תחומי הידע המקצועיים, אך לא פחות חשוב מכך באשרור ביחס למבט המופנה כלפי פנים - הכרה בכך כי ביכולתו של הפרט הבודד להיות מי שמגלה מראה ומחדש את התחום. תפיסה זו דורשת תעוזה, ענווה ואמונה עצמית רבה.

תורה עם דרך ארץ, ישראלית. חידושמרני?

נסכם בקצרה את שלושה מרכיבים הנובעים מ"תורה עם דרך ארץ ישראלית":

- א. כבוד, הערכה ובקיאיות בדרך הארץ הישראלית.
- ב. שינוי פרדיגמה הנוגע אל הקודש והתחומים אליהם הוא פונה מופיע ומתייחס.
- ג. הכרה ואמונה בחשיבות המפעל וביכולותינו לקדם אותו.

אלא שבטרם נמשיך לחלץ עקרונות, נזכיר את הרקע והתשתית עליה אמרה זו ניצבת, כננס על גבי ענק. אסכולת "תורה עם דרך ארץ" הייתה שיטת החינוך של האורתודוקסיה בגרמניה. מוסדות החינוך שהוקמו על ידי הקהילה הציעו מודל מעשי לעקרון רוחני זה. זו אולי עובדה אלמנטרית, אלא שכדאי להאיר אותה למרות זאת. הרש"ר, שהוביל וייסד זרם רעיוני זה, בחר להצהיר על

מטרתו לא בניסוח משל עצמו, אלא על ידי שימוש במטבע הלשון המפורסם במשנה מאבות. בעשותו זאת, הוא כמובן נשען על גבי ענקים, כאילו אומר - אני רק ממשיך את דרכו של רבי יהודה בנו של רבן גמליאל... אלא שלכולנו ברור שבעצם הבחירה בעקרון זה על פני מאות אחרים, ויישומו במציאות החיים של גרמניה במאה ה-19, יש חידוש רב.

ההצהרה והקביעה כי דרך הארץ (במקרה דאז - הגרמנית), ערכים, נורמות ונימוסים אירופים הם דרך ארץ שעל התורה ללכת עמה שלובת זרוע. ישנו ציטוט מפורסם של הרש"ר העומד על נקודה זו - "לא נהיה אירופאים מודרניים למרות העובדה שאנחנו יהודים, וגם לא יהודים למרות העובדה שאנו אירופאים מודרניים, אלא נהיה אירופאים מודרניים דווקא משום שאנו יהודים". זה חידוש במסווה של שימור. הוא מכריע כי התרבות האירופית כפי שהיא נכון לזמנו, מאפשרת יישום לכוונת התורה ורצון ה'.

כהמשך ישיר לכך וכננס על גבי ענק, שוב הוסיף הרב ד"ר יצחק ברויאר מילה תמימה לכאורה לסיסמא הטעונה, והכריז - תורה עם דרך ארץ **ישראל**. בכך הפעיל נכדו את העיקרון שלמד מסבו - החשיבות היא בהכרעה כלפי המצב הספציפי עמו מתמודדים כעת. בכך הוא מכריז כי אין כוונתו לומר ש"תורה עם דרך ארץ" איננה רלוונטית עוד, יש לעבור למשהו אחר, אלא להיפך. אותם עקרונות וערכים בלתי משתנים שעמדו מול עיני סבי, ויושמו בקהילה בפרנקפורט דרך מוסדות החינוך והקהילה, צריכים להתיישם במצב החדש שנוצר דווקא בארץ ישראל - תורה עם דרך ארץ ישראל.

זו בדיוק הייתה כוונת הועידה כשבחרה להוסיף בשנת המאה עוד שתי אותיות ננסיות - "תורה עם דרך ארץ ישראלית". עקרונות אלו, של תורת ה' כמכוונת מורה ומאירה את המציאות ודרך הארץ שבעולם המעשה, מאירה עכשיו באור חדש, אור של ארץ ישראל, אור של דרך ארץ הצומחת בהווה ובמרחב הישראלי. שני הצדדים אותם תיארו ודורשים איזון ניצבים זה אל מול זה בעקרון זה כבמאזניים. לא ניתן להבין, קל וחומר להתחבר, לדרך ארץ הישראלית ללא שני השלבים הקודמים, ללא כל השלבים שקדמו להם וללא המסורת הלימוד והמחויבות שאנו עומדים על גבם. אך גם אין אנו בני חורין להבטל מהם בלהשאים כפסלים קפואים במוזיאון. עלינו למצוא ולראות כיצד ובאיזה אופן אותם ערכי על בלתי-משתנים, מתיישמים כעת. וכפי שכבר ראינו, כך בדיוק בנסיבות הזמנים, עולם המעשה ודרך הארץ מאירים ומגלים אור חדש בתורה.

אמת מארץ תצמח

אימוץ שלושת העקרונות הללו מוליכים מבט המאפשר כינון נכון של היחסים שבין הקודש והחול, התורה ודרך הארץ הישראלית ההולכת ונבנית יחד עמה. מבט הרואה בתורה ובדרך הארץ מרכיבים שונים זה מזה. אין מדובר בסינתזה

בין שני תחומים הנמצאים על ציר מקביל. דווקא השוני שבין התחומים מאפשר הרכבה עצמית המפרה ומחזקת את שני התחומים מבלי לאבד את חיוניות המסורת ומבלי לראות בכל מה שאיננו תורה - מבנה זמני העתיד להעלים לכשיבוא משיח.

תורה עם דרך ארץ ישראלית מכוננת תהליכי רצוא ושוב מובנים בין התורה אל דרך הארץ. תהליכים הנוגעים לא רק ללימוד התיאורטי, אלא בעיסוק היומיומי דרך הציבוריות הישראלית המורכבת מהאנשים והמוסדות הפועלים ומעצבים אותה. רבים וטובים משני צידי המחנה מערערים על עצם השאיפה והרצון ליצור מיזוג זה. ניתן למצוא אותם משמאל ומימין, הן אצל אלו הטוענים כי אין דבר כזה "צבא יהודי" או "אמנות יהודית". והן מצד אלו שאינם רואים בהם צורך במקרה הטוב, או כסכנה במקרה הפחות טוב. אלו ואלו מוותרים על הרצון והסיכוי שביצירת תורה עם דרך ארץ ישראלית, ביצירת מדינה המושקעת על סדרים פוליטיים ארציים, אך גם פתוחה ופועלת לסדרים יהודיים, דתיים. כך בכל תחום ותחום - בתרבות ובפילוסופיה, במדעי החיים ובטכנולוגיה.

המשותף לגישות אלו היא הטענה כי תחומים הם מקצועיים ולא ניתן לתייג או לאפיין אותם כשעייכים למשפחה או רעיונות מסוימים. יצירה היא יהודית רק במידה שבה היא נעשית על ידי יהודי, או שמצויר בה יהודי עם פאות. אך אין ולא ניתן לומר משהו תוכני פוזיטיבי ביחס לתוכן עצמו ולמידת יהדותו. נדמה, כי עמדה זו קנתה לה מעמד של קונצנזוס לא רק בקרב הציבור הרחב אלא גם בקרב האליטה המקצועית והאינטלקטואלית. יש לאתגר עמדה זו, הנובעת ממידה רבה של בורות המקדשת את עצמה. שהרי על מנת לומר משהו על תחום, יש להבין ולהכיר אותו לעומק. "קולנוע צרפתי" או פילוסופיה גרמנית מהווים אפיונים פוזיטיביסטים על התחום. הם לא רק מתארים את מוצאם של היוצרים שפעלו בשדה זה. אלא שעל מנת לאפיין ולהגדיר את תוכנם של התחומים הללו, נדרשת מידה גבוהה מאוד של בקיאות והיכרות עם התחום המדובר ומסורת שהולכת ונבנית, נדבך על גבי נדבך.

הבנת ההבדלים שבין הפילוסופיה הגרמנית לקלאסית (שלא לדבר על אפיוני משנה ברזולוציות גבוהות יותר) מחייבת היכרות עם כל אחד מהתחומים הללו על מנת לעמוד על המאפיינים המיוחדים שלכל תחום ותחום. אין מדובר רק בהשוואת פריט אחד למשנהו, אלא קבוצת פריטים לקבוצה מקבילה. כדי שקבוצה, אסכולה או אפילו זרם יפעלו באופן מובחן, עליהם לפעול תחת חזון ולעתים גם במתודה משותפת, בין אם במודע ובין אם לא. ניתן אם כן לייצר אמנות יהודית למשל באופן שלתורה יהיה חזון בנוגע למדיום. היו לכך מספר ניסיונות, אך הם עוד לא הפכו למסה קריטית המאפשרת לצופה מהצד להבין את תרומתה. זו יכולה להיות משימת חיים של יותר מאדם אחד.

לפני מאה שנה, כמעט ולא היו דוגמאות לספרות עברית. היה אמנם עיסוק תיאורטי ער בשאלה זו, אבל עם מעט מאוד דוגמאות. ה"דיבור על הדברים"

כמובן שהשפיע ועיצב את המגמות והתפתחויות של ספרות זו, אך השפעתו זניחה אל מול היוצרים והסופרים עצמם שכתבו במאה שנים אלו. הם אלו שהקנו לספרות העברית את התוכן כמושג, לא ההגדרות התיאורטיות-אפרוריות. המבקרים כמובן לא פסקו לרגע מלבקר. חבורת "לקראת" וחבורת "יחדיו" הן דוגמא אחת בתחום המצומצם של השירה העברית. את שתי החבורות מרכיבים יוצרים שונים, אך ניתן להתייחס אל קווי היצירה המשותפים, על סגנון, חריזה נושאי השירה ועוד. כפי שנטען, אפיון זה דורש הכרות של התחום, אך כך גם בכל תחום ותחום - אסכולת פרנקפורט והחוג היונאי הם דוגמאות טובות מהעבר ממש כמו שפוטסמודרניזם או שמרנות הם מושגים פופולריים מאוד היום. כל המושגים הללו באים לתאר שייכות רעיונית מבנית בין הוגים שונים.

אמת, כל הדוגמאות שניתנו מטפלות בתחומים צרים הרבה יותר - שהרי התורה פונה ומתייחסת לעולם כולו. כמו כן, מפאת קוצר היריעה קשה יהיה לטפל בבעיה מבנית נוספת הנוגעת לוויכוח הפנימי בתוך תחומי האורתודוקסיה עצמה בין ההוגים השונים בנוגע ליהדות עצמה ומשמעותה. שני עניינים אלו ממשיכים בדיוק את הנקודה שנכתבה לעיל - אין קיצורי דרך ויש להתחיל בכל שדה ושדה ליצור ולפתח את התחומים תוך בניית כלי טיפול שונים לכל תחום ותחום. מהניסיון הדל שנצטבר עד כה ניתן רק ללמוד כי עבודה משותפת זו מייצרת חיבורים מפתיעים ומעניינים בין תחומים שנראו לכאורה רחוקים. רק כך תיווצר חבורה, אסכולה, משנה או שיטה מובחנת ומאופיינת. תורה שמתחילה מלמטה, אמת מארץ תצמח.

מבט יישומי לעתיד

מוקדם יותר תארנו תהליכי רצוא ושוב הנעים בין לימוד תורה ויציאה ממנו אל העולם, לא כהכרח או ככלי גרידא. טענו כי עיסוק בתחום מתוך כבוד והערכה למסורות האתיקה והאתוס שנבנו בו במהלך השנים ונעשים באופן מובנה ושיטתי מפתחים ומטמיעים בלומד איכויות נוספות: איכויות אלו שוקעות אט אט, ומכוונות את המבט המחודש והמשותף על התורה והעולם. עיסוק בתחומי התרבות והמעשה תוך הקשבה לצרכים והכיוונים שמציפים והפנמתם יוצרים בלומד והעוסק בהם מבט חדש דרכו הוא מגלה גם בתורה עושר ועומק חדשים. חיבור השדות המקצועיים והתורניים יחד מעמיקים ומגלים את שני התחומים באור חדש ומחזירה את התורה לאכסנייה שלה בארץ ישראל על ידי גילויים מעשיים ולא רק תיאורטיים.

זוהי המשמעות של דרך ארץ ישראלית, דרך ארץ בה העיסוק בעולם החול הוא עצמו מצווה, כדברי החתם סופר המפורסמים. תפיסה זו של תורה עם דרך ארץ ישראלית, מחויבת ולומדת את עומק המסורת היהודית כפי שעברה במהלך

הדורות. היא נדרשת לבתי אב שונים וצומחת מתוך שורשים עמוקים כפי שהתפתחה המסורת במהלך הדורות (על חלקם הקטן כפי שהתפתחו במאה השנים האחרונות נעמוד במאמר נפרד). כאשר התורה חוזרת למקומה הטבעי בארץ ישראל, מתווספים אליה עוצמות, גוונים ותחומים שלמים אשר היו חסרים כאשר נלמדה רק באופן תיאורטי בגלות. חזרה זו איננה רעיון תיאורטי, היא צומחת באופן ממשי מתוך התרבות, החברה ובסדרי החיים ההולכים ונבנים במדינת ישראל.

יש בכך גם כינון מבט חדש אל מול תפקידה ההיסטורי של הציונות הדתית כגשר, או חשיבותו של המקף המחדש. באופן גס, ניתן לחלק את היחס התורני לעולמות החול לשני מחנות - אלו שאומרים שיש לקבלו, ואלו שטוענים שהכל נמצא בתוך התורה. יש שיטענו שלתורה אין דבר עם פסיכולוגיה, ולכן רבנים ותורה צריכים להתמקד בתחומים שלה ולתת לפסיכולוגים ולמומחים בתחום לטפל בסוגיות הנוגעות אליהם. מאידך, עומד מחנה שטוען שהכל כלול בתורה, ויש לגלות ולייצר "פסיכולוגיה של תורה". כמובן שחלוקה סכמטית זו מאבדת גווי ביניים רבים אליהם התייחסנו מוקדם יותר - המסגרת ההלכתית, היחס הנפשי והמסגרת התרבותית והנורמטיבית של המטפל, ועוד.

אל מול שתי גישות אלו, מציעה התורה עם הדרך ארץ הישראלית נתיב שלישי, מאתגר יותר משני האחרים. גישה זו אכן רואה בחול ובפסיכולוגיה תחום שעל מנת לעסוק בו יש להכיר וללמוד אותו כפי שתואר. אלא שגישה זו תטען, שעיסוק זה מביא לכך שהפסיכולוגיה עצמה משתנה על ידי העיסוק בה מתוך המבט והמתודה המוצעת. אלא שבכך לא נגמרת המלאכה. מסורת מבית מדרשו של מניטו מסבירה את הפסוק - "וישן מפני חדש תוציאו" כך: אין הכוונה שהפירות החדשים מחליפים את הישנים, אלא שנחזור ללמוד את התורה והמקורות הישנים מפני החדש באופן שעד כה לא הבנו אותם.

יוצא אם כן, שאין מדובר בגשר, נהפוך הוא. תורה זו שייכת אמנם לשני המחנות, אך אין היא "בת בית" באף אחד מהם. התהליכים אותה היא מובילה, התמורות המתרחשות בעולמו של הלומד והעוסק בה, באם תהליך זה מתפתח נכון, מבין את שני העולמות, זה של הקודש וזה של החול, באופן שונה מהמבט שכל עולם רואה את עצמו באופן עצמאי. יש בכך יותר מהסבר לקושי ואולי אף לסכנות שניצבת בפנינו בבואנו לטפס על הר זה.

אלא שעם הקשיים והסכנות, חשוב לשים לב גם אל הסכנות שבצד ההפוך. רבות מהתופעות והתהליכים המתרחשים במדינת ישראל בכלל ובציונות הדתית בפרט מנותחים דרך פריזמות שלא מגיעות מנקודת המבט אותה תיארו לעיל. תופעת הדת "לשים לדוגמא, מובנת לא פעם כבעיה הנוגעת לחולשה יצרית, לאי אמונה בצדקת הדרך, למנגנונים רבי עצמה הפועלים על מנת לשנות זאת, או חינוך פתוח או סגור מידי. כמובן שכל אחת מהתשובות נכונות, אלא שהבנת המצב מבלי להתבונן בתמונה הכוללת, מחסירה את

העיקר מהספר. אנו לא נמצאים במצב בו כל אחד מהעולמות מושלם ומתוקן, וכל מה שנדרש זה למצוא מיקרופון מספיק חזק שאומר זאת. עלינו להבין שיש להפשיל שרוולים ולעסוק בקודש ובחול באופן שיפְּרָה ויעשיר את מקבילו. אין בכך לבטל את שאר ההסברים, וראוי להתמודד עמם. אלא שכל זמן שלא נציב תורה גדולה, רחבה ועמוקה הנותנת מענה ומובילה את בעיות השעה, כל שאר ההסברים יישארו בגדר תירוץ.

זוהי תורה עם דרך ארץ ישראלית, המובאת לפניכם בפרקים הבאים. תורה של מעבר, המעבירה את לפיד התורה לדור הבא עם בשורה הולכת וגדלה, על ידי כינון יחסים בין הרכיבים השונים בהם אנו מאמינים. בכך, היא מסמנת ומאפשרת 'ריצת מרתון' הדורשת הכרה והעמקה בתחומים השונים מתוך חיבה אליהם והתייחסות למציאות עצמה בפרטיה, ולא רק דרך הכרזות והצהרות. יש בכך כמובן המשך ישיר למשנת הרש"ר ונכדו ד"ר יצחק ברויאר, אם כמובן גם קומה חדשה ונוספת המתחדשת ורלוונטית למציאות החיים שלנו, כאנשי תורה החיים בארץ ישראל, בעידן בו הקים העם היהודי את מדינתו.

מדברים על תורה ישראלית

שרה יצחק, ראש מדרשת 'דרכיה' בעבר וליך גרוס, מזכ"ל התנועה בשיחה על דרכה של התנועה.

אתם הרבה שנים בתנועה. עוד לפני שאנחנו צוללים לשיח רעיוני, ספרו במילים שלכם, על הדרך בתוך התנועה. מה משך אתכם במסע הזה? מה קיבלתם?

שרה: התחלתי את דרכי בתנועה כחניכה בבית שמש, מדריכה ואחר כך מרכזת באפרת שנתיים. לאחר מכן עבדתי בשלושה תפקידים: ניהול החג"ס, ניהול אזור דרום, וכיום אני מנהלת את המדרשה התנועתית - מדרשת "דרכיה", שקמה לפני שנתיים.

במבט לאחור, אם אני נדרשת לאפיין את מה שחיבר אותי ואיפשר לי לגדול ולצמוח לאורך כל הדרך זה שתמיד התנועה הייתה מקום שאתגר אותי הן מבחינת תכנים, והן מבחינה מקצועית בכל שלב. בשבת הנהגה הראשונה שלי כמדריכה, המנחה שלי הייתה אסנת במברגר, וזה היה אירוע מכונן. לראשונה נפגשתי עם המקצועיות של התכנים ועם הבשורה הרוחנית שלהם. זה היה נושא לכאורה סתמי - יצירת קבוצה וחווה. אני זוכרת שאיחרתי ואסנת לא הכניסה אותי, כי זה היה החוזה הקבוצתי. באותו רגע זה גרם לי לבכות. אבל במבט לאחור, זו הייתה נקודת מפנה ששינתה לי את כל ההדרכה. זו הייתה חוויה חזקה, כי זו הייתה החלטה קבוצתית, ובגלל שהקבוצה קבעה את זה, זה באמת נאסף. באותו רגע כעסתי וחשבתי שזו חוצפה, אבל מצד שני זה היה לי חזק. האלמנט הזה של עבודה קבוצתית אמיתית, הוא עיקרון שעד היום הולך איתי ומיושם באופי החבורה והלימוד במדרשה היום. כנערה הכרתי את הסיסמאות התנועתיות, ואת העקרון של תורה עם דרך ארץ, אבל אני חושבת שזו הייתה הבנה פשטנית, במובן של תורה וחיים, שילוב של תורה ועשייה. אני זוכרת את זה מחודש ארגון שזה היה הנושא שלו, כך שהרעיונות והתכנים היו בדיבור, אבל ברור לי שלא הבנתי ואולי לא יכולתי להבין את מה שאני מבינה היום. מצד שני, כנראה שעצם זה שהתכנים הללו היו בדיבור, הם אפשרו להם גם לחלחל ולאפשר לי להבין את מה שאני מבינה היום ואת מי שאני.

ליך: גדלתי באשקלון בתור מדריך וקצת מרכז. שני דברים שעולים לי מאז: אחד, בסביבה שבה גדלתי היו המון סניפים של תנועות אחרות, הכרנו את כולם דרך החברה העירונית ועוד כל מיני פורומים. אבל לאורך כל הדרך, אני זוכר את פעולות החג"ס בערב שבת אצלנו. זה היה משהו אחר. כל מי שרצה משהו ברמה עם שאלות, שנכנס לשיח שלא מוותר, היה מגיע אלינו. הייתה שם ממש תחושה של כל מיני מושגים מורכבים. היום אני יודע להגדיר את זה במילים ולהגיד שזה דרישה תורנית, אינטלקטואלית ומחשבתית, אבל אז זה היה פשוט

עולם, שפה שנחשפתי אליה. ואני זוכר שזה גרם לנו כנערים לשאוף גבוה וממש להקפיד על הרמה. כשמיניסט, פגשתי את "התנועה" באופן מרוכז בוועידת התשעים בתל אביב. זו הייתה ועידה שבה אנחנו היינו שותפים לניסוח המילולי של חזון התנועה. ושינוי שמה מ"חרדי" ל"תורני". מעבר לתהליך הממש מרגש ומגדל, פתאום הבנתי כנער שיש דבר כזה שנקרא "חזון", יש לתנועה חזון. ולאט לאט מחלחלת לך ההבנה של מה היא תנועה, מה מייחד אותנו כעזרא. כל מיני סיסמאות שידעתי להגיד, "תורה עם דרך ארץ", או "רף תורני וערכי גבוה".

כבר הרבה מאוד שנים כולם מדברים על "תורה ו". יש לא מעט ניסוחים - תורת חיים, תורה עם דרך ארץ, תורה עמוקה, תורה ו... זו עלולה להפוך להיות תבנית גנרית. גם אתם עברתם שינוי מאז שהייתם מדריכים, ומעניין אותי להבין ביחס אליכם היום, כמי שנמצאים בשדה החינוך וכמי שמעסיקה אותו השפה הרעיונית, החידוד וההעמקה בתכנים, האם באמת יש קשר לזה שגדלתם דווקא בעזרא?

שרה: זה היה מוכר, אבל אני חושבת שזה היה מאוד פשטני במובן של תורה וחיים, תורה ועבודה, שילוב של תורה ועשייה. אני זוכרת שהיה חודש ארגון שהנושא היה תורת חיים, הייתי מדריכה ותורה עם דרך ארץ היה התכנים שהיו בדיבור.

חד משמעית, זה המקום של עזרא של לקחת את כל תחומי החיים במציאות. אני חושבת שאולי אז לא הייתי יודעת להגיד או להסביר את זה, אבל היום, כמי שמכירה ועברה במקום או שניים, לצערי פגשתי כמה ארגונים דתיים שפשוט לא יודעים לתפקד. זה מתחבר כמובן לסטיגמות נוספות ששמים על החברה הדתית, שעלינו להודות בכנות שבחלקם נכונים. זה עלול לייצר תחושה שהתורה באה על חשבון משהו, ועל כך שלמעשה אי אפשר לחבר ברצינות ולעשות גם וגם. השדר בעזרא הוא כל הזמן שאנחנו רוצים להיות מאה כאנשי תורה שחיים חיים יהודים, וגם מאה כאנשים שחיים בעולם הזה, חיי חול. מבחינתי מעבר לחידוש הרעיוני, עיקר החידוש הוא בעובדה שהרעיון הזה והתורה הזו מתבצעת ומתרחשת בפועל. בהרבה מקומות זה לא קורה, אולי שם לא שמים את זה מספיק כדגש, או לא מצליחים לתרגם את זה כמו שהם מאמינים בזה.

לירן: במבט לאחור, אני רואה את החידוש במקום אחר. זה לא רק שאנחנו גם וגם, ואפילו לא שאנחנו עושים זאת ברצינות. אני מאוד מעריך את ההתעקשות התנועתית לשים את התורה באופן ברור מעל לכל שאר השיקולים. נדמה לי שאם נסתכל אחורה לאבות המייסדים, רואים אצל הרש"ר הירש לדוגמה - שהוא דורש מאתנו ללמוד את התורה באופן שייתן מענה והתייחסות למרחב המודרני בו אנו חיים. זה אדיר, כי זה אומר שהחדשנות והיצירתיות שלי כאדם הם לא נגד התורה, או ניסיון של עדכון שלה באופן לעומתי שבא להילחם

בתופעות עכשוויות, אלא להיפך. התורה היא זו שדורשת ממני לייצר מהפכות, להיות יצירתי ולהתחדש. זה קשור כמובן לעבודת ד' שדורשת ממני להיות אדם שלכל הדברים שהוא עושה, הוא מתייחס ברצינות. זה הופך את השילוב מ-גם וגם של "ברווזים צולעים", לאנשים מוכוונים מטה תורנית הדורשת מאתנו הרבה עומק ושייכות לעולם הזה באופן הכי רחב שניתן. זה מוציא אותנו מהבינוניות ממילא. זה מחייב ודורש להיות אנשים גדולים.

"גם לקולם של אלה אל תשמעו, אשר מתנכרים לחיים ולמדע, בחשבם שעל היהדות לירוא מפניהם כמפני אויבים בנפש. שוגים הם בדעה שאת היהדות ואת קדשיה ניתן להציל רק על ידי סגירת קדשי ישראל בד' אמותיהם ונעילת-הדלת בפני כל משב-רוח רענן של החיים וכל קרן-אור של המדע. אתם אל תשמעו אלא בקול חכמינו: "אם אין תורה אין דרך ארץ, אם אין דרך ארץ אין תורה".

אני מביא את הציטוט הזה כדי לשאול כמי שהכירו את המושגים כחניכים, מה קרה לכם כשבועידת המאה מכריזים- "תורה עם דרך ארץ ישראלית"?

לירן: אצלי זה חידד שני דברים: הראשון, שיש חידוש, שמשהו זו וכתנועה רעיונית אנחנו צריכים להעמיק לקומה הבאה. השפה הזו מזכירה לי שכש"תורה עם דרך ארץ" פוגשת ישראליות, נוצר משהו חדש. ישראליות מבחינתי זה גם במובן של "תורת ארץ ישראל", אבל גם במובן של תהליכי עומק המתרחשים בישראליות החדשה. השני, זה ריפרור לרב ד"ר יצחק ברויאר. הוא הרי עשה פראפרזה על מה שאמר סבו וניסח - "תורה עם דרך ארץ ישראל". אני חושב שתורה עם דרך ארץ ישראלית מחברת מחדש בין שני ה"יקים" הגדולים האלו, הרש"י ונכדו אל הרב קוק מאידך.

כמי שלמד בשיבות האמונות על שיטת הרב קוק, החיבור בין תורה - שיטתית ואפילו קצת "יבשה" - וחסרת מיסטיקה - תוצרת - גרמניה", לתורת נסתר המושפעת מכל מכמני התרבות של הראי"ה מגלה אות חדשה בתורה, כיוון חדש שלדעתי נדרש היום במציאות יותר מאי פעם. זו אות שמיחדת לתנועה דווקא בגלל הרקע ממנו היא מגיעה, מעולמות שידעו לחבר בין תורה לדרך ארץ. הם עשו זאת בעידן בו אנשים היו הרבה יותר דיכוטומיים, והשסע לכאורה שבין תורה לבין דרך ארץ היה ניכר הרבה יותר. כשאתה משתמש בבסיס הזה, ומוסיף לו "פרודוקטים" ממשנת הרב, מהקבלה והנסתר, צומחת שפה שיוודעת גם להעלות ניצוצות מחד, אבל גם להיות נטועה במציאות באופן עמוק. ממילא המקצועיות, הכלים ושיטות העבודה המעשיות מאפשרות יישום מעשי מאוד קונקרטי.

הזכרת המון מרכיבים שאם הרש"י הירש היה שומע אותם הוא היה מתהפך בקברו - מיסטיקה, ישראליות חסידות, ה' ירחם... תגיד לי אם אני מבין נכון - בהכרזה על "תורה עם דרך ארץ ישראלית יש ניסיון לעשות מתיחת-פנים

לתדמית המנותקת של התנועה? הרי לא פעם עולה הטענה שהתנועה היא אשכנזית, אליטיסטית, לא רלוונטית ואולי אפילו מנותקת. המתח העדתי תמיד היה קיים, אבל לאחרונה הוא מחודד ועולה לשיח ציבורי באופן רהוט הרבה יותר. אני שומע כאן אולי אפילו ביקורת כלפי ה"תורה עם דרך ארץ" במובן ה"ייקי-הטהור" ההיסטורי שלו?

שרה: לי זה מזכיר את הבדיחה שתמיד כשמגיע רעיון חדש, אז בשלב הראשון יהודים מתנגדים לזה, בשלב השני מיישבים את זה, ובשלב השלישי כבר מוצאים איפה זה כתוב בתורה. זה הציניות שבזה. אבל בעיני יש פה תהליך של חזרה לארץ ישראל, למדינה עצמאית משלנו - וזה כבר לא תורה עם דרך ארץ בגלות. עם ישראל נמצא במדינת ישראל, והדברים נראים אחרת. כשלירן בא ואומר שזה לא רק גם וגם, הכוונה להבין באמת שהתורה מובילה אותנו לדבר הזה. היום אנחנו מבינים את זה, כי אי אפשר לנהל מדינה בלי זה.

לירן: חד משמעית יש פה מתיחת-פנים. הסיפור המרכזי הוא כמובן חיבור לישראליות, אבל ניתן להבין זאת בשני אופנים. מבחינתי, החיבור הוא לדרוש מעצמנו להעמיק וללמוד את התורה כך שתתן הוראה ותהיה רלוונטית למרחב בו אנו חיים. אין לנו עדיין את כל התשובות, אבל אנחנו לא מוכנים להישאר עם תורה שעוסקת בפלסטרים ובפתרון בעיות מקומיות. לתורה יש אמירה לתחומי התרבות, הדעת והחברה - לאמנות, לכלכלה, למשרדי ממשלה שונים ועוד. הרבה מאנשי הקודש לא מתעסקים בתחומים האלה. המשמעות של תורה עם דרך ארץ ישראלית היא להיפתח לנושאים ולסוגיות האלה, שהרלוונטיות שלהם גדלה. גם הציבור צמא לתורה שעונה לכל הדברים האלה.

אפרופו ישראל הראשונה והשנייה - לא להיות כאלה שכדי למצוא שפה חדשה מייבאים תורות מאמריקה או מהמזרח, אלא לייצר תורה שלנו, ובגלל שהיא רחבה ועמוקה, ומביאה שפה אחרת שעונה לשאלות האלה. זה קשור באופן הדוק לאלטיזם. הייתי שמח לומר על כך מילה. גדלתי בבית בעל שורשים עמוקים במרוקו וברבניה. המשפחה שלי קשורה עמוק לרבני הדרום, לבבא סאלי והבבא אלעזר, זכותם תגן עלינו. כל החברים שלי שאיתם גדלתי הם לא בני הציונות הדתית הקלאסית. אם הייתי צריך לתאר את הסביבה שבה צמחתי, זה כהכי פריפריה קלאסית, סביבה חמה ומחבקת. השיח השגור מסביבי אצל החברים והשכנים תמיד היה סביב הבית. ברוב הילדות שלי וגם כיום מאוד הערכת את החיבור הזה לבית ולאמא ומצד שני תמיד הרגשתי משהו חסר. באחד מהשיעורים בבית הספר, אחד המורים הסביר לי מה מפריע לי. הוא אמר שיש סוג של חינוך שכל הזמן נותן צ'פחות בגב ואחרי כל צ'פחה האדם מתכופף קצת יותר. מרוב שהוא מכופף הוא כבר לא מצליח לראות מה יש למעלה. וכל מה שהוא רוצה זה להישאר ליד הקוסקוס של אמא. מילים כמו פריצה, איכות, יצירת שינוי או חברה טובה יותר לא קיימות בלקסיקון.

כמי שמגיע מהעולם הזה, אני חושב שיש מימד שלם שנוגע לחוסר היכרות ובורות עמוקה. אני והחברים שלי, מתחברים לכל הרעיונות והמסרים שאמרתי עכשיו שהם "כביכול אליטיסטים", כי הם יודעים מה זה מצוינות, הצלחה. הם אנשים עמוקים לא פחות ולפעמים אפילו יותר מכל מי שגדל ב"סביבה הציונית דתית הנכונה". בעיני דווקא הדגש שנראה מבחוץ כמחבר יותר, מקבע ותוקע את אותם קהלים מלהתחבר ולפרוץ קדימה. במבחן התוצאה, הגישה שדורשת מצוינות ורף גבוה מחברת הרבה יותר חניכים של "ישראל השנייה" מאשר הגישה המחבכת - חברתית - פולקלורית. לטפח ולגדל אנשים לאור מושגים כמו איכות ורף גבוה זה ביטוי אמיתי לחינוך ולציפיות הגדולות שלנו מהאנשים שאנחנו עובדים איתם. זוהי הדרך אולי היחידה לגדל מנהיגות, שכבת אוכלוסייה שבעתיד תיקח אחריות על המדינה ותנהיג אותה ובעיקר תעשה זאת תוך יצירת שפה שאכן נותנת מענה תורני-ישראלי למציאות המשתנה.

בעצם עניתם לשאלה הקודמת.

שרה: נכון. אני חושבת שיש משהו בעקרון של "תורה עם דרך ארץ" שנתפס כעמדה דיעבדית, עמדה שמראה שגם אני יכול. נוצרת בעיה מובנית בה לא ניגשים לכל הסוגיות, אלא רק למה שדורש התייחסות ופתרון אדוק. זה קשור לכל שאלות של "תורה ומדע", "תורה ופרנסה" או "תורה ותיאטרון".

לירן: אני רוצה להתייחס דווקא לדוגמא על התיאטרון. השאלה בעיני היא מאיפה אתה ניגש לסוגיה. ברוב המקרים עד היום, התעסקו בעיקר בפתרון בעיות. צניעות, עבודה זרה וכמובן איך אתה פותר את ההתנגשות של זה עם התורה. זה אוטומטית הופך את התיאטרון לנושא שמעביר את הערכים באופן חיובי, ואת התורה להיות המעצור, המחסום, המעכב. מעטים ניגשו לשאלה היסוד של מהות המדיום התיאטרלי ומה הגישה הראויה למדיום הזה, או יותר נכון מה המדיום כולל בחובו וממילא מה הדבר דורש מאיתנו. הרי תיאטרון הוא נדבך אחד ממבנה ענק המושחת על מרחבים שלמים הקשורים להיסטוריה, תרבות, ובכלל הפרויקט המערבי בכללותו. אני כמובן לא יודע אם הפתרון הוא ליצור תיאטרון יהודי גלאט, לגייר את התיאטרון המערבי או לברור את מה שאפשר לקחת. אבל זה נושא שנכון לעסוק בו מתוך המבט וההבנה שתיארת לעיל.

שרה: זו שאלה גדולה מה חייב להיות "מקורי דתי", מה זה בכלל "מקורי דתי", ומה אני מוכן, אולי אפילו נכון שנקבל שהוא לא. המונח שאולי כבר פחות מכירים שנקרא "איש אשכולות", קשור לכך. קדמו לנו בתיאטרון, וכדאי לטפס לפסגה הבאה צריך להכיר את הדרך שעשו עד כה כדי להמשיך ולטפס בשביל. לצערי, חלק מהמקומות הדתיים עם המחויבות ההלכתית העמוקה שפעלו עד היום, לא בחרו בשיטת העבודה הזו וממילא היו לעתים ברמה לא מספיק גבוהה. לדעתי התנועה מחדשת במקום הזה.

שניכם כבר אנשי אשכולות עם קילומטרז' ארוך בלימוד ופיתוח תכנים לאחרים. אתם מעצבים היום את המסגרות הרעיוניות בתנועה - את המדרשה ותחומי התוכן. האם יש נקודה שבה אתם אומרים- באופן זה הייתי רוצה שבתנועה או במדרשה ילמדו?

לירן: הנושא השנתי שלנו השנה עסק ב"עילית". אליטה היא היום מילה גסה בציבוריות הישראלית. חלק מהשליליות שלה היא קנתה בצדק, הרבה בשל הקונוטציות והמטענים שנצברו בעשורים בהם האליטה הייתה עם צבע וגוון מסוים ושימרה לעצמה את מוקדי הכוח. יחד עם זאת, הרצון לייצר תרבות גבוהה, מצינונות, לעודד כיבוש של עוד ועוד פסגות כמובן מתוך היכרות עם המקורות התורניים הרבים שנוגעים לכך. הבחירה שלנו להביא לדיון שאלה שמכריחה את האנשים לחשוב ולבחון מחדש דברים, לעורר ולהציף לדיון נושאים שמישהו רוצה שיישאו טאבו, נוגע לאותו די. אן. אי. תנועתי עליו דיברתי קודם. האם אני מתמודד עם השינויים בעולם, אולי אני רץ אחריהם ומנסה להדביק אותם, או שמא תפקידי להיות זה שמוביל אותם? אחד הנושאים בהם עסקנו לאחרונה הוא בניית "מצפן שיפור-שימור", או חדש-ישן. זהו נושא מאוד באנלי לכאורה, אבל הכנסתו לשפה תנועתית הנוגעת לשינושנת הרוח, למאה ומעבר, ולתורה עם דרך ארץ ישראלית מכוננת מבט המאפשר לי לחשוב על המציאות ולראות את הדברים באור אחר.

תוכלו לתת לי דוגמא?

שרה: כן. המדרשה בנויה ממש כך. המיקוד הלימודי ביום בשבוע כחלק מעשייה אינטנסיבית בשבוע שלם, קשורה לכך. זה יום רציני ומעמיק, לא "העשרה", אלא לימוד אישי הדורש מאמץ מידותי, מחשבתי ואינטלקטואלי. יש פה רווח כפול - לימודים תוך כדי עשייה מעמיקים כמובן את הלימוד, אבל לא פחות מכך הם מעשירים את העשייה. הבחירה בלימוד אישי, הכולל גם רקע היסטורי ונוגע לשאלות מעשיות, וכמובן הלימוד בחבורה, כל זה מהווה צורה ייחודית שכמובן נמצאת כמרכיבים בודדים במקומות אחרים, אבל לא בתמהיל המיוחד הזה.

אני אתחבר לדבר הראשון שאמרת. יש פה דברים שיושבים ברקע של זה. החיבור שאנחנו מתייחסים אליו כמובן מאליו - של תורה, רעיונות, אידיאלים- ותנועת נוער - הוא לא טריוויאלי. אנחנו רגילים שיש הפרדה- כמו לדוג' באקדמיה, בשיבה. איך חברה צעירים בכיתה ג' שעושים בלאגן, מחנות קיץ, פעילויות וכי- מתחברים ללימוד עמוק? היצור כלאיים הזה- זה באמת מצליח? מה המחירים של החיבור הזה? איך זה מתחבר?

לירן: זה תהליך שעובר על כל תנועות הנוער מאז המשבר הגדול של שנות השמונים. בעשרות השנים האחרונות התהליכים בשטח מלמדים על כך שהתנועות בחרו לא להיות אלו שמובילים אידיאלים, כמובן לא כאלה

שבמחלוקת ובחרו להתמקד בנושאים הרבה יותר מעשיים ושנמצאים בקונצנזוס רחב ואפילו "מצטלמים יפה" - "חסד", "עשייה", מחנאות וכדומה. כולנו יודעים שלא כך צמחו תנועות הנוער. המדינה שלנו שקמה על בסיס תנועות נוער, נשענה עליהם כמשאב של חשיבה חתרנית - רעיונית - אידאלית. זה התחיל עוד קודם, אבל בוודאי בעשור האחרון התנועה בחרה לחזור למגרש הרעיונות, למגרש של הגדולים. חשבנו שלא נכון להשאיר את התנועה כמתנ"ס שמספק ערכים כמתקים לילדים. על החשיבות של העיסוק בנושאים הללו בגיל הצעיר וכמובן בגיל ההתבגרות לא צריך להכביר במלים. הערך החינוכי שנער מקבל בעיצוב זהותו ומהלך חייו לא יסולא בפז. יחד עם זאת, בהכנסת הרעיונות הללו לעולם המעשה יש אתגר. להפגיש נערים עם תוכן גדול תוך כדי מסע ופעילות השטח הוא לא דבר אלמנטרי, בייחוד היום. אחד ההישגים הגדולים של התנועה נוגע לחיבור הזה, למשל באופן שבו הוא יוצא אל הפועל במסע גרעין. זה בעיניי מסע דגל שכל מוסד חינוכי צריך שיהיה לו ומשתמש בשורה שלמה של מתודות חדשניות הנוגעות לחיבור הזה. ברור גם שיש מחיר, ולא את כל עומק הדברים על שלל הניואנסים כל מדריך מבין או מעביר ברמה שהייתי רוצה.

שורה: אני חושבת שדרך המדרשה אפשר להבין דבר-מה נוסף. בתנועה יש אלמנט חזק של תנועה, זה נותן המון אנרגיה והנעה. זה אולי הפוך מהמושג "ישיבה", שם בעיקר יושבים... יש במדרשה התנועתית משהו יותר חי. זה חלק מהסיפור שלנו. אנחנו מדברים הרבה על האדם השלם, בעיניי זה ממש זה, ה"דרך ארץ" שדיברנו עליה קודם. לתנועה יש תורה, אבל חלק גדול ממנה נוגע לכך שהיא לא מוסד רעיוני תיאורטי, אלא מוסד חי שמתמודד ופועל כל הזמן בכל הזירות, החל מהגבוהות ביותר וכלה בירידה לפרטים מעשיים ואפילו טכניים. הבשורה התנועתית באה לידי ביטוי בשלל דרכים. בסניפים היא באה לידי ביטוי בצורה אחת - ובמדרשה בצורה אחרת. שניהם חלקים של אותה תורה אותה אנחנו רוצים להעביר. הבחירה לא לעשות שנת מדרשה מלאה - זו אמירה מלכתחילה. בנות השירות הופכות להיות מרכזות יותר טובות כמובן, אבל הרבה יותר חשוב מכך הוא שימור הלימוד בחיים. אין רק התעלות שהייתה במערה, אלא היא מלמדת איך נראים חיים של תורה, קודש שממשיך ללוות ולהוביל איתנו הלאה.

כל מי שעבר בתנועה מסלול, מכיר את דמויות התנועה. דמויות, בשונה מערכים מהווים פרצוף שלם, מכלול של רעיונות ערכים סיפורים ופעולות שמהווים יחד צוהר למרכיב רעיוני - ערכי בתנועה. יש לכם דמות אהובה במיוחד?

לירן: נחמה ליבוביץ'. לפני כמה שנים החלטנו שסמינר ההכשרה המרכזי למרכזות יקרא על שמה - סמינר נחמה. כשאני בא להסביר למרכזות מה מיוחד בעיניי בנחמה, אני הרבה פעמים בוחר לספר על החתירה המתמדת שלה לדיוק, לא רק למידה חווייתית, אלא למידה רצינית ולא מתפשרת - מטבע הלשון הכל

כך מוכר שלה "מה קשה לרש"י?", ההתמדה וההשקעה הכמעט אובססיבית בשליחת חוברות לכל הארץ דרך הדואר. ואחר כך כמובן לבדוק ולתקן את כל התשובות שמגיעות חזרה אליה, זה מופלא, כי בהתכתבויות הללו היא תמיד מוכנה להודות בטעות ולצאת משיעור כל פעם מחדש כשהיא עצמה הבינה עוד משהו. נקודה נוספת מבחינתי קשורה לכך שהיא אף פעם לא עשתה משהו בשביל להראות. היא פשוט הייתה מורה. זה גם מה שכתוב על המצבה שלה. אני אומר זאת, כי ברור שהיא עוד בחייה היוותה סממן של לימוד תורה נשי, של מנהיגות נשית. גדולי רבותינו למדו ממנה, מספריה ומהדרך בה היא למדה ולימדה התורה. הייחודיות הזו בה היא יכולה הייתה להתחיל את היום עם שיעור באקדמיה, להמשיכו בבית מדרש לרבנים, ולסיימו מול אנשי קיבוץ וללמד תורה לכולם באותו האופן בדיוק, מבטא את האמון העמוק בתורה עצמה, בלימוד, וממילא אפשר לה להוביל את מהפכת הלימוד התורה הנשי מבלי בכלל להצהיר על כך. זה מתחבר לי כמובן לנושא עליו דיברתי קודם - עלית. היא ללא ספק היוותה אליטה, וכמובן גם יצרה מעגל של תלמידים ששינו הרבה מהתחומים בתקופתה. זה מראה שיש באליטה מרכיב הנוגע לאנשים שרעבים לדבר, הוא בוער בעצמותם וממילא גם מייצרים שינוי שמשפיע לא רק עליהם.

שרה: אני מאוד אוהבת את זלדה. תמיד אהבתי אותה. הדיוק שלה, משוררת מופלאה, שמחוברת למקורות. שילוב נדיר. בתור חניכה לא שמעתי עליה, אבל כשזה הגיע אליי, הבנתי פתאום שזה היה חסר לי. פגשתי את זה בתנועה, כשהביאו לנו לקרוא שירים של זלדה. אני חושבת שיש בכך מרכיב חיוני הנוגע להתפתחות זהותית של כל אחד, אבל ודאי של נערות צעירות. חיים של יצירה, אמנות וכמובן חיבור עמוק לעבודת ה' ללימוד תורה וידענות עצומה של המקורות. אגב, אם הייתי צריכה להוסיף דמות, מבחינתי הרב שטיינזלץ הוא גם בעצם דמות תנועתית... כי הרב שטיינזלץ באמת היה איש אשכולות, מבריק, ברמה הגבוהה ביותר בכל מה שהוא עושה. הוא אמנם אדם אחד, אבל הוא ממש מפעל תורה.

לירן: אם מותר להוסיף דמויות, אני הייתי מוסיף את הרב הנזיר. יש בו שילוב נדיר של תורה בעומק הכי גדול שלה, ויחד עם זאת שליטה בפילוסופיות בשפת המקור. מה שעוד יותר מעניין אצלו, הוא שברגע שהוא מגיע לארץ, הוא יוצר שפה חדשה - הסוד השמעי העברי. מעבר ממבט יווני לשמיעה ישראלית. מבט שמנסה לשלב תורה ועולם רחב, שמזינים ומפרים אחד את השני. אם הרש"י מייסד משפט על התורה כשעוד היינו בארץ - "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ", אז הנזיר מנסה להחזיר אותנו לתקופה של רוח הקודש ונבואה, תוך ניסיונות מעשיים להגיע לשם. לדעתי הוא כיוון לתורה עם דרך ארץ ישראלית...

אלו לא דמויות של מיינסטרים...

לירן: אני חושב שזה חייב להיות כך... מי ששותף אליו חייב להיות קצת אחר, זה גוזר את אופי המפעל של רעיון חדש. לי לגמרי ברור שאנחנו לא תנועה סוציולוגית, מעיין מועדון חברים. זה כמובן לא אומר שאנחנו לא רלוונטיים לכולם - בעיניי זה בדיוק להיפך! יש פה הזדמנות אמיתית לחבר אנשים סביב רעיון וזהות שנוגעת למנעד מאוד רחב של אנשים. הוא אכן דורש מאמץ, אישי, מידותי ואינטלקטואלי אבל הוא מביא קול עמוק שהיה חבוי מתחת לפני השטח הרבה שנים וככל שהשנים חולפות הוא נצרך יותר ויותר. יש בתנועה תבלין מיוחד. השפה שמתמודדת עם דברים שרבים לא מכירים מייצרת אנשים שקשורים לרעיונות הללו, לתורה עם דרך ארץ ישראלית. גם לדמויות התנועתיות יש צבע שונה ומגוון לכל אחת. הרב קוק הוא אולי היום מיינסטרים, אבל הצורה והאופן בו אנחנו קוראים אותו הוא ייחודי. זה משהו שכל מי שער לתהליכים בשנים האחרונות מודע אליו. שנים הרב קוק נלקח לתחומים מאוד מובחנים. שנים רבות הציונות הדתית הסלילה את כל הבוגרים שלה להגיע - לחינוך, צבא או התיישבות. ככל שנוקפות השנים, משנת הרב קוק מפעפעת לעולמות תשתיתיים יותר - התרבותיים, הזהותיים, ואפילו בחלק מהתחומים המעשיים עם גוון חדש. נדמה לי שזה קשור לקריאה חדשה של דברי הרב קוק, עמוקה יותר. זה קשור כמובן גם לאלמנטים מנטליים, בשלות נפשית-ציבורית לקרוא ולממש את דבריו. זה עולה מהשטח, ונדרשת שפה שתכיל ותממש את המרכיבים הללו, שתגלה רבדים שאנחנו זקוקים להם כיום.

אני רוצה לסיים בדילמה חינוכית. זו שאלה בסיסית מאוד בחינוך. יש ווארט יפה בשם הגר"א, כתוב ויעברו בני ישראל ביבשה בתוך הים. מצד שני בפסוק אחר כתוב הפוך בתוך הים ביבשה. מה קודם ים או יבשה? הגר"א מסביר שיש ים-יבשה-ים. בפארפרזה על הגר"א, רגילים להסביר שיש נשמות של אנשים שחיים ביננו כאן, אבל הם באמת נשמות של עוד מאה שנה, יש כאלו שחיים את העידן שלהם ויש אנשים שבאים ב"דילי", הם חיים את העולם כפי שהיה לפני מאה שנה. כאנשי חינוך השאלה הזו מאוד מעשית, משום שהיא מחייבת אותנו כל הזמן לבחור, עם מי אנחנו מדברים - האם הרעיונות שאנחנו מלמדים נוגעים לחניך היום, או כפי שהוא יהיה בעוד שנה, או עשור. האם טוב להתאים את המסר לגיל, או אולי דווקא הפוך, להפגיש אותו עם משהו שיבשיל רק בעוד תקופה. למי אתם מדברים?

לירן: אני חושב שכמו כל התחמקות טובה, אענה גם וגם. אבל אסביר את כל אחד מהצדדים. מצד אחד, אנחנו תמיד כותבים באופן שהוא יותר גבוה מהחניך, שיאתגר אותו להוציא את הצד הגבוה שלו. מצד שני אנחנו מתייחסים לעבודה כזריעת זרעים - יצירת תודעות, תובנות. אלו דברים שגם אם לא כולם מובנים מיד, לאחר זמן שהזרעים נזרעו, והם גדלים, אתה רואה את אותם זרעים גדלים, והחשיבה מתפתחת, ואתה שומע את השיח ואומר - זה זה! זה מה שדיברנו עליו! וכבר יצא לי להושיב אנשים, ולעקוב אחר ההתפתחות המחשבתית שלהם. אלו רגעי הנחת הגדולים ביותר. זה מעניין כי כשמחברים את השאלה

הזו לדמויות התנועה, נדמה לי שכל דמויות התנועה הם כאלה שחיו כמה שנים קדימה. את הרש"ר לא הבינו, ואפילו נלחמו בו. את הרב ברויאר מתחילים להבין עכשיו. הרב קוק ודאי. וגם נחמה וזלדה הקדימו את זמנן - לימוד תורה נשי, מנהיגות נשית ועוד.

שרה: אני מדברת עם מי שהם יהיו עוד כמה שנים, לפי הניתוח הזה השפה העמוקה, אולי אפילו אליטיסטית משהו, גוזרת על עצמה במובהק לא להיאבק ולבחון את עצמה רק עד כמה היא מנצחת, פופולארית או שלטת כרגע, אלא כמה היא מכינה נכון את עצמנו לקראת העתיד, מקרבת אותו, והופכת את ההווה להיות טוב יותר.

כְּשׁוֹשְׁנָה בֵּין הַחוּחִים

שאל דה-מלאך

שלמה המלך מדמה את כנסת ישראל, הרעיה, לשושנה העומדת בין קוצים. שפת המשלים והדימויים מציבה קושי מובנה לאדם המודרני: היא דורשת שימוש ברגש ובדמיון, כישורים הנתפסים כלא אובייקטיביים ומוחלטים, וממילא גם מוזנחים ולא מפותחים ומטופחים. אדם ממוצע שחי, פועל וחושב במרחב התרבותי המערבי, תופס את עצמו כמי שחושב לרוב באופן רציונלי, או לפחות חושב שחשיבה מסוג זה נכונה ומועילה יותר. ממילא, אם הוא לא במקרה חובב שירה, עולם המושגים והתפיסה שלו זר לדימויים ומשלים. הוא בוחן אותם על פי אמת המידה הרציונלית, דבר שאוטומטית ממצב שפה זו נמוך בסולם החשיבות, דבר שמביא לחוסר בטיפול וחיידוד שפות המבוססות על דמיון ורגש.

אלא שעל אף הזרות הזו, רבים מהמשלים מובנים לנו מבחינה אינטואיטיבית. המנגנון החשיבתי של המשל, מייצר זיקה בין שני מושאים (המשל והנמשל) ובכך מנסה להטעין את אחד מהם (הנמשל) במשמעות נוספת. הנה דוגמה אחת מני רבות:

למה נמשלו דברי תורה למים? לומר לך: מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה.

זהו המנגנון הבסיסי: נוטלים תכונה בולטת של המים, ומעבירים אותה אל התורה. כששלמה המלך מדמה את כנסת ישראל - לשושנה, הוא שוב מייצר זיקה בין עולמות התוכן השונים - היחסים שבין הרעיה אל "הבנות" מקבילים ליחסים שבין השושנה לחוחים.

אלא שבצורת הצגת הדברים באופן הזה קפצנו מעל "מכשול" תפיסתי חבוי. המנגנון האינטואיטיבי וברור כל כך לכאורה, איננו כזה כלל וכולל בחובו אלמנט נוסף. על מרכיב זה עמד הרמב"ם בפתיחתו למורה נבוכים. המשל אמנם מייצר זיקה, אך אין בזיקה זו על מנת לחלץ את המשמעות. הזיקה שלכאורה נלמדת מן המשל, למעשה גנוזה עוד לפני כן בהבנת העניין כולו שהוא מתייחס אליו, ובבחירת אחד מן האלמנטים ממנו.

נתבונן בדוגמא שהוצגה לעיל.

תורה נמשלה למים. מדוע? איזה "איכות" של מים, קיימת גם בתורה? היות המים נזילים? היותם חסרי צורה עצמית המקבלים את צורת המיכל? ואולי בכלל היותם שקופים, או היותם מאפשרים להיצבע בכל צבע? אפשר להמשיך עוד ועוד - היותם זולים, רטובים, מתאדים וכן על זה הדרך. כאשר מופיע בספר

תהילים הפסוק "דמייתי לקאת מדבר", מבאר הרמב"ם שאין כוונת המשורר שהוא הפך להיות לציפור, אלא שצער דומה לצערה של אותה ציפור.

הדימויים כל כך מוטמעים בשפה שלנו כך שאיננו שמים לב שהם אינם טריוויאליים כלל וכלל. תארנו קודם את מנגנון המשל כמייצר זיקה בין מרכיבים שונים. אך כפי שמלמד אותנו הרמב"ם, המשל איננו מוחלט, אלא משל באלמנט מסוים. יוצא אם כן שהמשלת המשל איננה מלמד את השומע משהו חדש, היא חושפת, או מתארת תפיסה קודמת המניחה מראש את אותה איכות - זיקה שנמצאת עוד קודם לכן, איכות אותה המשל מאפשר לחשוף. המשלת ה"תורה למים" לא מלמד משהו על התורה שלא היה ידוע לפני, אלא מפנה זרקור כלפי אלמנט שעד כה לא קיבל את מלוא מהשקל או תשומת הלב.

כך גם במשל השושנה - "כשושנה בין החוחים, כן רעייתי בין הבנות" - ניתן לחקור מהי אותה איכות של השושנה המשותפת גם לרעיה? שהיא יפה יותר מן החוחים? שהיא אינה דוקרת? שהיא משדרת ייחודיות? שהיא נדירה? שגובהה וצבעה שונים?

אך הבעייתיות עליה עמדנו רק הולכת ומסתעפת. הדימויים אותם הזכרנו אינם רק משל יחיד, בו יש משל ונמשל, אלא גם הנמשל עצמו משמש כמשל - שכן מגילת "שיר השירים" כולה היא משל ליחס שבין הקב"ה וכנסת ישראל:

שושנה	-	חוחים	(משל)
רעייתי	-	הבנות	(משל ונמשל)
כנסת ישראל	-	אומות העולם	(נמשל)

משל זה מורכב מעט יותר בשל רב-השכבתיות שלו, אך גם בו, העיקרון דומה. ההכרה הקודמת בנוגע לייחודיות הרעיה היא שמנכיחה את המבט הרואה במשל ייחודיות זו. דימוי הרעיה לשושנה מאיר את מה שידע הדוד זה מכבר, אך נותן לו דמות וביטוי שהיו גנוזים בכח, ונתגלו על ידי משל זה.

אלא שאם עד כה ראינו שהמשל חושף ומאיר אלמנטים שהיו קיימים זה מכבר, קיים רובד נוסף בו פועל המשל. המשל לא רק מאיר ומגלה את האיכויות של הרעיה, יצירת הזיקה של "שושנה" - "רעיה" - "כנסת ישראל" מטעינה את כל אחד משלושת המושגים במשמעות נוספת. כנסת ישראל, נמשלה של הרעיה בשיר השירים מצטיירת כדמות נשית, בעלת צבעים עזים ומגוונים של פרח השושנה. הווה אומר המשל לא מהווה רק תחנת מעבר, משהו במשל נשאר בנמשל.

ניתן היה לחשוב על משלים מסוגים שונים שיתארו יחסים של פרח נדיר וקוצים. אפשר לחשוב למשל על כבשה וזאבים, מרגלית וזפת, פרי מתוק ופירות סרק ועוד ועוד. ניתן כמובן להסביר שכל אחד מהיחסים הללו משמר

את אותה זיקה שנוצרה בין הרעיה אל הבנות, אך ניתן גם לטעון שהמשלים האלוקיים לא מהווים רק תחנת מעבר, אלא משמרים משהו מהאקלים ה"משלי" גם אחרי שזורקים את מרכיבי המשל ועוברים לנמשל. האיכויות הנשיות של הרעיה כרעיה דווקא, הצבעים העזים של השושנה, הגוונים השונים והמיוחדים שלה לא באים ללמד משהו חדש בנמשל, אלא באים "לטעון" את הנמשל באיכויות נוספות שלא היו לו לולי משל זה.

תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבר על אפניו.

"דבר דבור על אופניו", הוא פתגם, המשתמש בכפל לשון - "דבר דבר". כל פתגם, הוא "רעיון רב שכבתי". כוחו של הפתגם הוא ביכולת שלו לנסח אמירה באופן שמצליח ללכוד איכות נוספת מעבר לתוכן הרעיוני המועבר. ניתן לראות בכך טריק סמנטי, או בדיחה מתוחכמת אך ברצוני לטעון כי השימוש בכפל לשון זה איננו משחק אינטלקטואלי, אלא ניסיון להעביר את רב הגוניות של המציאות האמיתית, דרך השפה הצרה והשימוש במלים. רעיון יכול להיאמר ולהיות מוסבר באופן רציונלי על ידי מלים, אלא שכוחו של ההסבר הרציונלי הוא גם נקודת התורפה שלו, הוא הופך את העניין למובן, אבל ממילא גם לאפרורי ורזה. הוא לא מצליח ללכוד את העושר שקיים במציאות.

הפתגם, אינו "גימיק", סלוגן שיווקי (או שמא לומר להיפך - הסלוגן איננו רק סלוגן, ובכך כוחו...), כוחו של הפתגם הוא ביצירת דיבור רבוד, דיבור טעון המדבר בכמה ערוצים במקביל. דיבור שמצליח להעביר לא רק את תוכן הדברים, אלא משהו מעבר לכך. בין אם מדובר בחוויה, באיכות ספציפית, בהשלכות, ברקע או בכל תוכן נוסף שמצליח להפוך את התוכן הרעיוני לבעל משמעות עמוקה. ה"דבר הדבור", הריהו ממש כמו המשל הממשיל אותו - יצירה של תפוח זהב, אשר סביב סרוגים משכיות הכסף. כך הוא הדבר הדבור על אופניו, המשל והנמשל שניהם משמשים כמטרה ולא רק כתכסיס מתודי או כאמצעי. דימויה של כנסת ישראל לשושנה, הריהו כמשכיות כסף, משכיות שאמנם אינן תפוח הזהב עצמו אך מוסיפות לו נדבך ונופך שלא היה בנמצא קודם לכן.

תהליך דו סטרי זה של משל - נמשל, דימוי ומושאו, הינם תהליכים דינמיים חיים. לרעיונות ודימויים אלו נרקמים חיים משל עצמם. תהליכי פענוח המשמעות והבנתה קשורים באופן עמוק לאופן הדיבור המשלי, שפת הדימויים. בשונה מתכנים אנליטיים המוסברים ומועברים על ידי האינטלקט גרידא, חיותו של הדימוי, היא המאפשרת לו להעביר פרגמנטים (דייקא, ולא רק רעיונות מופשטים) מחשבתיים, באופן מלא וטעון. השפה הרציונלית - אנליטית מרוקנת את המושג מחיוביותו, ומהווה צל רדוקטיבי לרעיון עצמו,

אותו רוצים להביע. לעומת אופן חשיבה זה, תמונה, דימוי או משל מהווים יחידה שלמה בעלת אינטראקציות פנימיות ובעלת עומקים ורבדים שונים.

הינך טיפוס של ארכיטיפים?

עקרון זה מקבל משנה תוקף דרך עולם המושגים היונגיאני. המחשבה היונגיאנית רואה במערכת הסמלים³⁰ את אושיות הקיום עליה מושגת המערכת החברתית. הארכיטיפיים הם סמלי יסוד הקיימים במעמקי הנפש האנושית, ומאפשרים למוסדות, יחידים וקהלים שונים להבין את עצמם, לתקשר בין דור לדור ולהעביר את לשד החיים המרכזי של החברה בה הם פועלים. יונג קרא למערכת זו "תת מודע קולקטיבי". מערכת הסמלים הארכיטיפית משמשת כמבנה דרכה היחיד והחברה מתווכים וממירים את הרצונות, הפחדים, החלומות והדחפים הקמאיים אל המודע. אלמנטים קמאיים אלו, נוגעים בצדדים העמוקים והפראיים של זהותם, קיומם, מאווייהם וחייהם. אלו הם מעין לוחות טקטוניים הנמצאים מתחת לפני המים הגלויים, אך דוחפים ומזיזים את היבשות המטפוריות הנגלות לנו מעל לפני המים. היכרות עם עולם הארכיטיפים, מאפשר להבין תהליכי עומק אלו.

מבני עומק אלו עובדים בשפה סמלית, משום שבאופן זה ניתן "ללכוד" סיפור שלם דרך סימן, סמל, או מרכיב אחד. ארכיטיפיים יונגיאניים מפורסמים ופשוטים יחסית להבנה, הם למשל ארכיטיפ הילד, ארכיטיפ המסע, ארכיטיפ הזקן ועוד. נתמקד בדוגמא הראשונה - ילד, בשונה מרעיון מופשט, הוא מצב חיים. כשאנחנו חושבים על ילד, ניתן לתאר כמובן גם בשפה רציונלית-מושגית את המרכיבים הללו - תמימות, בוסריות, פשטות ועוד ועוד, אבל בשונה מרשימת המושגים או הרעיונות הללו, ה"ילד" כולל את כל המושגים הללו יחד ומייצר זיקה והקשרים פנימיים ביניהם. כשאדם חולם למשל על ילד, הוא בעצם אומר את כל הדברים הללו יחד - בשפה שמדלגת מעבר לצורך להסביר ולפרוט אותם.

דיברנו עד עכשיו על ארכיטיפ הילד, ארכיטיפ פשוט יחסית ודי ואינטואיטיבי. ככל שמערכת הארכיטיפים והדימויים מורכבת ומשוכללת יותר, כך קיימים כלים רבי עוצמה המאפשרים להבין, לתווך, לשחר ולהסביר תהליכים חברתיים, עולמיים ואף קוסמיים לאדם עצמו ולסביבה בה הוא חי. כל עם, במשך מאות

³⁰ לבעייתיות המובנית של המילה היסטוריה ארוכה. סמל לרוב נתפס כמסמן סתמי ריק, סמל של יחידה, מוסכמה חברתית שבאה לייצר הסכמות סמנטיות בתוך החברה. גם אם נעמיק את תפיסת הסמל לכדי אלמנטים המהווים הפשטות רעיוניות של עקרון (למשל הנחש בסמל הרפואה), עדיין נתפס המושג סמל כמעין סימן חיצוני שאמור לסמל את הדבר עצמו. בכך, הוא נופל בדיוק לאותה מלכודת אנליטית אותה תיארנו לעיל. מלכודת שפעם אחר פעם מתרגמת פרמננטים מלאי חיים למושגים ומונחים רדים ואין זה משנה אם היא עושה את זה דרך שפה רעיונית עם אותיות או דרך שפה ויזואלית עם אימוג'ים. הדים למורכבות זו נמצאת במשנתו של הרש"ר הירש בבליקורת של התרא"ה כלפי הלכי מחשבה המסבירים את הדברים דרך מושג הסמל, הלכי מחשבה שהתחילו עוד ואלכסנדראי אצל פילון.

בשנים טיפח את מערכת הסמלים הזו, בהתאם לנסיבות חייו וסביבתו. המערכות השונות מהוות למעשה את הדי. אן. אי. של אותה חברה ותרבות, דרכם חברה יכולה להמשיך ולגדול, וכמו אורגניזם חי להמשיך ולהתפתח דרך שכפול והצמחת תאים התואמים לדי. אן. אי הפנימי של אותה חברה, תרבות או עם.

ניתן להבין מדוע תהליך פענוח והבנת המשל כל כך חשוב. כנסת ישראל הנמשלת לשושנה מהווה שורה ברצף התרבותי-גנטי של עם ישראל. כל שכבת פרשנות שמתווספת על גבי אותו די. אן. אי. קיים, משכללת אותו, ומייצרת מוטציה חדשה. מוטציה שיש לה מחד חיים עצמאיים משלה, אך מאידך, גם משפיעה ומעצבת את הרצף הגנטי המקורי. תהליך זה יכול לייצר אבולוציה, או חלילה עלול להתפתח תא סרטני. בנמשל, זהו ההבדל שבין דימויים, ארכיטיפים או משלים טובים, לרעים. בין משל חי, פורה ופרודוקטיבי המביא להתפתחות ושכלול של מרכיבי חיים חדשים.

אלוהים לא יותר אילם

תהליכים היסטוריים רבים במאתיים השנים האחרונות הנוגעים בעיקר לתנועה הציונית קשה מאוד להבין ללא מונחים אלו. כמעט כל קווי השבר החברתיים, ואפילו הפוליטיים שבין ימין ושמאל, במדינת ישראל של היום הינם למעשה ויכוחים פרשניים סביב אותם סמלים-ארכיטיפיים הנוגעים לאופן הבנתם, הסברתם והמשך הנתיב בהם ישתכללו ויצמחו. משברים רבים העוברים על החברה, נוגעים מעל לפני המים לוויכוחים עצמם, אך מתחת לפני המים, הם קשורים לאותם תהליכי עומק. היכולת להמשיך ו"לנהל את המחלוקת", להמשיך ולקיים חברה ועם מחייבת שמירה על העולם הארכיטיפי חי וחיוני.

אם נשתמש במשל, ונדמה את עולם הארכיטיפים לפרדס, אזי כל אחד מהדימויים השונים הוא מרכיב חי בפרדס זה - אילן, צמח, קרקע או בעל חי. הפרדס כמערכת אקולוגית שומרת על עצמה ומאפשרת לכל אחד מהארכיטיפים לתפקד על גבי כלל המערכת. נבילת חלקים בפרדס הדימויים, מנתק ומסרס את היכולת של החברה להבין את עצמה, להעביר את ערכיה לדור הבא, ולנהל בתוכה את המחלוקות הפנימיות.

הקמת מדינת ישראל כמימוש פועלה של התנועה הציונית במהלך מאתיים השנים קשורה בקשר כל ינתק ל"פרדס" זה. הצלחתה של התנועה נובעת במידה רבה מיכולתה להשתמש בעולם הדימויים הישן - ה"כמיהה לציון", "חברת מופת", "ארץ ישראל ורגבי אדמתה", "המכבים", "בר כוכבא" ועוד. כפי שתוארנו קודם, כל אבולוציה רוכבת על העבר, אך גם משנה אותו. התנועה הציונית לא רק השתמשה באילנות הקיימים, במידה רבה היא עקרה אותם אל מצע קרקע בפרדס אחר. ה"אילנות שנעקרו", לא נותרו אילמים, הם לא חדלו

מלהתקיים על פי סביבתם המוכרת, למרות שהמערכת האקלימית כולה, השתנתה, זהו לא אותו פרדס.

חוסנה וחיוניותה של החברה, קשורה ביכולת של האילנות להיקלט במצע החדש אליו הובאו, ולייצר מערכת אקלימית מתפקדת, חיה, צומחת וחיונית. ארכיטיפים, בדיוק כמו אילנות דורשים סביבה, טיפוח והשקעה. הם לא "חיים מאליהם". העולם הישן ידע לטפח אותם דרך מערכות קהילתיות, תרבותיות ובעיקר דתיות. תהליך החילון (שלא בכדי קשור בקשר גורדי אל התנועה הציונית) שינה את המערכת האקולוגית, המערכת המהווה את התשתית המאפשרת לחברה להתפתח ולהשתכלל. אילנות שלא הצליחו להקלט, שחדלו מלתת את הפרי אותם הניבו במשך שנים. פירות הנוגעים לכל מערך היחסים הפנים חברתי - כבוד, יחסים בין דוריים, מגדר ועוד ועוד. כל אותם הסכמות חברתיות הנן קצה הקרחון הגלוי היושב וניזון מתת המודע הקולקטיבי שמתחת לפני המים. מפרדס האילנות והדימויים. כמישת פרדס הארכיטיפים הוא איום מרכזי על יכולתו של העם להמשיך ולפעול כאורגניזם או קולקטיב בעל שייכות זהותית באופן אורגני.

מי שחזה את פני העתיד בנוגע לדימויים אלו, הינו גרשום שלום. חוקר הקבלה גלוי הראש שהכיר לעומק את השפה היהודית של הפרדס הישן, אך גם ראה עצמו כחלק מהתנועה הציונית, כתב במכתב מפורסם לפרנץ רוזנצוויג - "סבורים שהפכו את העברית לשפה חילונית. שחילצו מתוכה את העוקץ האפוקליפטי...אי אפשר, למעשה, לרוקן את המלים המלאות עד להתפוצץ, אלא במחיר הפקרת השפה עצמה." שלום, שהכיר את המחשבה היונגיאנית ועמד בקשר עם בכיר תלמידיו של יונג - אריך ניומן. הם הבינו כי בעולם מודרני, מחולן ורציונלי המערכת האקלימית החדשה לא בהכרח מתפקדת. היא הטמיעה לתוכה אילנות ממערכת אקלימית שונה וקודמת, אך לא ניתן להמשיך ולקיים את המערכת האקלימית מבלי לטפח את האילנות. חשוב להבין גם את הצד השני - האילנות עצמם לא יניבו פרי אם לא נכיר בכך שהמערכת האקלימית השתנתה, ואיננו יכולים להמשיך כתמול שלשום, בין אם נאהב זאת ובין אם לאו.

טיפוח הארכיטיפיים דורש שפה וכישרונות שונים, אלו מפתחות המאפשרים לנו לטפח את האילנות, ולקטוף את פריים. צורת חשיבה ושפה שאינה רגילה בדימויים, שאינה חושבת דרך אגדות עם, היא שפה שמתקשה לפענח מערכת סמלים משוכללת. חמור מכך, כפי שראינו קודם, על מנת להבין את השושנה כארכיטיפ, כמו ארכיטיפים נוספים שונים דורשת לא רק מיומנות בחשיבה דימוית-משלית, אלא גם בידע והיכרות עם השכבות השונות של הדימוי והסמל ושלבי ההתפתחות שנסמכו אליו עם השנים. שכבות אלו מעניקות לו חיים, טוענות וחושפות עוד ועוד מרכיבים רדומים שנמצאים בו והולכים ומשכללים אותו.

שלוש עשרה עלי השושנה

כשאנו ניגשים ל"שושנת הרוח" עתה, אנו מבינים שנדרשת התכווננות לא רק מצד תוכן הדברים, אלא חשוב מכך - במדיום עצמו. בניסיון לפענח מסר רבוד, הנובע ונוגע לעולם ארכיטיפי עשיר ורחב הרבה יותר מהשפה המושגית אליה אנו רגילים. התכווננות זו, תעזור לנו לסרטט פרופיל של דימוי "טוב" לעומת דימוי "לא טוב". הזכרנו כבר כי השוני בין שני סוגים אלו של דימויים אינם נוגעים להיותם "נכונים" או "לא נכונים", מושגים המגיעים מתחום החשיבה הרציונלי. בשפת הדימויים לעומת זאת, המבחן לדימוי טוב הוא יכולתו של הדימוי להיות פורה. דימוי טוב הוא דימוי האוצר בחובו אנרגיות וחיוניות. דימוי הכולל איכויות אלו ממילא "יקום לתחיה" ויקבל חיים עצמאיים משלו. אנו מכירים לא מעט יצירות אמנות שונות, שמצליחות ללכוד את "רוח התקופה", "הווי חיים" או לעתים אף רעיון. אלו יכולות להיות תמונות, שירים או מנגינות-

מסוף העולם עד סוף

נודדים שירים

של כל עם ולשון

באים משלים ואותות,

ריח טוב של מרחקים

נודף מהם

אם לא נגעו בדרךכם

בבאשת המים העומדים

או בדם.

זלדה מתארת בשירה "לך דומיה תהילה", את בעלי חוש הריח המפותח. אלו שיודעים להבחין בין המשלים והאותות השונים, ואף לאפיין האם הם מקוריים, או שמא נגעו ב"כְּבִּאֲשֶׁת הַמִּים הָעוֹמְדִים". השירים הנודדים, משלי השועלים, האותות והסמלים שהופכים להיות שירי עם, שירים המושרים בפי כל נקלטים בסביבה משום שהם הצליחו לתפוס (וממילא לעצב ולהשפיע) משהו מאותו מרכיב קמאי המתווך על ידם, ונותן פשר למחשבות רגשות ותפיסות שרבים מרגישים אך לא יודעים לתת להם שם וביטוי.

משלים חיוניים הם כמו מעיין חי. הוא ממשיך לפפות ולהנביע עוד ועוד. כך גם ה"סמלים המכוונים", כל דור טועם את המים היוצאים מן המעיין ומזהה בו טעמים עדינים ומינרלים שונים המגיעים מתוך שכבות העומק באדמה דרכה חלחלו המים, זוקקו על ידה, וקיבלו את עוצמותיה. לכן חזרתם של הסמלים מעידה יותר מכל דבר אחר על עוצמתו של הסמל, כוחו של הדימוי. לא בכדי בוחר הזוהר לפתוח בשושנה³¹ - רבי חזקיה פתח, כתיב כשושנה בין החוחים, מאן שושנה? דא כנסת ישראל. רבי חזקיה משתמש במשל קיים, הוא מוסיף עליו נדבך וקומה חדשה, ובכך גם מייצר דימוי עשיר יותר, אך גם מייצר מהלך אבולוציוני.

מהי אותה התפתחות? אותם פרטים טכניים הנוגעים לשושנה כפרח, פרטים שעד כה הנחנו שאין הם קשורים באופן ישיר לדימוי הרעיה, מקבלים על ידי רבי חזקיה דיוק ופירוט יוצאי דופן. פרטים שקודם הנחנו שהם אינם עיקריים למשל, שהם הדברים שלא חשובים ואינם מרכזיים, מקבלים התייחסות ופירוט יוצא דופן - מה שושנה יש בה אדמומיות ולובן, גם כנסת ישראל יש בה דין ורחמים. מה שושנה יש בה שלושה עשר עלים, גם כנסת ישראל יש בה י"ג מידות רחמים המקיפים אותה מכל עבר. צבע הפרח, מספר העלים ומרכיבים נוספים הופכים לפרטים דומיננטיים המעשירים את הדימוי. ההעמקה במשל זה ובייחוד בחלקים לכאורה אזוטריים שלו, מהדהדים שוב את המשל, אך גם מאתגרים ומותחים את מנגנון ההפעלה של המשל כפי שהצענו קודם. המנגנון שמאפשר לרבי חזקיה להעמיק בפרטים שהם לכאורה שוליים יכול לעבוד רק אם נבין שהשושנה היא לא רק "משל סמלי", אלא הרבה מעבר לכך - היא דומה במובן זה לדימוי בחלום המקדד מחשבות, רגשות, תובנות ועוד ועוד לכדי מבנה סימבולי מרוכז.

³¹ הקדמת ספר הזוהר

השושנה

הזֹרְעִים מֵאָה שְׁעָרִים / שְׁעָרֵי "נוֹנִים" נִפְתָּחִים

וְהָעוֹלָם לוֹחֵשׁ סוּדוֹת לְשׁוֹשְׁנָה שְׁל רוּחַ

וּבְכָל עֶבֶר נִשְׁאָלִים - / זֶה בְּסֶדֶר? מִתָּרִים?

וְשׁוֹר הֶבֶר שׁוֹעֵט לוֹ מִמְּשָׁלֶשׁ מִתּוֹחַ

(שיר המאה)

השפה בה מדברים על שושנת הרוח, שונה מאוד מהאופן בו רגיל האדם המודרני לתפוס להבין ולחוות את המציאות. מערכות החשיבה הכלליות והתורניות שלנו הורגלו במשך שנים לחשוב דרך מנסרות תפיסה אחרות. שפה המדברת על "ערכים" ו"מושגים" ו"רעיונות", ולא על משפחה של רעיונות ("הילד") - תחושות וחוויות הארוזה בארכיטיפים. השילוש המפורסם של ארץ ישראל - עם ישראל - תורת ישראל, כמובן שמחדש. הוא מנסה לפרוץ ולתאר את האחדות שמעבר לשלושת הערכים הללו, מרחב בו שלושת המושגים הללו קיימים יחד בהרמוניה. אלא שהוא לא משתמש בכלים שבמשך שנים משמשים את העולם היהודי והכללי על מנת לתווך את העושר הזה לשפה המדוברת. הוא לא מצליח להיות "דבר דבור על אופניו", דיבור רבוד.

אל מול משולש זה, ניסחה ועידת המאה את העיקרון של "תורה עם דרך ארץ ישראלית". יש בכך אמנם התקדמות ומעלה הבאה להצביע על עומקים נוספים אל מול הניסוח הקודם³². אין פה רק רשימת ערכים שונים ללא הקשרים, ואינטגרציה. זה כמו ההבדל בין רשימה של אברים - אף, אוזן, עיניים, לבין פרצוף. יש בניסוח זה כמובן גם הדהוד ועמידה על גבי ענקים של מונחים רעיוניים קודמים היסטורית, אך ההדהוד נשאר בשפה רעיונית רציונלית, מבלי לעבוד עם סמלים ארכיטיפים. זהו אולי "דבר דבור" או כפל לשון, אך עדיין לא תפוח זהב וודאי שלא עם משכיות כסף.

שיר המאה, מפתח את כל אחד מהדימויים והסמלים המופיעים בבית המצוטט -שער הנון, זריעת מאה שערים, מותרת לך, שור הבר. ההנגדה שבין ה"משולש מתוח", מתוח כמו מתאמץ להחזיק בשלושה ערכים שנדרשים לתאר משהו שהוא מעבר להם, אך נאלצים לעשות זאת בשפה שאינה מתאימה לכך. סט הערכים המוכר, ומולו שפה דימויית-משלית. שושנה המהדהדת את המשלים עליה היא רוכבת, וטוענת גם אותם במשמעות נוספת, נותנת דרור לשור הבר הפורץ מעבר למשולש.

³² להרחבת הדברים ניתן לקרוא במאמרים השונים שבמקראה זו.

שושנת הרוח

השושנה נקראת, שושנת הרוח כפרפרזה המונח המוכר - "שושנת רוחות". יש כאן שוב שימוש במונח מוכר, הנטען במשמעות נוספת, מבלי לאבד את המשמעות הקודמת, אלא על ידי טעינה שלה ברובד נוסף. שימוש בדימוי השושנה לא רק כפרח, אלא כמערכת צירים (מעניין לחשוב על הסיבות בגינן נבחרה דווקא השושנה להיות הפרח שיתאר את מערכת הצירים), המהווה את התשתית לרוחות העולם - צפון, דרום, מזרח ומערב. ארבע רוחות השמים מהווים למעשה את המרחב בתוכו כולנו פועלים, חושבים וחיים.

עוד בטרם נעמיק ונבין משמעויות ורבדים שונים הנוגעים אליה, נתאר את שושנת הרוח באופן סכמתי. זו מערכת צירים המקבילה לשושנת הרוחות:

המרת המרחב הפיסי של רוחות השמים, ברעיונות רוחניים משדדת את הפריזמה הארצית המושתת על כיווני רוח, אל מרחב רוחני. שושנת הרוח לא נשארת רק כארכיטיפ המשלב צבעים וגוונים שונים, אלא הופכת למערכת קואורדינטות רוחנית. לא רק שימוש בשפה מסוג שונה, אלא גם הצבת מערכת צירים רוחנית. מערכת הצירים מהווה למעשה "נמשל" למערכת הצירים של צפון דרום. הן טוענות את הערכים שנמצאים בבסיס הצירים (אדם, תורה וכו') באיכות שונה מהאיכות המוכרת לכולנו בשימוש בשפת ערכים רגילה. בנמשל, כמו שצפון ודרום הינם מונחים המתארים ציר יחסים ולא רק נקודה ממשית מופשטת. יש בכך טשטוש מושג שבין רעיון מופשט וטהור, על ידי שימוש במשל. כמובן שמדובר על רעיון מופשט, אך גם כזה שעל ידי המשל נטען במשמעות ומעשית ועל ידי כך גם שומר עליו מלהפוך לרעיון תיאורטי שמיימי חסר יישום, כמו למשל עם המונח "חסד", או "עם ישראל"³³.

³³ אין בכך כמובן שום ביקורת כלפי ערכים אלו, אלא הצבעה על המורכבות בשפה שמקשה מאוד על היכולת ליישם את העקרון שנקרא עם ישראל באופן מעשי.

מדובר אם כן במערכת קואורדינטות הבנויה על שני צירים, ובעלת ארבע רוחות - תורה ואדם, מאה ומעבר.

השימוש במערכות צירים וכינון הרוחות אל גביהם, מייצרת לא רק הקשרים בין הערכים, אלא גם תפיסה מורכבת מבחינה מבנית. הציר, מכניס את שני הערכים גם יחד ולא מבכר אחד על פני השני. העבודה עם ערכים בצורה זו מאפשרת הבנה שמפרקת תפיסה דיכוטומית צרה. הבחירה איננה בין תורה לאדם, או בין חסד לגבורה, אלא התמקמות על ציר שמבקש להכניס את שני הדברים גם יחד, במינון המתאים. יש פה שוב שימוש בשפה פרצופית, בשונה משפה המתאייסת לכל אחד מהאברים או הערכים בנפרד. הצבת הערכים על הציר, מאפשר כמובן גם לייצר שינוי ותהליכיות הנובעים מתמורה שחלה במציאות, בזמן או באדם.

הציר הרוחבי, משתמש כמובן בשפת המאה שהטמיעה בתנועה את מושג ה"מאה ומעבר". באופן פשוט, אפשר לתאר ציר זה כציר המוכר של "שיפור שימור". שני הצדדים של מטבע זה מתארים הן את הדברים מהם אנו מרוצים ואותם השגנו, והן את אותם דברים שעדיין נמצאים מעבר להשגה, חוסר נחת מבני השומר מפני שקיטה על השמרים. לעומתו, ציר הגובה מייצר באופן אוטומטי הקשרים היררכיים. ימין ושמאל הם שני צדדים הממוקמים על אותה מדרגה, אך מעלה ומטה מתארים יחסים שבאופן מובהק אינם סימטריים. ההכרה בכך שהתורה היא מעלינו אך יחד עם זאת נמצאת עם ציר הפוגש אותנו כבני אדם מלמדת כמובן על הצורך שלנו בלהיפתח ולהתרומם על מנת לפגוש את אור התורה, אך גם בהבנה שהתורה ניתנה לאדם, לבני האדם על אנושיותם³⁴.

גם בפריטת הרוחות לעצמן ולא רק כמערכות הצירים יש רווח. המאה מציבה את החשיבות בהצטיינות ובהשלמה. להגיע למאה אחוז, לעשות את הדבר הכי טוב שניתן ולהתמקצע בכל תחום. הן ביחס למבחן הפנימי שלנו כאדם אך כמובן גם כחברה, תרבות ועם. נכתב רבות על תרבות ו"הסמוך" ואווירת החפץ. לא עוד בינוניות המאפשרת לכולם להיות טובים, אלא דרישה ותביעה פנימית לחתירה לשלמות. ה"מעבר" כמובן שמציב רף עוד יותר גבוה מאשר השלמות של המאה. פירושים רבים נכתבו על מי ששונה את פרקו מאה ואחת, וכולם נכונים וניתנם להידרש ולהעמיק את הדימוי בדיוק בשל המבנה של השפה המשלית עליה הרחבנו רבות.

התורה כניצבת בראש הפירמידה כמובן, אך נקראת תורה, ולא "הקודש" או "ריבונו של עולם". התורה היא הצינור המרכזי דרכו ריבונו של עולם מדבר אלינו, אך למדנו בבית מדרשו של הרב קוק כי ישנו קודש שבטבע וישנם צינורות נוספים בהם האור והדיבור האלוקי יורדים לעולם. גם הצבת האדם

³⁴ השווה אל קבלת הראי"ה פרקים ס"ח - ע'.

כרוח יכולה להיתפס כאמירה טריוויאלית, אך העמקה ב"רוח" זו, מאפשרת לברור ולהכניס לא מעט מן הניצוצות שהתפזרו במהלך מאות השנים האחרונות בתנועות רבות ושונות העסוקות בכך. הומניזם ואקזיסטנציאליזם, ליברליזם ואוטנטיות הם כולם ערכים שיש בהם אור גדול ומשפיעים רבות על הקיום של כל אחד מאיתנו, אך אין אנו יכולים לקבל אותם כפי שהם. הם לקוחים מ"פרדס" אחר... ה"רוח" אדם (או אם תרצו, "רוח האדם"), מאפשרת לנו לברור את הבר ולזרוק את הקליפה, כמובן בתוך הציר בו מעלינו ניצבת התורה.

אפשר להמשיך ולפרוט את הדברים, אך ריבוי גוונים זה הוא מבני לשפה בה אנו משתמשים. באופן זה נוצרים תתי רוחות - צפון מזרח, או תורה מעבר, הלוא היא תורתו של משיח, ועוד. ניתן כמובן להשתמש במערכת צירים זו גם כמתודה, משקפיים אותם ניתן להרכיב ודרכם לבחון ולהכיר את העולם באופן מורכב, אך לא רק כמליצה המייצרת מבט חלול ללא אמירה ומטען רוחני. מבט המאפשר למערכת הצירים שנבנתה להבין את המרכיבים הקיימים והחסרים בעולם ובתורה, בקודש ובחול, מה שכבר מאה, ומה שיש לשפר.

ההזמנה לעבור לשפה משלית מצריכה שינוי פרדיגמה. כלי התוכן, החוויה והמשל מתפתחים וצומחים לנגד עינינו בקצב מסחרר. הם שונים מאוד מכל מה שהכרנו עד היום. יש בהם כמובן לא מעט סכנות, אך כמו בכל דבר גם ברכה בלתי מבוטלת. עולם החול עשה צעדים משמעותיים מאוד בפיתוח עולם החוויות והחושים. שדרוג והעמקת המערכות הקיימות שלנו אסור לה שתעשה בקצב ובעוצמות שנופלים מתחומים אלו. זו אולי תחרות לא הוגנת, ואנו יודעים כי מי השילוח הולכים לאט. אלא שבדברים ובתובנות העולם כאן, יש בחירה במים מסוג אחר, מים המאפשרים להרוות את הצימאון הדורש וקורא לשפה חדשה, שפה המאפשרת לגעת בעולמות חוויה, רגש ותוכן עמוקים שהיו מוזנחים במשך שנים רבות.

שיר המאה

עזראים לפני מאה שנים
זרמי עומק, פנים משתנים
ונוער בתנועה תועה לו לכל עבר
ובשדות קוצים צומחים
סטודנטים מבריקנים
ואין מי שיזהה פה את השבר

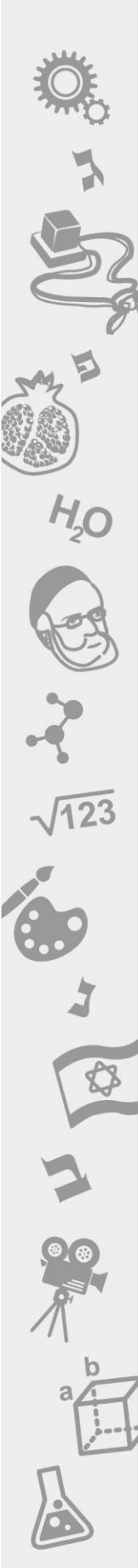
ואז לפתע בגבורה
מבלי לדעת מטרה
נחלי עומק תורני תנועה קורמת
ואז תורה פתאום מורה
ואז המציאות אורה
נחלים של אנשים לים הופכת

פזמון:
אם זורעים בדמעה אז קוצרים
עזראים כבר מאה לא עוצרים
ואז לפתע נשמע מכל עבר
עזראים מאה ומעבר

הזורעים מאה שערים
שערי "נונים" נפתחים
והעולם לוחש סודות לשושנה של רוח
ובכל עבר נשאלים-
זה בסדר? מותרים?
ושור הבר שועט לו ממשולש מתוח

גרעינים הולכים נובטים
זרעים זרעים של נעורים
שהתורה עם דרך ארץ היא להם הדרך
קהילות סניפים ויישובים
חפצי חיים תורניים
דרך ארץ ישראלית בלי שום "בערך"

פזמון:
אם זורעים בדמעה אז קוצרים
עזראים כבר מאה לא עוצרים

ואז לפתע נשמע מכל עבר
עזראים מאה ומעבר

אדם שלם הולך נבנה
אדם שיש לו הבנה
חזון רחוק מחזיק מאה וגם מאתיים
סתירה נדמה בעידנה
צרימה הפכה למנגינה
עתיד מזהיר תלוי בהם פי שתיים

אמת זה לא לכל אחד
להביס מורא, פחד
מאזורי נוחות לצאת ומהסדר
כי המאה זה נחמד
אך לא מספיק בלי עוד אחד
עזראים תמיד צומחים מעבר

פזמון:
אם זורעים בדמעה אז קוצרים
עזראים כבר מאה לא עוצרים
ואז לפתע נשמע מכל עבר
עזראים מאה ומעבר..

